

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNİN
KARARLARI DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE'DE
SİVİL TOPLUM EYLEMLERİ**

MUHAMMED KAZIM ÇAKMAK
2501110831

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMÜR AYDIN

İSTANBUL-2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUHAMMED KAZIM ÇAKMAK Numarası : 2501110831
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ Danışmanı : DR. ÖĞR. ÜY. ÖMÜR AYDIN
Tez Savunma Tarihi : 31.05.2019 Saati : 11.00
Tez Başlığı : " AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNİN KARARLARI DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM EYLEMLERİ "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ.DR. SEDA İREM ÇAKIRCA YÜCEOĞLU		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜY. ÖMÜR AYDIN		Kabul
3- DR. ÖĞR. ÜY. ELİF ÇAĞLI		Düzeltilme

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SEDAT APAK		
2- DR. ÖĞR. ÜY. OĞUZ KAN		

ÖZ

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİNİN KARARLARI DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM EYLEMLERİ

MUHAMMED KAZIM ÇAKMAK

Bu tezde sivil toplum eylemleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararları doğrultusunda incelenmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarından dersler çıkarılmıştır.

İlk olarak sivil toplum kavramının ne olduğu açıklanmıştır. Daha sonra sivil toplum kavramının tarihsel gelişimi anlatılmıştır. Sivil toplum kavramı iyice anlaşıldıktan sonra sivil toplum eylemi ile yakın anlama gelen sivil itaatsizlik kavramı açıklanmaya çalışılmıştır. Küreselleşmenin etkileri ile sivil toplum eylemi kavramının nasıl bir değişime uğradığına dikkat çekilmiştir. Yargıtay’ın kararlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına uygunluğu tartışılmıştır. 2010 yılında Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı getirilmesi ile Anayasa Mahkemesinin sivil toplum eylemi ile ilgili önüne gelen başvurularda hangi kriterlere göre değerlendirme yaptığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Türkiye hakkında vermiş olduğu ihlal kararları üzerinde durulmuş ve ülkemiz açısından sorunların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Sivil İtaatsizlik, Yeni Sosyal Hareket, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı, Bireysel Başvuru, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

ABSTRACT

CIVIL ACTS IN TURKEY WITH THE DECISIONS OF THE COURT OF HUMAN RIGHTS

In this thesis, civil society actions were examined in line with the decisions of the European Court of Human Rights. Lessons were drawn from the decisions of the European Court of Human Rights.

First, the concept of civil society is explained. Then, the historical development of the concept of civil society is explained. After a thorough understanding of civil society, we tried to explain the civil disobedience which is close to the action of civil society

It was noted that the effects of globalization and the concept of civil society action have undergone a change. The Supreme Court tried to determine how the approach to meeting and demonstration right was. The suitability of the decisions of the Supreme Court of Appeals to the case law of the European Court of Human Rights was discussed. In 2010, it was tried to determine which criteria the Constitutional Court evaluated in relation to civil society action by bringing individual application to the Constitutional Court.

The European Court of Human Rights has focused on the violation of the decisions given about Turkey and has tried to determine what the problem is in terms of our country.

Keywords: Civil Society, Civil Disobedience, New Social Movement, Right to Meeting and Demonstration March, Individual Application, European Court of Human Rights

ÖNSÖZ

Bu tezi çalışmaya başlamaya karar vermem mahkeme kararlarına olan özel ilgim ve gerçekten toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalara faydalı olabilme gayesidir.

Ben sivil toplum eylemi denilince neyin akla geldiğini sivil toplum ve sivil itaatsizlik kavramları ile açıklamaya gayret ettim. Sivil toplum eylemi kavramının küreselleşme ile birlikte nasıl bir dönüşüm geçirdiğini ifade ettim. Ülkemizde bu eylemlere kamu makamlarınca bakışın nasıl olduğunu aktarmaya çalıştım.

Bu tezde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili ülkemiz lehinde ve aleyhinde vermiş olduğu ihlal kararları incelenmiştir. Ayrıca ülkemiz açısından sorunların neler olduğunun başlıklar halinde sıralanarak AİHM'nin tavsiyelerine yer verilmesinin ve Yargıtay'ın kararlarında toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yaklaşımının nasıl olduğu da irdelenmiştir.

Son olarak tezin hazırlanması aşamasında her zaman bana yol gösteren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ömür AYDIN'a şükranlarımı sunarım. Ve tabii ki bu tezin hazırlanmasında her daim yanımda olarak bana destek veren ve fedakârlıktan çekinmeyen eşim Fatma ÇAKMAK'a, anneme ve babama teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2019

Muhammed Kazım ÇAKMAK

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM, SİVİL İTAATSİZLİK ve TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1. Sivil Toplum.....	5
1.2. Sivil İtaatsizlik.....	7
1.3. Sivil İtaatsizliğin Öncüleri.....	9
1.3.1. Sokrates	9
1.3.2. Henry David Thoreau	10
1.3.3. Martin Luther King	11
1.3.4. Mahatma Gandhi	12
1.4. Sivil Toplum Eylemi Olarak Toplumsal Hareketler.....	14
1.5. Yeni Sosyal Hareketler.....	15
1.6. Sosyal Hareket Türleri.....	18
1.6.1. İşçi Hareketleri	18
1.6.2. Çevreci Hareketler.....	19
1.6.3. Feminist Hareketler	20
1.6.4. LGBTİ Hareketleri	21

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA SİVİL TOPLUM EYLEMLERİ

2.1. Bir Sivil Toplum Eylemi Olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı.....	22
2.2. Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşü Hakkının Sınırlandırılması.....	23
2.2.1. Silahsız ve Saldırısız Olma Koşulu	23
2.2.2. Bildirimde Bulunma Zorunluluğu	25
2.2.3. Kişi Bakımından Getirilen Sınırlamalar	27
2.2.3.1. Tüzel Kişiler Açısından.....	27
2.2.3.2. Yabancılar Açısından	28
2.2.3.3. Bazı Kamu Görevlileri Açısından	28

2.2.4. Yer Bakımından Getirilen Sınırlamalar.....	29
2.2.5. Zaman Açısından Sınırlandırılma.....	30
2.3. İdarenin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü İle İlgili Yetkileri.....	31
2.3.1. Ertelemek.....	31
2.3.2. Yasaklamak	31
2.3.3. Dağıtmak	32
2.4. Basın Açıklamalarının Sivil Toplum Eylemi Olarak Değerlendirilmesi.....	34
2.5. Yargıtay Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Özgürlüğü	35
2.5.1. Bildirimsiz Olan Fakat Sorunsuz Şekilde Başlayıp Biten Eylemler	39
2.5.2. Kolluk Kuvvetlerinin İkazı Üzerine Sorunsuz Şekilde Sona Eren Eylemler	40
2.5.3. Yasadışı Sloganların Atıldığı Eylemler	42
2.5.4. 6352 Sayılı Kanun Kapsamında “Sair Düşünce ve Kanaat Açıklama Yöntemi” Olarak Değerlendirilen Eylemler	45
2.5.5. Muhtelif Konularda Kararlar	48
2.6. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Toplantı Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Özgürlüğü	50
2.6.1. Maden Kazasını ve Yapılan Müdahaleleri Protesto	52
2.6.2. Anadilde Eğitime Destek Eylemi	53
2.6.3. Gezi Olayları	54
2.6.4. Berkin Elvan Protestosu	55
2.6.5. Çadır Eylemleri	56
2.6.6. Deniz Gezmiş Anması.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA

SİVİL TOPLUM EYLEMLERİ

3.1. Sivil Toplum Eylemleri İfade Özgürlüğü İlişkisi.....	60
3.2. AİHM İçtihatlarında Sivil Toplum Eylemi Düzenleme Hakkı	61
3.3. Sivil Toplum Eylemi Düzenleme Özgürlüğünün Kullanılmasının Sınırlanması	63
3.3.1. Hukuken Öngörülebilirlik	63
3.3.2. Meşru Amaç	64
3.3.3. Demokratik Bir Toplumda Gereklik	65
3.4. AİHM Kararları Doğrultusunda Sivil Toplum Eylemi Düzenleme Özgürlüğünün Kullanımında Türkiye’de Meydana Gelen Sorunlar	67
3.4.1. Uygulamada Bildirim Sisteminin İzin Sitemine Dönüşmesi.....	68
3.4.2. Süre Sorunu	71
3.4.3. Mekan Sorunu	73
3.4.4. Kolluk Güçlerinin Orantısız Güç Kullanımı	76

3.4.5. Hak İhlallerine Yönelik Etkin Soruşturma Yapılmaması.....	81
SONUÇ	83
KAYNAKÇA.....	86

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 Eski ve Yeni Sosyal Hareketlerin Karşılaştırılması	18
---	----

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye Hakkında Vermiş Olduğu İhlal Kararlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	66
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
A.e.	:	Adlı Eser
a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.k.	:	Adı Geçen Kanun
a.g.kar.	:	Adı Geçen Karar
AIHM	:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AYM	:	Anayasa Mahkemesi
BM	:	Birleşmiş Milletler
ÇED	:	Çevresel Etki Değerlendirmesi
Der	:	Derleyen
Çev.	:	Çeviren
E.	:	Esas
Ed.	:	Editör
Eğitim-Sen	:	Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
HES	:	Hidroelektrik Santrali
K.	:	Karar
KESK	:	Kamu Emekçileri Sendikası Konfederasyonu
LGBTİ	:	Lezbiyen Gay Biseksüel Transgender İnterseks
M.Ö.	:	Milattan Önce
NATO	:	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
para.	:	Paragraf
PKK	:	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
PVSK	:	Polis Vazife Ve Salâhiyet Kanunu
s.	:	Sayfa

STK	:	Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	:	Türk Ceza Kanunu
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
UK	:	United Kingdom(Birleşik Krallık)
UNEP	:	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
YCD	:	Yargıtay Ceza Dairesi
YCGK	:	Yargıtay Ceza Genel Kurulu
YÖK	:	Yükseköğretim Kurumu
T.	:	Tarih
TUHAD-FED:	:	Tutuklu Hükümlü Aileleri Hukuk Dayanışma Dernekleri Federasyonu

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlık olmasından dolayı çevresi ile sürekli etkileşim içinde olmuş, var olduğu ilk çağlardan bugüne kadar farklı nedenlerle gruplaşma ihtiyacı hissetmiştir. Bu gruplaşma ihtiyacının temelini ilk çağlarda hayatta kalma çabası oluştururken daha sonraları ekonomik ve siyasal sebepler oluşturmuştur. Ortak amaçlar etrafındaki gruplaşmalar insanların söz söyleme, fikirlerini belirtme, yardımlaşma gibi ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamıştır. Bu tarz gruplaşmalar devletin temelini oluşturmuştur.

Zamanla devlet içerisinde farklı düşünce yapısına sahip bireylerin ortaya çıkması ile birlikte, insanların kendi düşüncelerini ifade edebilmeleri önem kazanmıştır. Diğerlerinden farklı düşünen ve farklı amaçları olan insanlar ilk önceleri devlet içerisindeki alanda kendilerine yer bulabilirken, sonraları devletin alanının dışına çıkarak sivil toplum olarak adlandırılan yeni bir alan oluşturmuşlardır.

Sivil toplumun devletten ayrılarak kendisine yeni bir alan açması ile birlikte devletle belli konularda karşı karşıya gelmişlerdir. Sivil toplumun belli kazanımlar sağlamak ve kendisine ait temel hakları korumak için devletle karşı karşıya gelmesi sivil toplum eylemlerini meydana getirmiştir. Sivil toplum eylemlerini diğer toplumsal hareketlerden ayıran en önemli unsur, sivil toplum eylemlerinin silahsız olması ve genellikle şiddet içermemesidir. Sivil toplum eylemleri, sivil itaatsizlik eylemleri şeklinde adlandırılabilir gibi sosyal hareketler şeklinde de adlandırılabilir.

Sivil toplum eylemleri ile birlikte sivil toplumun pek çok kazanımı olmuştur. Sivil toplum eylemleri sayesinde farklı ses ve tondaki düşünceler kendisini ifade edebilme imkânı bulmuştur. Dolayısıyla sivil toplum eylemlerinin ilk kazanımı ifade hürriyeti olmuştur denilebilir. İfade hürriyetinin devlet tarafından kabul görüp temel bir insan hakkı olarak pozitif metinlerde yer almasından sonra bireyler bu hürriyetin vermiş olduğu güvence ile farklı alanlardaki taleplerini de sivil toplum eylemleri ile dile getirmeye başlamışlardır.

İnsanların farklı alanlardaki talepleri çeşitli sivil toplum eylemi türlerinin oluşmasına yol açmıştır. İnsanların çevre konusundaki duyarlılıkları sebebi ile yaptığı

eylemler çevreci hareketler olarak ortaya çıkarken, kadın hakları ve kadın erkek eşitliği vb. konularda yaptığı sivil toplum eylemleri feminist hareketler olarak ortaya çıkmıştır. Son yıllarda cinsel eğilimler konusunda farklı tercihlerin diğer tercihlerle eşit olarak kabul edilmesi amacıyla yapılan eylemler de LGBTİ hareketlerini oluşturmuştur. Bunların yanında çeşitli konularda kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla sivil toplum eylemleri düzenlenmektedir. Özellikle değişen dünya ve Türkiye gündemi ile ilgili olarak kamuoyunda ses getirebilmek amacı ile farklı sivil toplum kuruluşları tarafından pek çok sivil toplum eylemi yapılmaktadır. 2013 yılı Haziran ayında Taksim Gezi Parkındaki yeşil alanın yok edilmemesi amacıyla çeşitli sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek yaptığı Gezi Eylemleri bunun son yıllardaki en önemli örneğini oluşturmaktadır.

Sivil toplum eylemleri ile ifade özgürlüğü arasında çok yakın bir ilişki vardır. Sivil toplum eylemi yapmak ifade özgürlüğü hakkının kullanılmasının somutlaştırılmış halidir. Bireylerin sivil toplum eylemi yaparak farklı düşüncelerini seslendiremedikleri bir ortamda ifade özgürlüğünün bulunduğundan bahsetmek oldukça zordur. Dolayısıyla devletler ifade özgürlüğünün tam manasıyla sağlanabilmesi için bireylerin sivil toplum eylemi yapmalarına engel teşkil etmeyen ortamlar oluşturmalıdır.

Uluslararası toplum bireylerin ifade özgürlüğü hakkının korunması amacıyla belli bir yaptırım gücü olan denetleme mekanizmaları oluşturmuştur. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu denetleme mekanizmalarından biridir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi birçok temel insan hakkında olduğu gibi ifade özgürlüğü konusunda da bireylerin haklarını devlete karşı güvenceye almıştır. Sözleşmeye taraf olan devletler ifade özgürlüğü ile ilgili konularda yapmış oldukları ihlallerden dolayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından tazminata mahkûm edilmektedir. İfade özgürlüğü ile gerçekleşen hak ihlallerinin büyük bir kısmını da sivil toplum eylemleri sırasında gerçekleşmektedir. Bir konudaki fikirlerini ifade etmek için bir araya gelip sivil toplum eylemi yapan bireylerin hakları zaman zaman kolluk kuvvetleri tarafından ihlallere maruz kalmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin sivil toplum eylemleri esnasındaki ifade özgürlüğü ihlalleri ile ilgili birçok kararı bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı da Türkiye’de meydana gelen hak ihlalleri ile ilgilidir.

Çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak sivil toplum kavramının tanımı yapılarak, sivil toplumun ilk çağlardan günümüze kadar nasıl gelişme kaydettiği üzerinde durulmuştur. Sivil toplum kavramı açıklanırken farklı görüşteki düşünürlerin fikirlerinden faydalanılmaya çalışılmıştır. Dünya çapında gerçekleşen hadiselerin sivil toplum kavramına olan etkisi incelenmiştir. İkinci olarak sivil itaatsizlik kavramının ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Sivil itaatsizlik kavramı farklı yönlerden tanımlanmıştır. Sivil toplum kavramı ile sivil itaatsizlik kavramları arasındaki ilişkinin tespiti yapılmış ve görüşleriyle milyonları etkileyerek dünya çapında ses getiren sivil itaatsizlik eylemi öncüleri üzerinde durulmuştur. Sivil toplum ve sivil itaatsizlik kavramları açıldıktan sonra sivil toplum eylemi kavramından ne anlaşılması gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Sivil toplum eylemlerinin toplumsal hareketleri nasıl oluşturduğu üzerinde durulmuştur. Zamanla değişen sivil toplum eylem türleri ile birlikte yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkışı açıklanmıştır. Yeni sosyal hareketler ile eski sosyal hareketler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise sivil toplum eylemlerinin Türk Hukukundaki yeri incelenmiştir. İlk olarak yasal mevzuat incelenmiş daha sonra ise Yargıtay'ın toplantı ve gösteri yürüyüşü ile ilgili olarak vermiş olduğu kararlar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin vermiş olduğu kararlar ışığında ele alınmıştır. Daha sonra ise 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı getirilmesiyle Anayasa Mahkemesinin toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü hakkında vermiş olduğu kararlar yine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı altında incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise ilk olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin sivil toplum eylemlerine genel bakışının üzerinde durularak sivil toplum eylemi ve ifade özgürlüğü ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün aslında ifade özgürlüğünün bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkını nasıl yorumladığının üzerinde durulmuş ve bu hakkın kullanılmasının sınırlanmasının şartlarının neler olduğu sıralanmıştır. Bu bölümde son olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Türkiye hakkında vermiş olduğu kararlarda ortaya çıkan sorunlar başlıklar halinde irdelenmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında araştırma hakkında genel bir değerlendirmede bulunulmuş, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin konu ile ilgili vermiş kararlar ışığında tespitler yapılmıştır. Sivil toplum eylemleri esnasında ifade özgürlüğünün etkin bir biçimde sağlanabilmesi için neler yapılması gerektiği hakkında öneriler sunulmuş ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sivil toplum eylemleri ile birebir muhatap olan kolluk güçlerinin hareket tarzının nasıl olması gerektiği konusunda yapılması gerekli olanların üzerinde durularak ilgililere tavsiyeler yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM, SİVİL İTAATSİZLİK VE TOPLUMSAL HAREKETLER

1.1. Sivil Toplum

Sivil toplum çerçevesinde yapılan tanımlamalar Eski Yunan tarihine kadar uzanmaktadır. Sivil toplumun tanımını ilk olarak Aristoteles yapmıştır. Aristoteles'in sivil toplum anlayışı "politike kolnoninia" yani insanlar için en uygun yönetim biçimindeki kurallar sistemi içerisinde yer alan siyasal toplumdur. Aristoteles sivil toplum ve devlet arasında kesin çizgilerle bir ayırım yapmayarak sivil toplum ve devleti eşanlamlı olarak kullanmıştır. Sivil alanla siyasal alanı birbirinden ayırmamıştır.¹

Sivil toplum kavramının kapsadığı alana tarihsel olarak bakıldığında bir zamanla bir genişleme olduğu görülmektedir. Sivil toplumun bireysel özgürlükler ve kitlesel katılım alanının dışındaki alanları da içinde barındırmasının bir kanıtı son yıllarda ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerdir. Bu hareketlerin sınıfsal bir tabanı bulunmaz fakat sivil toplumun eşitlik ilkesinden kaynaklanır ve çeşitli baskı biçimlerini sorgular. Marx'ın tanımında olduğu gibi sadece işçi sınıfı ile burjuvazinin mücadele alanını değil bunun yanında eşcinseller hareketi, feminizm, nükleer karşıtı hareketleri güdüleyecek dinamikleri de barındırır.²

Sivil toplum kavramının kendi içerisinde de çeşitli aşamalardan geçtiğini söylemek mümkündür. İlk aşama devletin bir üyesi olması aşamasından kurtulmasıdır. İkinci aşamada ise sivil toplum içindeki bağımsız toplumların kendilerini devlete karşı savunmasıdır. Üçüncü aşamada bu savunmanın meşruluk kazanması durumu söz konusudur. Son aşamada ise devlet müdahalesinin sivil toplumu olumsuz olarak etkileyeceği düşüncesi hakimdir.³

¹ Funda Onbaşı, **Sivil Toplum**, İstanbul, Leyla İle Mecnun Yayıncılık, 2005, s.13

² Gülnur Acar-Savran, **Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau, Hegel, Marx**, İstanbul, Belge Yayınları, 2013, s.10-18

³ Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2014, s.23-34

Sivil toplumun gelişim süreci incelendiğinde özellikle Batı toplumlarında ülkeden ülkeye farklılıklar görülmektedir. Örneğin Anglo-Sakson toplumlarında merkezîyetçi bir yapının olmayışından dolayı çoğulculuk ve parçalı bir iktidar görülmüştür. Batı toplumunda sivil toplum kavramından ne anlaşılması gerektiği içeriğinin ne olduğu konusunda siyaset bilimi felsefesi ile ilgilenenler tek bir tanım üzerinde anlaşamamıştır. Siyaset bilimi düşünürleri sivil toplum kavramına içinde buldukları zamana ve şartlara göre anlamlar yüklemişlerdir.⁴

Sanayileşme süreci ile birlikte ekonomik anlamda belli bir güce ulaşan halk, elde ettiği bu ekonomik gücü siyasal ve sosyal alanlara kaydırmış bu durum da sivil toplum kavramının gelişimine katkı sağlamıştır. Sivil toplum kavramı hakkında yapılan tanımlamalar farklı sınıflandırmalara ayrılabilir. (Birey-Devlet Yaklaşımı, Doğa Durumu-Ekonomik Durum Yaklaşımı gibi). 17. yüzyılda Avrupa'nın Batısındaki düşünürlerinin "sivil" kökenli ifadeler kullanmaya başladıkları görülür. Şimdilerde ise sivil toplum bir uygarlık aşaması olarak kullanılmaktadır. Sivil toplumun en önemli özelliği de toplumun "siyasi"nin tahakkümünden kurtulmasıdır. Hürriyet anlayışının temelinde siyasi güçlerin etkisinden kurtulma düşüncesi yer alır.⁵

"Batı toplumunda sivil toplum siyasi güçlerin sultasından kurtularak hürriyetlerini elde etmesine dayanır".⁶ Bu kurtuluş burjuvazi ve şehir hayatına tanınan hak ve özgürlüklerin toplumsal sınıfların ortaya çıkması ile başlar. Bu başlangıcı hızlandıran İnsan Hakları Bildirisinin ortaya çıktığı 1789 Fransız İhtilalidir. Bu devrim ile sivil toplum ile devlet arasında fertlerin düşüncelerini konuşarak ifade etme, istediği dinin gereklerini yerine getirme, mülkiyet kazanabilme hakkı gibi vazgeçilmez temel insan haklarının bulunduğu belirtilmiştir.⁷

17. yüzyıldan 18. yüzyıla giriş yaparken siyasal sistem üzerine devlet orjinli ve birey orjinli olmak üzere iki farklı temel yaklaşım söz konusudur. N. Machiavelli, J. Bodin, T. Hobbes, J.J. Rousseau ve G. W. F. Hegel devlet orjinli eksende görüşler ileri sürerken J. Locke, C. L. Montesquieu, A. Smith, F. A. Hayek ise birey orjinli eksen

⁴ Gökhan Tuncel, **Sivil Toplum ve Devlet**, İstanbul, Bilsam Yayınları, 2011, s.13-29

⁵ Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s.13

⁶ A.e., s.14

⁷ Onbaşı, a.g.e., s.14

yönünde düşüncelerini açıklamıştır. On yedinci yüzyıl düşünürlerinin sivil toplum kavramına bakışları da bu eksenlerde gelişme göstermiştir.⁸

1.2. Sivil İtaatsizlik

İnsanlık var olduğu günden bugüne kendisini sürekli bir mücadele içerisinde bulmuştur. Hak ve hukuk kavramlarının gelişimi de insanlığın bu mücadelelerde elde ettiği deneyim ve kazanımlar sayesinde olmuştur. İlk zamanlarda sadece güvenlik, barınma, beslenme şeklinde olan ihtiyaçlar zamanla genişlemiştir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için birlikte yaşamaya başlaması birbirlerine karşı hak iddia etmesi sonucunu doğurmuştur. Bu hak arayışları da insanları kendi haklarını gözetecek ve gerektiğinde halkın huzuru için bu hakları kısıtlayabilecek bir mekanizmaya haklarını devretmesiyle sonuçlanmıştır. Devlet, insanların kendisine devrettiği hakları belli kurallar bütünü içinde kullanmakla yükümlü iken, zaman zaman bu kuralların dışına çıkarak insanların kendisine devrettiği hakları suiistimal etmiştir. Devletin bu şekildeki suiistimleri insanları haklarını arama konusunda farklı çözümlere zorlamıştır. İnsanların devlete karşı haklarını aradığı alan sivil toplum alanını oluşturmuştur. İnsanların devlete karşı olan mücadelelerinin yanında birbirleriyle olan mücadeleleri de sivil toplumun bir konusunu oluşturmuştur. Genellikle insanlar, kendilerini başkalarıyla denk bir konumda görmek istediklerinden eşitlik isterler.

Sivil itaatsizlik olgusunu oluşturan sebeplerin başında insanların “hayır” demesi gelmektedir. İnsanların “hayır” demesinin psiko-sosyal nedenlerine bakıldığında insanların hiçbir neden yokken “hayır” demedikleri görülür. Dolayısıyla “hayır” denmedikçe de itaatsizlik eylemi doğmaz. İnsanları itaatsizlik eylemine iten herhangi bir olay veya durum karşısında kendilerinde oluşan haklılık dürtüsüdür. Sivil itaatsizliğin özündeki düşünce haklılık duygusudur. İnsan kendisini haklı bulunduğu alanına zarar verildiğinde “hayır” demek durumunda kalır. Her itaatsizlik, her şeyden önce bir haksız duruma başkaldırmadır.⁹

⁸ Tuncel, a.g.e., s.16-30

⁹ Şükrü Nişancı, **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul, Nesil Yayın Grubu,2013, s.105

Sivil itaatsizlik şiddet içermeyen kolektif bir eylem şeklidir. Haksızlığa uğrayan vatandaşların ortak bir noktada buluşmasıyla eylem kolektif hale gelmektedir. Bu eylem şekliyle vatandaşlar haksızlığa uğradıklarını düşündükleri durumlarda, haksızlığın giderilmesi amacıyla zaman zaman yürürlükte olan yasaları da ihlal ederek devlete veya mevcut iktidara baskı uygulamaktadırlar.¹⁰

Sivil itaatsizlik her şeyden önce; hukuk devletlerinin baskıcı rejimlere göre daha az müdahale ettiği bireysel veya toplu eyleme geçme veya eylemsiz kalmaktır. Sivil itaatsizlik hukuk, devlet ve devlet düzeni de dahil olmak üzere her şeyi sorgulayan direnme hakkının çağdaş biçimidir. Direnme, direnene tanınan bir hak değildir. Bu sebeple direnme hakkı hep var olacaktır. Direnme hakkı pozitif hukukun üstünde bulunduğu için pozitif hukuka dahil edilmeye çalışılması anlamsızdır. Sivil itaatsizlik hukukun karşısında değildir. Aksine sivil itaatsizlik de hukuku savunur kendisini içerisinde gerçekleştirdiği uygarlığın, kültürün bir parçası olarak görür. Bu yüzden kural koyucu ile sivil itaatsizin bayrakları bu noktada birbirinden farklıdır.¹¹

Sivil itaatsizlik kavramı, genel olarak dar tarif, geniş tarif ve baskın tarif olmak üzere üç ayrı alanda toplanabilir. Dar tarif geniş tarife göre açıklama unsurlarının çokluğu nedeni ile itaatsizlik eylemlerinin pek azını sivil olarak kabul eder. Geniş tarif ise unsurları belirli tutarak bu tanıma genişletmektedir. Geniş tanımın ögeleri hukuk kuralının kasten ihlal edilmesi, eylemi yapanların kişisel bir güdülemesi, eylemin herkese açık olması ve itaatsizliğin devrim niteliğinde olmayıp sistemde bulunmasıdır. Bazı düşünürler bu tanıma şiddetsizlik ögesini eklemektedir. Özellikle Bedeau ve Rawls'un tanımları bu tarz düşünürlerin görüşlerine temel oluşturmaktadır¹²

Rawls ise sivil itaatsizliği, kanunların ya da devlet siyasetinin değiştirilmesini amaçlayan, aleni, şiddet içermeyen, vicdandan gelen ancak kanuni olmayan bir eylem olarak tanımlar.¹³ Rawls'a göre bu tarz eylemlerde toplumdakilerin çoğunun adaletli olma duygularına yönelinir. Onlara iyice fikir yürüttükten sonra, halk arasındaki

¹⁰ Jose Bove, Gilles Luneau, **Sivil İtaatsizliğe Çağrı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları,2006, s.164

¹¹ Nişancı, a.g.e., s.17-18

¹² Hayrettin Ökçesiz, **Sivil İtaatsizlik**, İstanbul, Legal Kitapevi, 2011, s.128

¹³ John Rawls, "Definition and Justification of Civil Disobedience", **Civil Disobedience in Focus**, Ed. Hugo Adam Bedau, Taylor & Francis e-Library, Routledge, s.110

toplumsal dayanışma kurallarının önemsenmemesi sonucu eyleme geçildiği imajı verilir. Rawls tanımındaki “yasal olmayan” ibaresinin eyleme yasal olmama zorunluğu getirmediğini vurgular ancak sivil itaatsizliğin “yasa karşıtı bir eylem olması gerektiğini savunur.¹⁴

1.3. Sivil İtaatsizliğin Öncüleri

Sivil itaatsizlikle ilgili literatüre bakıldığında büyük ölçüde, Sokrates ve Thoreau gibi düşünürlerin yazdıklarının kaynak olarak alındığı görülmektedir. Biri antik çağda diğer modern çağda yaşayan bu düşünürlerin eylemleri siyasal düşünce alanında büyük yankı uyandırmıştır. Thoreau’dan etkilenen ve devlet ile dinin uyguladığı şiddetten nefret eden Tolstoy da insan hümanizmasını vurgulayarak sivil itaatsizlik eylemlerinin destekleyicisi olmuştur. Bu pratiğe derin bir hakikat düşüncesini ekleyen Gandhi ise bu zincirin diğer bir önemli halkasını oluşturmuştur. 20. yüzyılda Amerika’da siyahlara karşı uygulanan aşırı ırkçı tutumlara başkaldıran Martin Luther King de sivil itaatsizlik düşüncesine yön verenlerden olmuştur.

1.3.1. Sokrates

M.Ö. 468 yılının mayıs ayı başlarında Atina’nın güneyinde Alopeke’de dünyaya gelmiştir. MÖ 399 yılında idama mahkûm edilerek Atina yönetimince öldürülmüştür. Babasının adı Sophroniscus annesinin adı ise ebelik yapan Phinarete (Ortaya çıkan erdem) , babası ise bir taş ustasıdır. Sokrates, Anaxagoras’ın bir öğrencisi olan Archlaus’un öğrencisiydi. Atina’da doğup ölen Sokrates yazılı hiçbir eserini bırakmamıştır. Felsefesi, yaşamı ve kişiliği hakkında bilinenler öğrencisi Platon’un aktardıklarından öğrenilmiştir. Ahlaki felsefeyi kuran Sokrates’in hayatının en önemli vakalarından birisi M.Ö. 399 yılında kendisine açılan davadır. Platon Sokrates’in Savunması adlı eserinde Socrates’in davasında yaptığı savunmadan bahsetmiştir. Sokrates o zaman şehirdekilerin inandığı tanrılara inanmayıp başka

¹⁴ John Rawls, “Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, **Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik**, Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.59

tanrılar bulmak ve şehirdeki gençlerin düşüncelerini bulandırmakla itham edilir. Sokrates bu ithamlar sonrasında ölüm cezasına çarptırılır.¹⁵

Sağlam bir bilgiyle ancak ahlakiliğe ulaşılabileceğini öne süren Sokrates, eylemlerinde daima şiddeti değil iknayı vurgular.¹⁶ Doğruluğunu kabul ettiği dava uğrunda her türlü eza ve cefaya hazır olunması gerektiğini söyler ve kendisinin idam edilmesi de bu konuda bir sivil itaatsizlik prototipi olmuştur.¹⁷

1.3.2. Henry David Thoreau

Henry Thoreau, Amerika'nın Concord kasabasında 1817 yılında doğmuştur. 1846 yılında "Kelle Vergisi"ni ödemeyi reddetmiş ve bunun sonucunda kabul etmediği için bir günlük hapse girmiştir.¹⁸ Yerel polis Sam Staples Thoreau'dan kelle vergisini ödemesini istemiştir. Bunun üzerine Thoreau onun isteğini yerine getirmemiş üstelik Staples "paraya sıkışksan vergini ben ödeyebilirim" şeklinde öneride bulunmuştur. Thoreau onun bu teklifini de kabul etmemiştir. Thoreau, kendisinde ödenmesi istenen vergiyi ödememe nedenini "bir ilke sorunu" şeklinde ifade etmiştir. Vergi ödememenin kölecî bir devletin işini kolaylaştırmak olacağını söylemiştir. Staples'ın yasaları uygulaması gereken bir devlet görevlisi olduğunu ifade etmesine karşılık "Olup bitenden hoşlanmıyorsan istifa et" diye yanıtını vermiştir. Meydana gelen olaylar sonucunda hapse sokulan Thoreau'nun asıl gayesi hapse girerek kamuoyunun dikkatini köle karşıtı hareketlere çevirebilmektir. Fakat onun vergi borcu bir akrabası tarafından ödenmiştir. Bunun üzerine o serbest kalmıştır. Bununla beraber Thoreau vergi borcunu kendisinin ödemediği için hapiste kalmasını normal kabul etmiş ve haptisten çıkmak istememiştir. Fakat zor kullanarak dışarıya çıkarılacağı söylenince zorunlu olarak dışarı çıkmıştır. Bu olaydan sonra kendisini ziyarete gelen ve köle karşıtı hareketlerin

¹⁵ Platon, **Sokrates'in Savunması**, Çev. Arif Çokona, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s.15

¹⁶ Plato, "Crito", **Civil Disobedience in Focus**, Ed. Hugo Adam Bedau, Taylor & Francis e-Library, Routledge s.23

¹⁷ Nişancı, a.g.e., s.125

¹⁸ Henry David Thoreau, **Civil Disobedience Resistance To Civil Government**, Auckland in New Zealand, The Floaitng Press, 2008, s.24-25

öncülerinden olan Ralph Wald Emerson kendisine neden içeriye girdin diye sorunca verdiği cevap etkileyicidir: "Sen ne diye girmedin?"¹⁹

Thoreau, hapisten çıkınca eylemini ve hapse düşme hikâyesinin nasıl olduğunu soran yerlilere konferans vermiştir. 'Resistance To Civil Government' başlıklı manifesto Thoreau'nun bu konferanslarda anlattıklarından derlenmiştir. Bu manifestoda; yönetim insanların taleplerine cevap vermiyorsa ve gücünü kötüye kullanıyorsa ve bu takdirde yaşam çekilmez hal alıyorsa insanların buna direnme hakkı olduğunu tanımlamıştır.²⁰ Henry David Thoreau, "Sivil İtaatsizlik" terimini siyasi birikime ilk getiren kişidir. Doğayı çok iyi gözlemleyen ve çevreye duyarlı olan Thoreau 1849 yayınladığı "Sivil İtaatsizlik" kitabıyla kendisinden sonra gelen sivil toplum direnişçilerine örnek oluşturmuştur. Thoreau, sivil itaatsizliğin tanımını yapmaktan ziyade sivil itaatsizliğin nasıl olması gerektiği konusunda çevresindekilere yol göstermiştir. Zengin olmak için hırs göstermeyen Thoreau, minimum geçinebilen olanaklarını elde edebilmekten başka bir şey istememiştir.²¹

Thoreau'ya göre "En iyi hükümet en az hükmedendir".²² Hatta "Hükümetlerin en iyisi hiç hükmetmeyendir" ve zamanı gelince hükümetler bu nitelikte olacaktır. Bir hizmeti sunabilen hükümetler iyidir, ama pek çok hükümet bunu karşılamadığı için yersizdir. Thoreau, kendisini hükümet karşıtı olarak gösterenlerin aksine hükümetin feshedilmesini değil işe yarar olması istediğini belirtmektedir.²³

1.3.3. Martin Luther King

Tarihteki bir diğer sivil itaatsizlik öncüsü Martin Luther King'dir. King, 1929 ABD'de doğmuştur. Amerikan Yurttaş Hakları öncüsü bir papazdır. ABD'nin güney eyaletlerinde ırkçılığın aşağılanmalarıyla büyüyen King, siyahî insanların eşitlik mücadelesinin lideri olmuştur.²⁴

¹⁹ Şahin Uçar, **Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş**, Ankara, Vadi Yayınları, 2000, s.37

²⁰ Henry David Thoreau, "Civil Disobedience", **Civil Disobedience in Focus**, Ed. Hugo Adam Bedau, Taylor & Francis e-Library, Routledge s.32

²¹ Ökçesiz, a.g.e., s.34

²² Thoreau, **Civil Disobedience Resistance To Civil Government**, s.35

²³ Henry David Thoreau, **Sivil İtaatsizlik**, Çev. Melis Olçum, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık, 2013, s.7-8

²⁴ Bove ve Luneau, a.g.e., s.93-94

King, Thoreau ve Gandhi'yi yakından izleyerek, var olacak eşit olabilme çabasının şiddet bulundurmamasının şart olduğuna inanmıştır. King'in liderlik ettiği eylemler ise 1955 Rosa Parks ile başlamıştır.²⁵ Var olan kurala göre siyahlar otobüste sadece kendilerine ait olan yere oturabilecek ve eğer beyaz birisi gelirse ona yer vermek için yerinden kalacaktı. Akşam vakitlerinden birisinde Rosa Parks otobüste kendisine tahsis edilen yere oturdu ve o esnada oturacak yer bulamayan bir beyaz Rosa'dan kalkmasını istedi. Ancak Rosa bunu yapmadı. Bunun üzerine tutuklanarak hapse atıldı. Bu olayın ardından 20.000'e yakın siyah protesto amaçlı otobüse binmeyi reddetmiştir.²⁶ 382 gün sonunda otobüs boykotu bütün ülkeye yayılmıştır. ABD Yüksek Mahkemesi ise ulaşımdaki ayrımcı yasayı anayasaya aykırı görerek iptal etmiştir.²⁷ Bu olayın ardından eylemler ABD'nin dört yanına yayılmaya başlamıştır. Irk ayrımcılığına karşı en çok oturma eylemleri ve yürüyüşler organize edilmiş, Martin Luther King bunların tümünde liderlik yapmıştır.²⁸

1.3.4. Mahatma Gandhi

1869 Hindistan doğumlu Gandhi, Hindistan ve Hindistan bağımsızlığının siyasi ve ruhani lideridir. Güney Afrika'da avukatlık yapan Gandhi o yıllarda ciddi ırk ayrımcılıklarına şahit olmuş ve sonunda ırk ayrımcılığına ilişkin yasalara karşı gelmeye ve gelenlere destek olmaya kendisini adanmıştır. Tabii bu noktada soydaşları Hintlileri bir araya getirmeyi temel almıştır; 'Indian Opinion' adlı gazeteyi de bu amaçla çıkarmıştır.²⁹ Thoreau'un 'sivil itaatsizlik' olarak bilinen makalesini bu gazetede yayınlamış ve geniş kitlelere yayılmasını sağlamıştır.³⁰

Gandhi "pasif direniş" terimini sivil itaatsizlikle özdeşleştirememiştir. Pasif direnişi zayıfların silahı olarak görmüş ve pasif direnişin şiddet kullanmayı ilkesel olarak reddetmediğini düşünmüştür. Bu yüzden esasta şiddet kullanmayı her durumda reddeden ve en güçlünün silahı olacak bir terimi geliştirmiştir: "Satyagraha(şiddetsiz

²⁵ David Levering Lewis, **King A Biography**, Chicago, University of Illinois Press, 2013, s.171

²⁶ Gary S. Selby, **Martin Luther King and the Rhetoric of Freedom The Exodus Narrative in America's Struggle for Civil Rights**, Texas, 2008, s.91

²⁷ Gary S. Selby, a.g.e., s.131

²⁸ Bove ve Luneau, a.g.e., s.97

²⁹ Stellan Vinthagen, **A Theory of Nonviolent Action: How Civil Resistance Works**, London, Zed Books Ltd, 2015, s.45

³⁰ Ökçesiz, a.g.e., s.48-49

direnif tekniği)”. Hakikat olanı, sevgiyi ve ruhun kuvvetini birleştiren bir anlam taşıyan Satyagraha; Gandhi tarafından ‘hakikate sahip olma’ olarak açıklanmıştır.³¹ Satyagraha felsefesi insanın hakikatte olanı bulamayacağından ceza vermeye salahiyeti olamamasını anlatır. Bu sebeple Satyagraha, şiddeti tamamen dışlar niteliktedir. Gandhi sivil itaatsizliğin ne anlama geldiğini Satyagraha’da bulmuştur.³²

Satyagraha sivil itaatsizlikle birleştiğinde temele ‘bilme’ oturur. Yani bir vatandaş kuralları yerine getirmeme seşeneğine başvurma yetisini elde etmeden yasaların tüm emirlerini öğrenmelidir. Son olarak bunu öğrenen halkın sosyal anlamda uyması gereken 6 kural vardır:

1. “şiddet kullanılmamalıdır.
2. Çatışma süresince hangi eyleme karar verirse verilsin, bunun hedefe yönelik ve çatışmanın sona ermesinden sonra ortaya çıkması istenen duruma uygun olması gerekmektedir.
3. şer güçlerle işbirliği yapılmamalıdır. Kötüyü yaralama ya da ona zarar verme çabası içine girilmemelidir. Öte yandan asla ona yardım edilmemeli ve onunla işbirliği yapılmamalıdır.
4. Her eylemin bir bedelinin olduğu bilinmelidir.
5. Çatışmanın tarafları arasında bütün köprülerin atılmasını engellemek yani temas olasılıklarını ortadan kaldırmamak için elden gelen her şey yapılmalıdır. Kafada değişmez çizgilere sahip bir çatışma imajıyla çatışmaya girilmemeli; imaj, hareketli ve esnek olmalıdır.
6. Çatışma ortamının harareti olabildiğince düşük tutulmalıdır. Protesto ve görüşme olanakları sonuna kadar kullanılmalıdır.”³³

³¹ Vinthagen, a.g.e., s.134

³² Bove ve Luneau, a.g.e., s.76-77

³³ Ökçesiz, a.g.e., s.58-59

1.4. Sivil Toplum Eylemi Olarak Toplumsal Hareketler

Her insanın çeşitli özellikler açısından diğer insanlardan farklılıkları bulunur. Doğuştan var olan bu farklılıklar, bir tepkiye neden olacak şekilde kabullenememe meydana getirmemektedir. Hazımsızlıklar bir ayrımcılık yapıldığı zaman ortaya çıkmaktadır. Sistemden dolayı bazı insanlar kendilerini toplumdan dışlanmış hisseder. Bu tarz düşüncelerin toplumda belli ölçüde taraftar bulması rahatsızlıklar oluşturur. Meydana gelen ve yayılan hazımsızlık durumunun dengeyi bozmayacak seviyeyi geçmesi, itaatsizlik hareketlerinin meydana gelmesine lüzumlu zemini oluşturur. Bu vakitten sonra insanlar toplu halde ortak gaye, düşünce ve yolla eyleme geçerek itaatsizlik hareketlerini başlatır.³⁴

Ütopyalar dışında, hiçbir sistem, toplumda bulunan farklı kesimlerin taleplerini karşılayacak bir yapılanmayı hiçbir zaman sağlayamaz. Mevcut olan düzenden hoşnut olmayan farklı düşüncedeki insan grupları, olumsuz durumu, ayrımcı davranışı ortadan gidermek için birliktelik sağlar. Bu bağlamda ortaya çıkan eşit olmama durumu sosyal hareketlerin esas mevzusunu meydana getirir. Ortak bir amacı güttüğü için çevre sorunlarından kadın haklarına, eşcinsellerin eylemlerinden savaş karşıtı eylemlere kadar bütün toplu aksiyonlar sosyal hareketler içerisinde kabul edilir.³⁵

Tarrow'a göre "toplumsal hareket; elit gruptaki insanlar, düzenin muhalifleri ve mevcut otoritelerin arasında devam eden karşılıklı ilişkilere; insanların ortak rahatsızlıklarını dile getirmek için bir araya gelerek meydan okunmasıdır." Tarrow burada, var olan düzenin zıttına bir başkaldırı olduğunu belirtir.³⁶

Kollektif hareketlerin ortaya çıkış noktası belli bir sorunun veya çeşitli sorunların ortadan kaldırılarak çözüme kavuşturulması düşüncesidir. Zamanla sorunların çözümünü arama düşüncesi kadar, özellikle 21. yüzyıla gelindiğinde, kişilerin siyasete dâhil olmalarından dışlanmalarına karşı durmaları da eylemlerin ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Bugünlerde demokrasinin talebi sivil eylemlerin asıl ortaya çıkış

³⁴ Ünal Şentürk, "Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı", C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2006, Cilt:30 No:1, s.31-32

³⁵ Şentürk, a.g.e., s.32

³⁶ Sidney Tarrow, **Power in Movement : Social Movements and Contentious Politics**, Cambridge and New York, Cambridge University Press, Cambridge,1998, s.4

sebebini oluşturmaktadır. Var olan bir problemin veya problemler sarmalının halledilmesi amacıyla bir araya gelmiş çözümü için örgütlenmiş insanlar, toplumsal hareketi ortaya çıkarmaktadır.³⁷

Tilly, toplumsal hareketleri bir araya gelerek oluşturan, olmazsa olmaz üç unsurun sentezinden bahseder ve bu unsurları şöyle sıralar;

“ 1- Organize olmuş halkın hedefteki hakim güce karşı hak talebinde bulunması: Hedef alınan otoritelere karşı ortak hak taleplerinde bulunan organize halk girişimi

2- Bazı siyasi aksiyon çeşitlerinin icra edilmesi: Dernek kurulması, mitinglerin düzenlenmesi, resmi kortejlerin oluşturulması, basın açıklaması yapılması, afis asılması

3- Temsilcilerin halka bağlı olduğunu”³⁸

Tilly’ye göre toplumsal hareket hak taleplerine dayalı kampanyalar düzenlemek, dernek vb. kurumlar aracılığıyla propaganda eylemleri tertiplemek ve makul birlik içinde, kalabalık ve sadık bir görüntü sergilemek şeklinde özetlenebilir. Tek bir unsurun değil, bu unsurların hepsinin bir araya gelmesi, toplumsal hareketlerin farklılığını oluşturmaktadır.³⁹

1.5. Yeni Sosyal Hareketler

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya siyasal alanda NATO - Varşova Paktı olarak kutuplaşmaya başlarken, iktisadi alan bakımından ise Kapitalist - Sosyalist olarak ikiye ayrılmaya başlamıştır. Sömürge devletleri ulusal bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır fakat Batılı devletlerin sömürge devletler üzerindeki güçlerini ve

³⁷Birol Ertan, “Toplumsal Başkaldırının İktisadi Göstergelerle İlişkisi”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:12 Sayı:47 Yaz: 2014, s. 63-64

³⁸Charles Tilly, **Toplumsal Hareketler**, Çev.: Orhan Düz, İstanbul, Babil Yayınları, 2008, s. 16.

³⁹ Marc W. Steinberg and Patricia Ewick, “The Work Stories Do: Charles Tilly’s Legacy On The Provision Of Reasons, Storytelling, And Trust In Contentious Performances”, **Advances In The Visual Analysis Of Social Movements**. Ed. Nicole Doerr, Alice Mattoni, and Simon Teune, Bingley in UK, Emerald Group Publishing Limited, 2013, s. 150

özellikle de ekonomik alandaki sömürülerini fiili olarak sürdürme çabaları devam etmiştir.⁴⁰

Batılı ülkeleri takiben birçok dünya ülkesinde refahın topluma yayılmasına paralel olarak teknoloji de geniş halk kesimlerinin kullanımına açılmış, bilgisayar çağı ve iletişim çağı olarak adlandırılan aşamalar, bu kesimlerin yaşamlarına direk şekilde nüfuz etmiştir. İletişim teknolojisi ve olanaklarının dünya genelindeki yaygın kullanılabilirliği, küreselleşme açısından önemli rol oynamış ve dünya küresel bir köy haline dönüşmüştür. İnsanlar geçmiş zamanlara nazaran birbirlerinden çok daha kolay haberdar olabilme, birbirlerini daha fazla tanıyabilme olanağı kazanmıştır. Artık dünyanın bir köşesinde gerçekleşen bir olay, tıpkı bir köy içerisinde duyuluyormuş gibi dünyanın başka bir ucunda bulunan insanları etki altında bırakabilmektedir.⁴¹

Bilgi akışını kontrol altında tutup bilgiyi kitlelere onları gerektiği gibi yönlendirmek amacıyla sunabilmek genellikle bilgiyi üretenlerin elindedir. Ancak iletişim araçlarının gelişimiyle beraber sadece onların manipülasyon kudreti değil, aynı zamanda halk kitlelerinin bu teknolojiyi kullanabilme kabiliyeti de artmıştır.⁴² Böylece çeşitli toplumsal gruplar, başkalarında olup kendilerinde olmayan bir takım imkânların farkına varıp bunların eksikliğini hissetmeye, bunları elde etmek üzere harekete geçmeye başlamışlardır. Bununla beraber kendi ülkelerindeki bazı uygulamalardan ya da sistemin genelinden rahatsız olan bir takım insanların, yeterince tanımadıkları halde örnek aldıkları ve benzemeye çalıştıkları uzak toplumların gerçek durumları hakkında bilgi sahibi olmaları da muhalif hareketler üzerinde hayal kırıklığına yol açmaktadır.⁴³

1989'da Berlin duvarının yıkılması, 1991'de ise Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında, demir perdeyi bile aşabilen güçlü bilgi akışının önemli bir

⁴⁰ Jackie Smith and Ernesto Verdeja, "Introduction", **Globalization, Social Movements and Peacebuilding**, Ed. Jackie Smith and Ernesto Verdeja, New York, Syracuse University Press, 2013, s.2

⁴¹ Florence Passy, "Social Networks Matter. But How?", **Social Movements and Networks Relational Approaches to Collective Action**, Ed. Mario Diani And Doug Mc Adam, New York, Oxford University Press, 2013, s.21

⁴² Todd Wolfson, **Digital Rebellion The Birth of the Cyber Left**, United States of America, University of Illinois Press, 2014, s.183

⁴³ Manuel Castells, **Communion Power**, New York, Oxford University Press, 2009, s.339

payı vardır. Aradan yirmi yıl daha geçtikten sonra 2011 başında alevlenerek birçok ülkede diktatörlüklerin devrilmesine ve rejim değişikliklerine yol açan Arap Baharı'nda da benzer bir payın olduğu söylenebilir. Arap baharında devrimi gerçekleştirmek isteyen halk, gelişen teknolojiyle uyumlu biçimde internet hattı üzerinden bir takım web sitelerini kullanarak haberleşip organize olmuştur. Facebook ve Twitter gibi internet platformları bu devrim hareketlerini hızlandırmıştır. İnternetteki paylaşım programlarının çok kullanılmaya başlaması Arap ülkelerinde baskıcı hükümetlere duyulan rahatsızlığın daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır.⁴⁴

Sınıf ve statü açısından eski sosyal hareketler ile yeni sosyal hareketler arasında mühim ayrılıklar vardır. Eski sosyal hareketlerin aktivistleri aykırı nitelikte iken yeni sosyal hareketlerin aktivistleri var olan sistemle iyi ilişkilere sahip ve saygınlığı olan kişilerdir.⁴⁵ Mahrumiyet içerisinde olan kesim yeni sivil toplum eylemlerine destek vermemektedir. Onların aksine mali durumu güçlü olan ve yüksek eğitilmiş kişiler yeni sosyal hareketlere destek vermektedir. Hukuk okumuş kişiler, gazetecilik yapanlar bu hareketlerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu yeni sosyal harekete en yüksek desteği veren katman hiç bir şekilde mahrum ve yoksul değildir, aksine genelde ekonomik açıdan güçlüdür. Aynı zamanda hareketlerde yer alan kişiler genellikle üst düzey eğitim almış kişilerdir. Nitekim hareketlerin çekirdek kadrosu ve liderleri çoğunlukla hukukçulardan, gazetecilerden, öğretmenlerden oluşmaktadır. Bu sebeple yeni sivil toplum eylemlerinin tipolojisi farklıdır.⁴⁶ Toplumsal taban olarak işçiler eski sosyal hareketlerin çoğunluk kesimini oluştururken, yeni sosyal hareketlerin tabanı farklı yelpazede kişilerden oluşmaktadır. Offe Eski ve yeni siyasal paradigmlar arasındaki farkı şu şekilde özetlemektedir:⁴⁷

⁴⁴ Manuel Castells, **İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013, s.236

⁴⁵Offe, a.g.e., s.68

⁴⁶ Klaus Eder, **The New Politics of Class Social Movements and Cultural Dynamics in Advanced Societies**, London, Sage Publications,1996, s.103-104

⁴⁷ Offe, a.g.e., s.72

	Eski Paradigma	Yeni Paradigma
Konular	Ekonomik büyüme ve paylaşım, askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Çevrenin korunması, insan hakları, barış, yabancılaşmamış çalışma biçimleri
Değerler	Bireysel tüketim özgürlüğü ve güvenliği maddi ilerleme	Merkezileşmiş kontrole karşı kişisel özerklik ve kimlik
Etkinlik Biçimleri	İçe dönük: resmi örgütler, geniş ölçekli temsili kurumlar	İçe dönük: gayri resmîlik, kendiliğindenlik, düşük düzeyli yatay ve dikey farklılaşma
	Dışa dönük: çoğulcu ya da korporatist çıkar grupları, siyasal parti rekabeti, çoğunluk kuralı	Dışa dönük: taleplerin negatif kavramlarla formüle edildiği protesto siyaseti
Aktörler	Çıkar çatışması içeren sosyo-ekonomik grupların eylemleri	Kolektif çıkara dayanmayan sosyo-ekonomik grupların eylemleri

Tablo 1

1.6. Sosyal Hareket Türleri

1.6.1. İşçi Hareketleri

Sanayi Devrimi ve Fransa'daki devrimler, küresel bir kapitalist düzenin kurulmasına öncülük etmiştir. Her iki devrimin de ortaya çıkışını olgunlaştıran sebepler, toplumsal yaşam biçimleri ve üretim ilişkileridir.⁴⁸ Devrimin teorisyeni ve öncüsü burjuva iken, ulusun gerçek devrimcileri o zamana kadar emeğinden hiçbir zaman açlığını giderecek kadar kazanç sağlayamamış bir insan yığındır. Bu açlık aynı

⁴⁸ Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt IV**, 6.Baskı, İstanbul, Adam Yayınları, Aralık 2004, s.411

zamanda da politik açılığa, toplumun anlayışına ve biçimlerine bir başkaldırıya dönüşmüştür. İşte bu sınıf proleter sınıftır.⁴⁹

İşçi sınıfı, mücadelesi boyunca birçok kırılma ve dönüm noktası yaşamıştır. Ama bunlardan bazıları sınıf bilincinin şekillenmesinde ve sınıf bilinci ile işçilerin örgütlenmelerinde birer dönüm noktasıdır. Bu bağlamda özellikle Marx ve Engels tarafından kaleme alınan ve 1848’de yayımlanan Komünist Manifesto örgütlenmelerin ideolojik altyapısı açısından büyük önem taşır. Ayrıca işçi sınıfının ihtiyaç duyulan bağımsız programını ortaya koymak ve uluslararası dayanışma amacıyla 1864’de kurulan Birinci Enternasyonal ve 1871’de hayat bulan, ilk “İşçi Devleti” girişimi Paris Komünü küresel çapta ilk organizasyonlar olması açısından işçi hareketlerinin tarihinde bir köşe taşı olarak yer almaktadır.

1.6.2. Çevreci Hareketler

Endüstrileşme devriminin pek çok faydası olduğu gibi farklı açılardan olumsuz sonuçları da olmuştur. Bu olumsuz sonuçlar daha çok doğanın kirlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Devletlerin siyasi gündemlerinde çevre problemlerine yer vermemeleri doğanın hızla zarar görmesine yol açmıştır. Bu sebeple de kamuoyunun gündemine çevre sorunu girmeye başlamıştır. Sanayileşmenin doğal yaşam üzerine zararlarının olduğunun anlaşılmasıyla çevre hareketleri doğmuştur. Başlangıçta öğrencilerin duyarlılığı ile kendini ifade eden çevreci hareketler Batı toplumunda daha fazla karşılık bulmuştur. Batıdaki ülkelerde yer yer çevreci örgütler ile kamu makamları karşı karşıya gelmektedir.⁵⁰

1972 yılında Stokholm’de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’nda, Birleşmiş Milletler’de (BM) çevre sorunlarını küresel boyutta ele alacak uluslararası bir organın kurulmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine, BM

⁴⁹ Jurgen Kuczyinski, **İşçi Sınıfı Tarihi**, Galip Üstün (çev.), İstanbul, Sosyalist Yayınlar, Mayıs 1994, s.66.

⁵⁰John Henry Harter, **New Social Movements, Class, and the Environment: A Case Study of Greenpeace Canada**, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, s.7-8

Genel Kurulu'nun 2997 sayılı ve 15 Aralık 1972 sayılı kararıyla, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), BM'ye bağlı bir "program" olarak oluşturulmuştur.⁵¹

1.6.3. Feminist Hareketler

Feminist hareketler, insan hakları açısından kadınların günlük yaşamdaki sorunlarını dile getirme amacıyla yapılan mücadeleler sonucunda ortaya çıkmıştır. Feminist hareketler, kadınlara yönelik problemlerin cinsiyet açısından insan hakları kataloğunun içinde yer almasını amaçlamıştır. Feminist hareketlere göre kadınların sadece insan olarak değer görmesi yetersiz kalmaktadır.⁵²

Bölgesel ve yerel nitelikte olan kadın hareketlerinin uluslararası hale bürünmesinde BM nezdinde yapılan toplantıların büyük önemi vardır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ve kadının güçlenmesine yönelik çalışan BM Kadın Birimi, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmak için küresel standartların belirlenmesi konusunda BM üyesi ülkeleri desteklemektedir. Üye ülke hükümetleri ve sivil toplum kuruluşları ile toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik yasalar, politikalar ve programların tasarlanması ve bu alandaki küresel standartların uygulanması için gerekli olan hizmetlerin geliştirilmesi için ortak çalışmalar yürütmektedir. BM Kadın Birimi, hayatın her alanına eşit katılımları için kadınları desteklemekte ve eşitlik için şu öncelikli alanlara odaklanmaktadır: kadın liderliğini ve siyasi katılımını arttırmak; kadınların ekonomik olarak güçlenmelerini sağlamak; kadınlar ve kız çocuklarına karşı şiddeti sonlandırmak; barış, güvenlik ve insani yardım süreçlerinin her alanına kadınların katılımını sağlamak; toplumsal cinsiyet eşitliğini, ulusal kalkınma planlama ve bütçelemelerinin merkezine yerleştirmek. BM Kadın Birimi aynı zamanda BM sisteminin toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirme çalışmalarını teşvik etmekte ve bu çalışmaların eşgüdümlü olarak ilerlemesini sağlamaktadır.⁵³

⁵¹ <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 30.04.2019

⁵² Özge Çelik, Kadınların İnsan Hakları Hareketi, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 2012, Cilt:14 Sayı:1, s.149-170

⁵³ <http://www.unicankara.org.tr/language/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/#UNWOMEN>, Erişim Tarihi: 10.04.2019

1.6.4. LGBTİ Hareketleri

LGBTİ; “lezbiyen, gey, biseksüel, transgender ve interseks sözcüklerinde ilk harflerinin oluşturduğu” bir kısaltmadır.

LGBTİ eylemlerinin bilinen en çarpıcı eylemi ilki 1969 yılında yapılan Onur Yürüyüşüdür. Onur Yürüyüşü haziranın sonlarına doğru her sene gerçekleştirilir ve dünyanın her yerinde kutlanır. Bu eyleme LGBTİ bireyler ve LGBTİ bireyelerine destek olan kişiler katılır. Bir takım kutlamalar düzenlenir. Bu eylem Stone Wall ayaklanmalarını anma gayesi ile yapılmaktadır. 1969 yılında Stonewall Inn adlı barda polisler tarafından eşcinsellere yönelik artan baskılara eşcinseller dayanamamış ve direniş başlatmıştır. Eşcinseller kendilerine şiddet uygulayan polislerden birisini bar içerisinde alıkoymuştur. Olaylar birkaç gün sürmüş sokaklarda çatışmalar çıkmıştır. Türkiye’de ise 2005 yılı itibari ile bu yürüyüş düzenlenmektedir.⁵⁴

⁵⁴ Cihan Ertan, Yeni Sosyal Hareketler Bağlamında Türkiye’de Eşcinsel Hareket, **Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar**, Ekim 2008, Cilt:2 Sayı:4, s.1-17

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA SİVİL TOPLUM EYLEMLERİ

2.1. BİR SİVİL TOPLUM EYLEMİ OLARAK TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ DÜZENLEME HAKKI

1982 Anayasası madde 34/1'e göre "Herkes önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir".⁵⁵

Maddede geçen silahsız ve saldırısız olmak koşuluyla herkes kendi başına veya birkaç kişi bir araya gelerek izin almadan bu hakkını kullanabilir. Bununla birlikte yabancılar "herkes" kelimesinin kapsamı içinde değildir. Kanun koyucunun "herkes" kelimesinin kapsamını kullanırken işaret ettiği kişiler Türk vatandaşlığında bulunan kişilerdir. Bu durum kanun koyucunun yabancılar için toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının İçişleri Bakanlığının iznine tabi olduğunu belirtmesinden anlaşılmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasını düzenleyen 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu madde 3'te ise "Herkes, önceden izin almaksızın, bu Kanun hükümlerine göre silahsız ve saldırısız olarak kanunların suç saymadığı belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir"⁵⁶ibaresi yer almaktadır. Kanun Anayasa'da yer alan silahsız ve saldırısız olma koşuluna bir ilave de bulunarak "kanunun suç saymadığı belirli amaçlarla" koşulunu getirmiştir.

Kolluk güçleri, askeri personel ve kamu memurlarının siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda bulunmaları ve yazı yazmalarının yasak olduğu göz önünde bulundurulduğunda "herkes" kavramının kapsamının biraz daha daraldığı görülecektir.

⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmi Gazete Tarih: 9.11.1982 Sayı: 17863 mükerrer

⁵⁶ 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Resmi Gazete Tarih: 8.10.1983 Sayı: 18185

Toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkının izin almadan kullanılabilceği Anayasada belirtilmiştir. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 10. Maddesi bu hakkın kullanımını için bir bildirimde bulunulması gerektiğini ifade etmektedir.

2.2. TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ HAKKININ SINIRLANDIRILMASI

2.2.1. Silahsız ve Saldırısız Olma Koşulu

Silahsız ve saldırısız olma şartı bu hakkın tanındığı neredeyse bütün anayasalarda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. maddesinde mevcuttur. Ülkemizde de ilk defa 1961 Anayasasında yer almıştır. Bu koşulun Anayasalarda yer almasının tarihsel nedenleri bulunmaktadır.

Toplantı hürriyetinin bir hak olarak tanınmaya başladığı dönemlerde bireyler yönetime dair isteklerini silahla ve isyan şeklinde dile getirdiği görülürdü. Dolayısıyla bu duruma engel olunması amacıyla 18. ve 19. yüzyılda oluşturulan Anayasalarda silahsızlık ve saldırısız olma koşuluna yer verilmiştir.

Silahsız ve saldırısız olma koşulunun içeriği hakkında Anayasa ve 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanununda herhangi bir ifade yer almamaktadır. Bununla birlikte Toplantı ve Gösteri Yürüyüşlerinin Uygulanmasına Dair Yönetmelikte “ polisin “kendisine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere fiili saldırı hali mevcutsa, ihtar gerektirmeyen...”⁵⁷ zor kullanabileceği belirtilmiştir. Bu durumda güvenlik kuvvetlerine veya üçüncü kişilere karşı canının ve malının emniyetini tehlikeli hale düşürecek eylemler şiddet içeren eylem olarak kabul edilecektir.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 23. maddesinde “Ateşli silahlar veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir, demir bilye ve sapan gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı,

⁵⁷ A.g.k.

yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma”⁵⁸ durumunda toplantı ve gösteri yürüyüşünün kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşü olarak kabul edileceği ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi kanun silah kavramının içine nelerin gireceğini açıkça göstermiştir.

2014 yılında yapılan değişlikle “havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar ile demir bilye ve sapan” da silah kavramı içerisine eklenmiştir.

Bir eylemde amacı düşüncelerini ifade etmekten ziyade şiddet eylemlerine başvurmak olan bazı kişilerin bulunması durumunda nasıl bir yol izlenecektir? Bu konuda Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 24. Maddesi şöyle bir açıklık getirmiştir; “Toplantı ve gösteri yürüyüşüne 23 üncü madde (b) bendinde yazılı silah, araç, alet veya maddeler veya sloganlarla katılanların bulunması halinde bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir”.⁵⁹ Bu durumda kolluk güçleri bu kötü niyetli kişileri uzaklaştırarak toplantı ve gösteri yürüyüşünün devam etmesini sağlamakla görevlidir. Bununla beraber kanun maddenin devamında “silahlı veya saldırgan kişilerin sayıları ve davranışları toplantı ve gösteri yürüyüşünü kanuna aykırı hale getirip dağıtılmasını gerektiriyorsa yukarıdaki fıkra hükümleri uygulanır”⁶⁰ diyerek bu tarz kişilerin sayıca çokluğu durumunda ne yapılması gerektiği konusunda yol göstermiştir.

Uygulamada ise toplantının veya gösterinin yapıldığı alana girenlerin oluşturulan bir noktada aramaları yapılarak silahsız bir şekilde alana girmeleri sağlanarak önlem alınmaktadır. Ancak her şeye rağmen provokatörlük yapmak isteyen kişiler her ne kadar silahsız olarak toplantıya girmiş olsalar da saldırgan davranışlarda bulunabilmekte ve topluluğu olumsuz hareketlere yönlendirebilmektedir. Böyle bir durumda özgürlük-güvenlik dengesine göre inisiyatif alma yetkisi güvenlik güçlerindedir. Şayet kolluk güçleri, amacı düşüncelerini ifade etmekten ziyade şiddet eylemlerine başvurmak olan kişileri toplantıdan uzaklaştırılabiliyorsa bu yolu

⁵⁸ A.g.k.

⁵⁹ A.g.k.

⁶⁰ A.g.k.

deneyecek yok eğer bunların sayıları veya saldırganlıkları toplantıyı kanunsuz hale getiriyorsa toplantı ve gösteri yürüyüşünü dağıtacaktır. Böyle bir durumda güvenlik güçlerine düşen özgürlüğü en az sınırlayıcı şekilde davranmak olacaktır.

2.2.2. Bildirimde Bulunma Zorunluluğu

Hakların kullanılmasında üç tür rejim vardır: Bastırıcı rejim Ön bildirimli rejim, Önleyici rejim. Ön bildirim sistemi ise bastırıcı rejim ile önleyici rejimin tam birleşim noktasını oluşturur.

Bastırıcı rejimlerde esas olan bireylerin pozitif hukukta yer alan haklarını hiçbir makamdan veya yargı organından izin almadan kullanmalarındır. Bireylerin haklarının çerçevesi bellidir ve bireyler bu çerçevenin dışına çıktığında ne tür yaptırımlar ile karşılaşacaklarını bilmektedirler. Liberal düşünceye en yakın rejimdir denilebilir.

Önleyici rejimde ise bastırıcı rejimin tam tersi bir durum söz konusudur. Özgürlüğün kullanılması ancak ve ancak bir idari organın veya yargı organının izni ile mümkün olabilmektedir. Bu tür rejimlerde amaç özgürlüğün kötü amaçlı kullanılmasının önüne geçmektir. Daha çok otoriter rejimlerce tercih edilmektedir.

Ön bildirim rejiminde ise özgürlüğün kullanılması hakların kullanılması kamu makamlarına bilgi verilmesi bulunma koşuluna bağlanmıştır. Burada bilgi vermekten kasıt izin alınması değildir. Bilgi verilmesi sadece bir bildirim mahiyetindedir. Kamu makamlarına bilgi verilmesinin amacı kamu düzeninin bozulması halinde ilgililerin tespit edilmesini kolaylaştırmaktır. Mamafih özellikle toplanma hürriyeti açısından kamu makamlarına erteleme, yasaklama gibi imkanların sunulması bu hakkın kullanımının zedelenmesine yol açabilir. Gerçekten de uygulamada bu tarz durumlar sıklıkla ortaya çıkmakta ve konular yargı makamlarına taşınmaktadır.

Her üç rejim sistemine bakıldığında görülecektir ki hak ve özgürlüklerin kullanılabilirliği açısından bastırıcı rejim en makulüdür. Sonra da ön bildirim rejimidir. Önleyici rejim ise bahsedildiği üzere daha çok baskın sistemlerde görülür.

Türk hukukunda ise belli bir dönem izin sistemi uygulanmış daha sonra “ön bildirim” rejimine geçilmiştir. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu yürürlüğe girdiği zaman 72 saat olan önceden bilgi verme koşulu 2002 yılında 48 saate düşürülmüştür.

Türk hukukunda her ne kadar ön bildirim sistemi kabul edilmiş olsa da kanunun idareye vermiş olduğu yasaklama ve erteleme yetkileri ile ön bildirim sistemi izin sistemine dönüşebilmektedir.

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa göre bildirimde bulunurken bazı evraklar istenmektedir;

a) “Toplantının amacı, yapılacağı yer, başlayış ve bitiş saatleri ile düzenleme kurulu başkan ve üyelerinin açık kimlikleri, meslekleri, ikametgahları ve varsa çalışma yerlerinin belirtilmesi ve bildirime, düzenleme kurulu başkan ve üyelerince sağlanacak,

a) T.C. Kimlik numarası,

b) Adli sicil beyanı,

e) Düzenleme kurulunda yer alacak yabancılar için, ilgili valilik kanalıyla, İçişleri Bakanlığında alınan izin belgesi; Kanun’a göre düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap edecek, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşıyacaklar için mahallin en büyük mülki idare amirliğine, toplantıdan en az 48 saat önce bildirimde bulunulduğunu gösteren belge,

f) Tüzel kişilerce düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşleri için yetkili organlarının buna ilişkin karar”⁶¹

⁶¹ A.g.k.

Bildirim zorunluluğu sadece Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında yapılan toplantı ve yürüyüşler için geçerlidir. Bu kanunun kapsamına girmeyen ve bildirimde bulunma zorunluluğu olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşleri de vardır;

- a) “Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzel kişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları,
- b) Kanun veya gelenek göreneklere göre yapılan toplantı tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar,
- c) Spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar,
- d) Cumhurbaşkanı ve bakanların devlet ve hükümet işleri hakkındaki toplantı ve konuşmaları ile TBMM üyelerinin halk ile yapacakları sohbet niteliğindeki görüşmeler”⁶²

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa tabi değildir ve bu tür toplantılar için bildirimde bulunma zorunluluğu yoktur.

2.2.3. Kişi Bakımından Getirilen Sınırlamalar

2.2.3.1. Tüzel Kişiler Açısından

2001 yılında yapılan değişikliğe kadar Anayasanın 34. maddesinde “ Dernekler, vakıflar, sendikalar ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler” ibaresi yer almaktaydı. Bu durum demokratik ve çoğulcu toplum amacı ile bağdaşmamaktaydı ve Anayasada açıkça “sivil toplum ve baskı grupları” olgusu tanınmamaktaydı.

⁶² A.g.k.

2001’de kabul edilen Anayasa değişikliği ile “Herkes önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir” demokratik toplumun vazgeçilmez ögesi olan STK’ların sivil toplum kuruluşlarının toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmesine imkan sağlanmıştır.

2.2.3.2. Yabancılar Açısından

Yabancılar toplantı ve gösteri yürüyüşü yapabilmek için İçişleri Bakanlığından izin almak zorundadır. Bununla beraber 2911 sayılı kanunu madde 3/2’ye göre “Yabancıların düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde topluluğa hitap etmeleri, afiş, pankart, resim, flama, levha, araç ve gereçler taşımaları, toplantının yapılacağı mahallin en büyük mülki idare amirliğine toplantıdan en az 48 saat önce yapılacak bildirimle mümkündür.”⁶³

2.2.3.3. Bazı Kamu Görevlileri Açısından

İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesindeki 11. maddede “silahlı kuvvetler, kolluk mensupları ve devletin idari mekanizmasında görevli olanlar için sade vatandaşlardan farklı olarak ek sınırlamalar getirilebileceği” düzenlenmiştir.

Bu tür kamu görevlilerinin her şeyden önce birer vatandaş olmaları sebebiyle toplantı ve gösteri yürüyüşünü düzenleyebilme özgürlüğü vardır. Fakat yürütmüş oldukları kamu hizmeti dolayısıyla böyle bir sınırlamayı normal karşılamak gerekir.

Türk hukukunda ise sadece silahlı kuvvetler mensupları açısından böyle bir sınırlama mevcuttur.

TSK İç Hizmet Kanunundaki 43. maddeye göre “Silahlı kuvvetler mensuplarının siyasi gösteri ve toplantı işlerine karışmaları yasaktır”.

Silahlı kuvvetler mensupları dışındaki diğer kamu görevlileri ve memurlar açısından toplantı hürriyetini doğrudan yasak eden bir kural yoktur. Bu sebeple diğer

⁶³ A.g.k.

kamu görevlileri mesai saatlerinin dışında kalmak diğer kanunlardan kaynaklanan genel yükümlülüklerini yerine getirmek şartıyla bu haklarını kullanabilirler.

2.2.4. Yer Bakımından Getirilen Sınırlamalar

2911 sayılı kanunun 5. maddesine göre;

“İl ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı, kamu düzenini ve genel asayişini bozmayacak, vatandaşların günlük yaşamını aşırı ve katlanılmaz derecede zorlaştırmayacak şekilde ve 22.nci maddenin birinci fıkrasında sayılan sınırlamalara uyulması kaydıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin il ve ilçe temsilcileri ile güzergâhın geçeceği ilçe ve il belediye başkanlarının, en çok üyeye sahip üç sendikanın ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının il ve ilçe temsilcilerinin görüşleri alınarak mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirlenir. İl ve ilçenin büyüklüğü, gelişmişliği ve yerleşim özellikleri dikkate alınarak birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı belirlenebilir.

Belirlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı yerel gazeteler ile valilik ve kaymakamlık internet sitelerinden ilan edilerek halka duyurulur.

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri yer ve güzergâhı hakkında sonradan yapılacak değişiklikler de aynı yöntemle yapılır. Bu değişiklikler duyurudan on beş gün sonra geçerli olur”.⁶⁴

Kanun maddesinde yer alan düzenleme hak ve özgürlükler açısından sınırlayıcı niteliktedir. Çünkü maddeye göre “vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak” alanlar toplantı ve gösteri yürüyüşü olarak belirlenebilecektir. Sosyal hayatta bir

⁶⁴ A.g.k.

toplantı ve gösteri yürüyüşünün vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmamasının beklenmesi neredeyse imkansızdır. Kanun maddesinde böyle bir ibarenin bulunması toplantının veya gösteri yürüyüşünün yapılacağı yerlerin kent merkezleri dışında bir yer olarak belirlenmesine imkan vermektedir.

Yine 2911 sayılı kanunun 22. maddesinde “Parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez”⁶⁵ ibaresi yer almaktadır. Fakat bu ibareye rağmen belirtilen yerlerde eylemler düzenlendiği görülmekte, Yargıtay ise bu konuda özgürlükçü bir yaklaşım sergilemektedir. Bununla beraber kanun da böyle bir ibarenin yer alıyor olması hakkın kullanımı açısından bir tehdit oluşturmakta zaman zaman idare tarafından suiistimal edilmektedir.

2.2.5. Zaman Açısından Sınırlandırılma

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri neredeyse tüm hukuk düzenleri tarafından süre yönünden sınırlandırılmıştır. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunundaki 7. Maddeye göre;

“Toplantı ve yürüyüşlere ve bu amaçla toplanmalara güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılar ile yürüyüşler gece vaktinin başlamasıyla dağılacak şekilde, kapalı yerlerdeki toplantılar ise saat 24.00’e kadar yapılabilir. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün gece vaktinin başlamasından sonra devam edeceği hususu, geçerli neden gösterilerek bildirilmiş ise vatandaşların huzur ve sükûnet içinde istirahatini aşırı ve katlanılmaz derecede zorlaştırmamak ve kamu düzeni ve genel asayişin bozulmasına neden olmamak şartıyla, açık yerlerde yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin dağılma saati mahallin en büyük mülki amirinin kararıyla en geç saat 24.00’e kadar uzatılabilir”.⁶⁶

⁶⁵ A.g.k.

⁶⁶ A.g.k.

2.3. İDARENİN TOPLANTI VE GÖSTERİ YÜRÜYÜŞÜ İLE İLGİLİ YETKİLERİ

2.3.1. Ertelemek

Anayasanın 34. Maddesine göre “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.”⁶⁷

2911 sayılı kanunda ise “Vali veya kaymakam, millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir”⁶⁸ ibaresi yer almaktadır. Değişiklikten önce bir aya kadar olan erteleme süresi iki aya kadar şeklindeydi ve erteleme sebepleri daha geniştir. Hak ve özgürlükler açısından olumlu bir değişiklik olmuştur.⁶⁹

Ayrıca yine aynı kanunun 15. maddesinde “Bir il sınırı içinde aynı günde birden çok toplantı yapılmak istenmesi halinde vali, emrindeki güvenlik kuvvetlerinin ve gerektiğinde yararlanabileceği diğer güçlerin bu toplantıların güvenlik içinde yapılmasını sağlamaya yeterli olmadığı kanısına varırsa, toplantılardan bir kısmını on günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilir. Bu ertelemede müracaat önceliği göz önünde bulundurulur”⁷⁰ denilerek birden fazla toplantı olması halinde güvenlik güçlerinin yetersizliği söz konusu olacaksa idareye 10 günü aşmamak üzere erteleme yetkisi verilmiştir.

2.3.2. Yasaklamak

Anayasada erteleme sebepleri ve yasaklama sebepleri aynıdır. Buna göre “Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç

⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

⁶⁸ 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Resmi Gazete Tarih: 8.10.1983 Sayı: 18185

⁶⁹ 4963 Sayılı Kanun, Resmi Gazete Tarih: 7.8.2003 Sayı: 25192

⁷⁰ A.g.k.

işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.”⁷¹

2911 sayılı kanununun 17. maddesinde erteleme sebepleri sayıldıktan sonra “Suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir” ibaresi getirilerek bir sivil toplum eyleminin gerçekleşmesine yasak koyabilmek ancak görünen bir suç tehlikesi olduğu zaman mümkün olabilecektir.

Uygulamada ise idare kamu düzenini ön plana almaktadır. Kamu makamları çoğunlukla bu hakkın kullanılmasını ertelemeyi veya yasaklamayı tercih etmektedir. Fakat bir suç işleneceğinin şüphelerinin neler olduğu konusunda gerekçe dahi gösterilmemektedir.⁷²

2.3.3. Dağıtmak

İdarenin toplantı ve gösteri yürüyüşleri hakkında elinde olan en mühim yetki kanunsuz eylemi dağıtmaktır. Toplantı ve gösteri yürüyüşünün hangi durumlarda kanunsuz olacağı 2911 sayılı kanundaki 23. maddede düzenlenmiştir;

a)” Bildirimin usulsüz olması ve bildirimdeki saatlerine uygun olarak yapılmaması;

b) Ateşli silahlar veya havai fişek, molotof ve benzeri el yapımı olanlar dâhil patlayıcı maddeler veya her türlü kesici, delici aletler veya taş, sopa, demir ve lastik çubuklar, boğma teli veya zincir, demir bilye ve sapan gibi bereleyici ve boğucu araçlar veya yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı eczalar veya diğer her türlü zehirler veya her türlü sis, gaz ve benzeri maddeler ile yasadışı örgüt ve topluluklara ait amblem ve işaret taşınarak veya bu işaret ve amblemleri üzerinde bulunduran üniformayı andırır giysiler giyilerek veya kimliklerini gizlemek amacıyla yüzlerini tamamen veya kısmen bez vesair unsurlarla örterek toplantı ve gösteri yürüyüşlerine katılma ve kanunların suç saydığı nitelik taşıyan afiş, pankart, döviz, resim, levha, araç ve gereçler taşınarak veya bu nitelikte sloganlar söylenerek veya ses cihazları ile yayınlanarak gerçekleşmesi,

⁷¹ A.g.k.

⁷²Bülent Tanör, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, Ankara, BDS Yayınları, 2000, s. 102-103

- c)Eylemin yasak olan zamanlarda gerçekleşmesi,
- d)Kamu makamlarının belirlediği yerlerde yapılmaması,
- e)Toplantının kendi amaç, kural ve sınırları dışına çıkması,
- g) Kanunların suç saydığı maksatlar için yapılması”⁷³

Hallerinde toplantı ve gösteri yürüyüşü kanuna aykırı hale gelmekte ve idareye kanunsuz eylemi dağıtabilme yetkisi verilmektedir.

Yine aynı kanunun devamındaki maddede kanuni olarak başlamış olan fakat daha sonra kanunsuz duruma gelen eylemlerde izlenecek yol ve yöntem belirlenmiştir;

“Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, daha sonra kanuna aykırı durumlardan bir veya birkaçının vuku bulması sebebiyle, Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü hâline dönüşürse:

a) Düzenleme Kurulu veya kurul başkanı toplantı veya gösteri yürüyüşünün sona erdiğini topluluğa ilan eder ve durumu derhâl yetkili kolluk amirine bildirir.

b) Düzenleme kurulunun veya kurul başkanının bu görevi yerine getirmemesi hâlinde, durum yetkili kolluk amiri tarafından mahallin en büyük mülki amirine bildirilir. Mahallin en büyük mülki amiri tarafından toplantının sona erdirilip erdirilmeyeceğine dair karar alınır.

c) Mahallin en büyük mülki amiri, yazılı veya acele hâllerde sonradan yazı ile teyit edilmek kaydıyla sözlü emirle, mahallin güvenlik amirlerini veya bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir.

⁷³ 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Resmi Gazete Tarih: 8.10.1983 Sayı: 18185

Bu amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.

Eğer güvenlik kuvvetlerine karşı fiili saldırı veya mukavemet veya korudukları yerlere ve kişilere karşı fiili saldırı hali mevcutsa, ihtara gerek olmaksızın zor kullanılır”⁷⁴

2.4. Basın Açıklamalarının Sivil Toplum Eylemi Olarak Değerlendirilmesi

Halkın dikkatini çekmek, toplumun vicdanına seslenmek ve kamuoyu meydana getirmek için basın açıklamalarına çok sık başvurulmaktadır. Ne yazık ki basın açıklamaları hukuk sistemimizde özel olarak düzenlenmemiştir. Bu nedenle basın açıklamaları Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamında değerlendirilebileceği gibi toplantı hakkının özel bir türü olarak da değerlendirilebilir. Nitekim basın açıklamaları salt basın açıklaması şeklinde yapılabildiği gibi bir toplantı veya gösteri yürüyüşünün öncesinde veya sonrasında da yapılabilmektedir. Kimi zaman da düzenleyiciler kanunun öngördüğü sorumluluklardan kaçmak amacıyla yaptıkları veya yapacakları toplantıyı basın açıklaması olarak tanımlayabilmektedir. Böyle bir durumda kıstaslar neye göre belirlenecektir?

Öncelikler her somut olayın kendisine bir bütün olarak bakılmalıdır. Basın açıklamasının gerçekleştiği yer, katılımcıların sayısı, basın açıklamasını öncesinde ve sonrasında gerçekleşen eylemler, basın açıklamasına davetin kapsamı gibi hususlar bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Örneğin önceden duyuru yapılarak halkın genelinin davet edildiği bir toplantı basın açıklaması olarak değerlendirilemez. Ayrıca bir metni okumak için istenilen her yerde basın açıklaması adı altında toplantı düzenlenmesi kanunla idareye tanınan “yer ve güzergâh belirleme” yetkisini işlevsiz hale getirecektir. Böyle bir durumda kanunun düzenlenme gayesine aykırı olacaktır.

⁷⁴ A.g.k.

İçişleri bakanlığı basın açıklamalarının hukuki çerçevesini 2012 yılında çıkardığı 64 sayılı genelge çizmeye çalışmıştır. Buna göre;

- a) “Kamuoyu oluşturmak amacıyla; Şiddet içermeyen, kamu düzenini bozmadan, makul sürede (en fazla iki saati geçmemek kaydıyla), gürültü ve çevre kirliliğine yol açmadan, yaya ve araç trafiğine engel olmayacak sayıda katılımı gerçekleştirilen yazılı veya sözlü açıklamalar basın açıklaması olarak değerlendirilmektedir.
- b) Basın açıklaması yapmak amacıyla herhangi bir yerden başka bir yere kamu düzenini bozacak şekilde gösteri amaçlı toplu yürüyüş yapılamaz.
- c) Kamu düzeni ve güvenliğinin korunabilmesi amacıyla, mülki idare amirliği tarafından yargı kararları ile oluşan içtihat çerçevesinde, basın açıklaması yapılamayacak yerler önceden belirlenebilir. Bu halde belirlenen yerler uygun vasıtalarla kamuoyuna duyurulur.
- d) Basın açıklaması öncesi yapılacak çağrılar ile basın açıklamaları esnasında el ile taşınabilir ses yükseltici cihazlar haricinde ses yükselten cihazlar kullanılamaz, bu amaçla sabit platform kurulamaz.
- e) Sivil toplum kuruluşlarının; yönetim, denetim, genel kurul toplantıları ile üyelerine yönelik kendi tüzüklerine göre yapacakları etkinliklerin dışında halka açık düzenleyecekleri kapalı yer toplantılarında, kamu düzeninin bozulması veya suç işleneceğine dair ciddi emarelerin ortaya çıkması halinde, her defasında yetkili mülki makamın yazılı izni ile ses ve görüntü kaydı yapılabilir.”⁷⁵

2.5. Yargıtay Kararlarında Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Özgürlüğü

Kanuna aykırı toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlendikten sonra kolluk kuvvetleri tarafından tutanak düzenlenmesi akabinde Cumhuriyet Savcılıkları ilgili kişiler

⁷⁵http://www.mus.pol.tr/Duyurular/Documents/16.06.2014Basin_Aciklamasi_Yapilamayacak_Yerler.pdf, Erişim Tarihi: 20.03.2019

hakkında kamu davası açmaktadırlar. Açılan davalar sonucunda hapis cezaları verilmektedir. Mahkemeler tarafından şartlara göre verilen cezanın ertelenmesi veya hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararları alınabilmektedir.

2911 sayılı kanuna muhalefet suçundan verilen cezalar genellikle kanunun iki maddesi üzerinde yoğunlaşmaktadır;

“Yasaklara aykırı hareket” başlığı altındaki 28. maddeye göre “Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşleri düzenleyen veya yönetenlerle bunların hareketlerine katılanlar, fiil daha ağır bir cezayı gerektiren ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde bir yıl altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır”.⁷⁶ Bu maddede yasa koyucu kanunsuz eylem olması halinde öncelikle bu durumdan düzenleme kurulundaki kişileri sorumlu tutmuştur. Düzenleme kurulu başkanı ve üyelerinin bir toplantının kanuna aykırı hale gelmemesi için çaba göstermesi konusunda sorumluluğu vardır.

“Direnme” başlığı altındaki 32. maddeye göre ise de

“Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşlerine katılanlar, ihtara ve zor kullanmaya rağmen dağılmamakta ısrar ederlerse, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Bu suç, toplantı ve gösteri yürüyüşünü tertip edenlerin işleme halinde, bu fıkra hükmüne göre verilecek ceza yarı oranında artırılarak hükmolünür. İhtara ve zor kullanmaya rağmen kolluk görevlilerine karşı cebir veya tehdit kullanılarak direnilmesi halinde, ayrıca 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 265 inci maddesinde tanımlanan suçtan dolayı da cezaya hükmolünür.”⁷⁷

Bu maddede kanunsuz eylemde yapılan uyarılara rağmen dağılmayanlar hakkında hapis cezası uygulanacağı ifade edilmiştir. Burada kolluk kuvvetlerine karşı şiddete başvurulması durumunda TCK’da yer alan “Görevi yaptırmamak için direnme ” suçundan altı aydan üç yıla kadar ceza alacağı belirtilmiştir.

⁷⁶ 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, Resmi Gazete Tarih: 8.10.1983 Sayı: 18185

⁷⁷ A.g.k.

Yargıtay'ın toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununa muhalefetten dolayı verilmiş olan cezalar konusundaki kararlarını incelemeye geçmeden önce şu konuyu belirtmekte fayda vardır. 2012 yılında Avrupa Birliğine uyum sağlamak amacı ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin Türkiye ile ilgili verdiği ihlal kararlarının önüne geçmek amacı ile “3. Yargı Uyum Paketi” ile bazı yasalarda değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden önemli bir tanesi Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile yakından ilgilidir.

6352 sayılı kanunun Geçici 1. Maddesinde:

“ (1) 31/12/2011 tarihine kadar, basın ve yayın yoluyla ya da sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemleriyle işlenmiş olup; temel şekli itibarıyla adli para cezasını ya da üst sınırı beş yıldan fazla olmayan hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı;

a) Soruşturma evresinde, 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 171 inci maddesindeki şartlar aranmaksızın kamu davasının açılmasının ertelenmesine,

b) Kovuşturma evresinde, kovuşturmanın ertelenmesine,

c) Kesinleşmiş olan mahkûmiyet hükmünün infazının ertelenmesine,

Karar verilir.”⁷⁸

ibaresi yer almaktadır. Ayrıca kanunun madde gerekçesinde “Söz konusu düzenlemenin getirilmesinin amaçlarından bazıları düşünce ve ifade özgürlüğü ile

⁷⁸ 6352 Sayılı Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Davaya Ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete Tarih: 5.7.2012 Sayı: 28344

toplantı, gösteri ve yürüyüş hakkı çerçevesinde ifade hürriyetinin kullanmasından dolayı cezalandırılan kişilerin bu haksız cezalarının infazına son vermektir.”⁷⁹

Yargıtay bu kanun kapsamında vermiş olduğu kararlarda “sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemi” ifadesinin geniş yorumlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Yargıtay’a göre bu ifadeden anlaşılması gereken “bir amaca ulaşabilmek için izlenen yol, usul ve metot” tur. Bununla beraber sair düşünce ve kanaat açıklama yönteminin;

- a- “Hukuki düzene uygun olması yani herhangi bir suçu oluşturmaması,
- b- Bir ifadenin veya kanaatin konferans, seminer gibi alışılmalı bir yöntemde gerçekleştirilmesi,
- c- İfade özgürlüğünün esasına uygun olması”⁸⁰,

gereklidir.

İlk derece mahkemelerinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarından uzak kararlarına rağmen Yargıtay 2000’li yılların başlarından itibaren özellikle de sorunsuz bir şekilde toplanıp dağılan basın açıklaması mahiyetindeki toplantılarda AİHM içtihatları doğrultusunda kararlar vererek ilk derece mahkemelerinin vermiş olduğu kararları bozmuştur.

Yargıtay’ın Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri hakkında vermiş olduğu kararlara kuşbakışı bakıldığında bozma kararlarının;

- 1- Bildirimsiz olan fakat sorunsuz şekilde başlayıp biten eylemler,
- 2- Kolluk kuvvetlerinin ikazı üzerine sorunsuz şekilde dağılan eylemler,
- 3- Yasadışı sloganların atıldığı eylemler,
- 4- 6352 sayılı kanun kapsamında “Sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemi” olarak değerlendirilen eylemler olarak

kümelendiğini görebiliriz.

⁷⁹ <https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0880.pdf>, Erişim Tarihi: 10.04.2019

⁸⁰ YCGK E.2017/628 K.2018/77 T.27.02.2018, YCGK E.2016/1175 K.2017/132 T.07.03.2017, YCGK E.2015/111 K.2015/381 T.10.11.2015 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

2.5.1. Bildirimsiz Olan Fakat Sorunsuz Şekilde Başlayıp Biten Eylemler

Yargıtay bu konu ile ilgili olarak vermiş kararlarda 2911 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda açık bir şekilde yer alan bildirim şartına rağmen istikrarlı bir şekilde özgürlükçü bir tutum sergilemiş ve meydana gelen eylemleri olabildiğince demokratik bir tepki niteliğinde değerlendirmeye çalışmıştır.

Yargıtay'ın bu konuda vermiş olduğu ilk göze çarpan bozma kararı ⁸¹ KESK'e bağlı bir sendikadaki üyelerin, Hapishanelerde çalışanların belli bir kesiminin il dışına sürgün edilmelerini gündeme taşıma niyetiyle Ankara Ulucanlar Cezaevi önünde açıklama okumaları ve 40 kişilik bu topluluğun suç oluşturmayan sloganları söylemelerinden sonra çok kısa sürede kendiliklerinden dağılmalarını demokratik bir tepki olarak değerlendirerek verilen mahkumiyet kararını bozmuştur.

Yargıtay, bir başka kararında⁸² ise bir sendika yöneticilerinin, yüzde on maaş zammı vb. konularda istem ve düşüncelerini kamuoyu ile paylaşmak ve kamuoyunun ilgisini çekmek üzere Konak Meydanı'nda, basın açıklaması yapmalarının toplantı ve gösteri yürüyüşü kanununa muhalefet suçunu oluşturmadığını ifade etmiştir. Bu kararda ayrıca 2911 sayılı kanuna göre yasak yerler kapsamında değerlendirilebilecek nitelikte olan Konak Meydanını bu kapsamda değerlendirmeyerek özgürlükçü bir tutum sergilemesi dikkat çekicidir. ⁸³ Yine buna paralel olarak İstanbul'daki Sultanahmet Meydanında yapılan basın açıklaması ile ilgili kararında bu tutumunu sürdürmüştür.

Yine Yargıtay⁸⁴ Eğitim-Sen üyelerinin, "24 Kasım" adlı eğitimdeki sorunlara dair açıklamayı okuma ve çelenk koymaktan ibaret bu suçu oluşturamayacağını ifade ederek ilk derece mahkemesinin vermiş olduğu beraat kararını onamıştır. Burada ilk derece mahkemesinin beraat kararı vermiş olması her ne kadar nadir rastlanan bir durum olsa da hukukumuz açısından sevindirici bir gelişmedir.

⁸¹ Y 8. CD E.1999/19782 K.2000/1554 T.03.02.2000 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁸² Y 8. CD E.2004/3314 K.2006/58 T.26.01.2006 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁸³ Y 8. CD E.2003/3291 K.2004/5569 T.17.06.2004 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁸⁴ Y 8.CD E.2001/9056 K.2002/2381 T.06.03.2002 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

Yargıtay bir başka kararında⁸⁵ ise eylem devam etmekte iken dışarıdan alkış ıslıklarla eylemi yapanlara destek olan kişiler hakkında beraat kararı verilmesi gerektiğine hükmetmiştir. Karara konu olayda söz konusu kişiler, Filistinlilere karşı İsrail'in saldırılarını kınamak niyetiyle kendi kendine toplanan gruba ıslık çalarak ve alkış tutarak destek vermiş ve olay yerine gelen polislerin ihtarına gerek kalmaksızın kendilerinden dağılmışlardır.

2.5.2. Kolluk Kuvvetlerinin İkazı Üzerine Sorunsuz Şekilde Sona Eren Eylemler

Yargıtay'ın bu konu ile ilgili olarak kolluk kuvvetlerinin ikazı üzerine sorunsuz bir şekilde dağılma olmuş ise verilen mahkumiyet hükmünü bozma şeklindedir. Bazı kararları ise eylem yapanların yapılan ikazı duymadıklarını beyan etmesi üzerine yapılan araştırmada şayet ikazın yapıldığı kanıtlanamıyorsa yine verilen mahkumiyet kararını bozma şeklindedir.

Yargıtay'ın bu konudaki ilk kararı halen ülke gündeminde zaman zaman tartışılmakta olan bir konu ile ilgili eylem yapan kişiler hakkındadır.

“YÖK tarafından, , kıyafet yönetmeliği uyarınca kız öğrencilerin türban takmalarının yasaklanması üzerine bu karar karşı tepki gösteren aşırı dinci gruplar, Konya'da 1987 yılının Ocak ayında iki ayrı protesto yürüyüşü yapmışlar, izin alınmaksızın yapılan bu toplantılara kolluk güçlerince müdahale edilmiş ve sorumlular hakkında soruşturma açılmıştır. Fakat karara konu olan asıl olay ise aynı sebeple 19/1/1987 günü yapılan üçüncü bir yürüyüştür. Konya Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü ve Kız Lisesi önündeki meydana iki yüz kişilik bir grubun toplanmış, kolluk güçleri tarafından önlemler alınmış, olay yerine gelen kolluk güçleri amirinin megafonla kalabalığa hitaben "toplantının kanunsuz olduğunu, derhal dağılmaları gerektiğini" ihtar edilmesi üzerine kendiliklerinden dağılmışlardır.”⁸⁶

⁸⁵ Y 8. CD E.2003/11675 K.2005/2706 T.27.04.2005, (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁸⁶ Y CGK E.1988/8-168 K.1988/270 T.13.06.1988 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

Yargıtay Ceza Genel Kuruluna kadar dava intikal etmiş ve kurul burada suçun oluşmadığına karar vermiştir.

Yine Yargıtay 1990'lı yılların sonuna doğru vermiş olduğu bir kararda eylemi demokratik bir tepki olarak değerlendirmiştir. Karara konu olan olayda;

“Alıcıların düşük fiyat vermesi üzerine zarar eden ve tarlada mahsulü çürümekte olan domates üreticileri karayolunda toplantı yapmak üzere yaptıkları başvurunun reddedilmesi üzerine Mut Karaman Karayolu Ermenek kavşağında toplanmıştır. Sayıları yaklaşık 500-600 kişiyi bulan grup römorklu traktörlerle yola çekip getirdikleri domatesleri dökmüş ve yolu da kısmen kapatmıştır. Konuşmalardan sonra eylemin amaca ulaştığı belirtilmiş ve grup kendiliğinden zor kullanılmadan dağılmıştır.”⁸⁷

Yargıtay başka bir kararında ise kolluk kuvvetleri tarafından yapılan ikaz üzerine dağılmayan gruba ikazın megafonla yapılmamış olmasından dolayı kişiler hakkında beraat hükmü verilmesi gerektiğine karar vermiştir. “Üniversitedeki bir kısım olayları protesto amacıyla bir basın bildirisi okumak için şehrin Cumhuriyet Meydanında toplanan göstericiler bildiriye okuduktan sonra kolluğun dağılma ihtarının megafonla yapılmamış olması nedeniyle duymadıklarını ve ihtara bunun sonucu olarak uymadıklarını savunmuşlardır.”⁸⁸ Yargıtay eylemcilerin yaptığı müdafaanın aksinin ispatlanamamış olması nedeniyle ve uyarının herkesin duyacağı şekilde ses yükseltici cihazla yapılmamış olduğunun anlaşılmasından dolayı ceza vermemiştir. Yine benzer nitelikte bir kararında⁸⁹ görüntü ve ses kaydında ikazın yapıldığına rastlanılmaması sebebiyle dağılmayan grup hakkında beraat kararı vermiştir.

Yargıtay'ın 2003 yılında vermiş olduğu kararın konusu ise bir hayli ilginçtir. “Sadece kendileri tarafından kullanılan ralli model otomobillere sürekli cezai işlem

⁸⁷ Y 8. CD. E.1998/26 K.1998/4491 T.27.03.1998 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁸⁸ Y 8.CD E.2000/5246 K.2000/10192 T.01.06.2000 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁸⁹ Y 8. CD E.2003/2309 K.2004/1968 T.09.03.2004 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

yapıldığına inanan 60 - 70 kişilik bir grup Yozgat şehir merkezinde Cumhuriyet meydanında araçlarıyla toplanarak yolu trafiğe kapatıp uygulamayı protesto ettikten sonra polisin ikazı üzerine olaysız dağılmıştır.”⁹⁰ Yargıtay eylemin, sebebi, gerçekleştiği yer, süre ve sonuçları itibariyle demokrasilerin yerleşik olduğu toplumlarda var olan hoşgörü düzeyini geçmeyen ve barışsever örgütlenme özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir.

2.5.3. Yasadışı Sloganların Atıldığı Eylemler

Yargıtay’ın bu konu ile ilgili vermiş olduğu kararların büyük bir çoğunluğu toplantı ve gösteri yürüyüşü sırasında PKK’nın propagandasının yapılması ile ilgilidir. Yargıtay 2000’li yılların başlarına kadar vermiş olduğu kararlarda, özgürlük güvenlik sarkacındaki dengeyi güvenlikten yana kullanmış ve verilen mahkumiyet kararlarını onamıştır. Sonraki yıllarda bu tutumunu biraz özgürlükten yana gevşeterek sadece terör örgütü lehine sloganların atıldığı eylemlerde verilen mahkumiyet hükümlerini bozmuştur.

Yargıtay 2010 tarihli bir kararında⁹¹ terör örgütü propagandasına yönelik slogan atılmasının yanında, slogan atılmasının topluluktaki diğer kişileri yönlendirip yönlendirmediğini tartışmıştır. Karara konu olayda, 26.01.2009 tarihinde Mardin ili Mazıdağı ilçesinde yapılan yürüyüş ve basın açıklamasına katılan grup zılgıtlar çalarak, alkışlarla tempo tutarak zafer işareti yaparak yasadışı sloganlar atmış, dövizler taşımış, grubun içerisinde yer alan şahıs Kürtçe olarak konuşma yapmış ,....., grup içerisindeki başkaca kişilerin slogan atmasına teşvik etmiştir. Dolayısıyla Yargıtay bu durumu ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmemiştir. Fakat şahsın hareketlerinin başkalarını slogan atmaya yönlendirip yönlendirmediğini tartışması ifade hürriyeti açısından olumlu bir tutumdur. Bu durumda sadece örgüt lehine slogan atılmış olması durumunda eylem ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilecektir.

Yargıtay’ın özellikle 2015 yılında vermiş olduğu bir kararda terörle mücadele konusu ile ilgili kullanmış olduğu ifadeler dikkat çekicidir;

⁹⁰ Y 16. CD. E. 2015/7808 K.2016/1655 T.17.03.2016 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁹¹ Y 9. CD E.2010/16268 K.2012/5801 T.09.05.2012 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

“ Terör ile mücadele kendine özgü bir takım zorlukları barındırdığından devletler bu mücadelede daha geniş bir takdir marjına sahip olduğu kabul edilmekle birlikte terör ile mücadelede bir hukuk rejimidir. Uluslararası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerin ihmal edilebileceği bir alan değildir.

Toplantı veya gösteri yürüyüşünde olsun veya olmasın; yazı veya sözler (atılan slogan, taşınan pankart veya giyilen üniforma) ile verilen mesajın şiddete çağrı, tahrik ve teşvik edici ya da silahlı direnişe ve isyana davet şeklinde veya insanda saldırgan duygular oluşturacak biçimde anlamsız bir nefret yaratarak şiddetin doğmasına uygun bir ortamı kışkırtacak nefret söylemi olup olmadığı değerlendirilmeli, doğrudan veya dolaylı şiddete çağrı var ise sanığın kimliği, konumu, konuşulan yer ve zamanı gibi açık ve yakın tehlike testi bakımından analize tabi tutulmalıdır.

İfade özgürlüğü sadece memnuniyetle karşılanan zararsız veya önemsiz sayılan insanların kayıtsız kalabileceği bilgi ve fikirler için değil, aynı zamanda demokratik toplumu şekillendiren çoğulculuğun, hoşgörünün ve geniş fikirliliğin doğasında bulunan bir gereklilik olarak saldırgan, şok eden, rahatsızlık veren veya ayrılık yaratabilen fikirler içinde uygulanabilmelidir.”⁹²

Yargıtay bu kararında terörle mücadelenin zorluğuna dikkat çekmiş fakat meydana gelen bir eylemde yasadışı atılan sloganların kişileri şiddet eylemlerine sevk edip etmediğinin ayrıca tartışılması gerektiğini belirtmiştir. Şayet sloganlar şiddete sevk edici nitelikte değilse ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu karara konu olan olayda nevrüz etkinliklerine katılan bir kişi etkinliklerin yapıldığı esnada arabasından terör örgütü lehine sloganlar atmış, eylemdekiler şiddete meyletmeden kendi kendine dağılmış, yerel mahkeme tarafından

⁹² Y 16. CD E.2015/2742 K.2015/2316 T.13.07.2015 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

yapılan yargılama sonucunda şahsa terör örgütünün propagandasını yapmak suçundan ceza verilmiştir. Yargıtay ise az önce ifade edilen kriter ışığında kararı bozmuştur.

Yargıtay yine 2016 tarihli bir kararında yasadışı slogan atılmasından çok şahsın grup içerisindeki pozisyonunun önemli olduğunu vurgulamış ve özellikle düzenleme kurulu üyelerinin yasadışı hale dönüşen bir toplantı ve gösteri yürüyüşünde olumsuz davranışlar gösterenleri uyarma görevinin olduğunun altını çizmiştir. Karara konu olayda,

“PKK terör örgütü elebaşısının sözde doğum gününün kutlanması için çeşitli internet sitelerinden eylem çağrılarında bulunmuş, bu kapsamda TUHAD-FED tarafından 03-04.04.2011 tarihlerinde Halfeti ilçesinde etkinlik düzenlenmesi için karar alınıp valilik makamına başvuru dilekçesi verilmiştir. Düzenleme kurulu üyelerince herhangi bir ikaz veya uyarının yapılmadığı gösteri; açılan pankartlar, terör örgütünü simgeleyen ve alanda gezdirilen sözde bayraklar, atılan sloganlar, platformdan yapılan yayınlar ve platforma örgüt elebaşının afişinin asılması gibi eylemler nedeniyle kanuna aykırı hale dönüşmüştür.”⁹³

Yargıtay toplantı ve gösterinin bildirimde taahhüt edilen amacın dışına çıkmamasını temin etmekle vazifeli olan şahsın cezalandırılmasında bir isabetsizlik görmemiştir.

YCGK sivil toplum eylemi sırasında yüz kapatmanın tanınmayacak derecede olması halinde ceza verilmesinin söz konusu olabileceğini değerlendirmiştir. Karara konu olayda, “Uludere ilçesinde meydana gelen ve 35 kişinin ölümü ile sonuçlanan olayı protesto etmek için bir araya gelen grubun içinde yer alan şahıslar silahlı terör örgütü lehine slogan atmamış veya grup tarafından atılan sloganlara eşlik etmemiştir.”

⁹⁴ Kurul şahısların yüzünü kapatmasının onları tanınmayacak hale getirmemesi nedeniyle özel dairenin bozma ilamında isabetsizlik olmadığına hükmetmiştir.

⁹³ Y CGK E.2016/937 K.2017/213 T.04.04.2017 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁹⁴ Y CGK E.2016/1175 K.2017/132 T.07.03.2017 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

Yargıtay Ceza Genel Kurulu 2018 tarihli oldukça yeni bir kararında ise neredeyse Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin içtihatlarıyla birebir örtüşen bir karar vererek özgürlükçü tutumunu geliştirmiştir.

“PKK silahlı terör örgütünün eylem çağrıları üzerine 03.06.2010 ve 16.05.2010 tarihlerinde bir araya gelen gruplar, her iki olayda trafiği engelleyip PKK’yı övücü nitelikte sözlü ifadelerde bulunmuştur. Birinci olayda taş kullanarak, ikinci olayda taş, ses bombası, havai fişek ve molotof kokteyli kullanarak saldırıda bulunulmuştur. Kolluğun "dağılın" ikazlarına rağmen dağılmama konusunda gruplarla direnmiştir. Grupların içinde bulunan şahsa taş, ses bombası ve havai fişekle eyleme katılma sebebi ve dağılmamak için ısrar etme sebebi ile yerel mahkemece 2911 sayılı kanuna muhalefet suçundan ezalandırılmasına karar verilmiştir.”⁹⁵

Yargıtay Ceza Genel Kurulu bu konu ile ilgili vermiş olduğu kararda eylemlerin “düşünce ve kanaat açıklama yöntemi” olması nedeniyle suç oluşturmayacağına karar vermiştir.⁹⁶

2.5.4. 6352 Sayılı Kanun Kapsamında “Sair Düşünce ve Kanaat Açıklama Yöntemi” Olarak Değerlendirilen Eylemler

“3. Yargı Uyum Paketi” ile Avrupa Birliğine uyum yasaları çerçevesinde bazı yasalarda değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenlemelerden 6352 sayılı kanunun Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile yakından ilgili olduğuna yukarıda değinmiştik.

Yargıtay bu kanun kapsamında vermiş olduğu kararlarda “sair düşünce ve kanaat açıklama yöntemi” ifadesinin geniş yorumlanması gerektiğini almış olduğu kararlarda önemle vurgulamış ve “örgütlenme özgürlüğü bağlamında ele alınan toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma özgürlüğünün kolektif niteliği, ifade özgürlüğü ile

⁹⁵ Y CGK E.2018/195 K.2018/225 T.22.05.2018 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁹⁶ A.g.kar.

yakın ilişkisi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince değerlendiriliş biçimi (29.06.2006 tarihli Öllinger-Avusturya, 26.07.2007 tarihli Barankevich-Rusya kararları gibi) nazara alınmıştır” diyerek AİHM kararlarına atıfta bulunmuştur.

Yargıtay, bu kanun kapsamında 2014’te verdiği kararında şahsın eylemini düşünce ve kanaatini açıklamada bir metot şekli olarak değerlendirmiştir. Olayda; “şahıs, Başbakan'ın Diyarbakır'ı ziyaretini ve gerçekleştireceği açık hava toplantısını PKK lehine slogan atarak, taşlı saldırıda bulunarak protesto etmiştir. Yerel mahkemece şahsa toplantı ve gösteri yürüyüşlerine silahla katılma suçundan ceza verilmiştir.”⁹⁷

Yargıtay vermiş olduğu başka bir kararda eylemin düşünce ve kanaatini açıklamada bir metot şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Olayda,

“Nevruz kutlamaları amacıyla bir araya gelen grup yüzlerini silahlı terör örgütünü simgeleyen bez parçaları ile kapatarak terör örgütü lehine slogan atmış, kolluk görevlilerince dağılmaları uyarısı yapılmasına rağmen kolluk görevlilerine taşlı saldırıda bulunmuş, saldırı neticesinde polis memurlarından yaralanmış, iki araç da zarar görmüş, polisler tarafından havaya ateş açılması sonucu eyleme katılanların arka sokaklara kaçmış, grup içerisinde yer alan şahıslar hakkında ruhsatsız silah taşıma, kamu görevlisini kasten yaralama, kamu malına zarar verme, silahlı terör örgütünün propagandasını yapma suçlarından ayrı bir soruşturma yürütülmüştür. 2911 sayılı kanun çerçevesinde ise şahıslar hakkında yerel mahkeme tarafından mahkumiyet hükmü verilmiştir.”⁹⁸

⁹⁷ Y CGK E.2014/96 K.2014/375 T.16.09.2014 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

⁹⁸ Y CGK E.2015/111 K.2015/381 T.10.11.2015 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

Yerel mahkemenin özel dairesinin bozma kararına direnmesi sonucunda Ceza Genel Kuruluna intikal eden olayda kurul eylemin düşünce kanaatin açıklamasında bir metot şekli olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁹⁹

Yine bir başka kararında Yargıtay toplantı ve gösteri yürüyüşü esnasında taş ve Molotof kokteyli atma eylemleri olmasına rağmen eylemi düşünce ve kanaatin açıklanmasında bir metot şeklinde değerlendirmiştir. Karara konu olayda;

“Yüksek Seçim Kurulu tarafından bazı bağımsız milletvekili adaylarının genel seçime girmesinin yasaklanması ve bu durumu protesto etmek amacıyla düzenlenen gösterilerde bir kişinin hayatını kaybetmesi nedeniyle, silahlı terör örgütünün amaçları doğrultusunda faaliyet gösteren bir kısım internet sitelerinde halka kepenk kapatma, çocukları okula göndermeme ve eylem yapma çağrısında bulunulmuştur. Çağrı üzerine bir araya gelen grup, yolu yaya ve araç trafiğine kapatmış, terör örgütünü temsil eden bayrak ve posterler açmış, örgüt lehine slogan atmıştır. Güvenlik görevlilerince eylemin kanunsuz olduğu belirtilerek dağılmaları, aksi halde müdahale edileceği yönünde uyarı yapılmış, grup dağılmamış ve güvenlik görevlilerine taş ve molotof kokteylli saldırıda bulunmuştur.”¹⁰⁰

Yerel mahkeme şahısların eylemde silahlı olmalarından dolayı ceza vermiştir. Yargıtay özel dairesi ise yerel mahkemenin kararını bozmuştur. Yerel mahkeme özel dairesinin kararını direnmiş konu Yargıtay Ceza Genel Kuruluna gelmiştir. Kurul meydana gelen eylemi ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ A.g.kar.

¹⁰⁰ Y CGK E.2014/9-147 K.2014/376 T.16.09.2014 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

¹⁰¹ A.g.kar.

2.5.5. Muhtelif Konularda Kararlar

Yargıtay 1991 tarihinde vermiş olduğu bir kararında, İzmir İnsan Hakları Derneğinde yaklaşan 1 Mayıs için nasıl bir eylem yapılması gerektiği tartışıldığı esnada korsan gösteri düzenlenmesini teklif edip, benzin istasyonundan sağladığı yanıcı madde ile caddeye yanıcı madde atan şahıs hakkında verilen cezayı onamıştır.¹⁰²

Yine Yargıtay 1998 tarihli bir kararında sekiz yıllık zorunlu eğitim kanun tasarısını protesto amacıyla Ankara'ya gelen şahısların yasadışı toplantıya katılıp kolluğun ihtarına rağmen dağılmamaları sebebiyle verilen mahkumiyet hükmünü onamıştır.¹⁰³

Yargıtay başka bir kararında, Bergama köylülerinin yolu trafiğe kapatmadan tek sıra halinde yürüme şeklindeki eylemini demokratik tepki olarak değerlendirmiştir. Olayda;

“Bergama ilçesi Ovacık Köyünde siyanürle altın arama faaliyetini sürdüren bir şirketin çalışma alanına, bir kamyonun, siyanür maddesi getirdiğine ilişkin duyum alınması üzerine, idari yargı kararlarıyla bu şirketin faaliyetlerinin durdurulmasına karşın, siyanürle altın arama çalışmalarının sürdürdüğü düşüncesi ve siyanürün insan yaşamını ve çevreyi olumsuz yönde etkileyeceği inancının ortaya çıkardığı ani tepkiyle, yörenin değişik köylerinden gelenlerle birlikte grup İzmir-Çanakkale karayolundaki önceden kararlaştırılmaksızın, duyarlılık kazanmış bir konuda toplumsal refleks sonucu trafiği aksatmadan tek sıra halinde yürümüştür.”¹⁰⁴

¹⁰² Y CGK, 14.10.1991, 8-240270 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

¹⁰³ Y. 8. CD., 13.07.1998, 8555/10918(www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

¹⁰⁴ Y. 8. CD. E. 2002/949 K.2002/7518 T.27.06.2002 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

Yargıtay burada kanuna muhalif bir eylemin unsurlarının oluşmadığını belirtmiştir.

Yargıtay başka bir kararında ise meclis binasının içerisinde protesto için pankart açmaya çalışan öğrencilerin eyleminin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununa aykırılık suçu oluşturmayacağını belirtmiştir hatta eylemlerinin yarıda kalması sebebiyle kabahat olarak da değerlendirilemeyeceğini ifade etmiştir. Olayda;

“Üniversite öğrencilerinden oluşan şahıslar, harçların kaldırılması için yasal girişimlerde bulunmuş hatta TBMM’ye toplu imza vermişlerdir. Fakat bir sonuç alamamışlardır. Bazı arkadaşları ekonomik durumları nedeniyle harç ödeyememiştir. Bu arkadaşlarının kayıtlarının silinmesi durumu söz konusudur. Bu duruma engel olmak amacıyla meclis binasına girmiş ve oturum devam ederken harçları eleştiren bir pankart açmaya çalışmışlardır. Fakat eylemleri güvenlikçe engellenmiştir. Slogan atmalarına da güvenlikçe engel olunmuştur.”¹⁰⁵

Yargıtay ise şahısların eylemini bazı öğrencilerin ekonomik durumu nedeniyle kayıtlarının silinmesine engel olmak niyetiyle yapılan bir tepki şeklinde değerlendirmiştir.

Yargıtay başka bir kararında ise toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhlarının alışılmış araçlarla yeterince duyurulmaması sebebiyle şahıslara ceza verilemeyeceğini ifade etmiştir. Kararda 2911 sayılı kanunun ilgili maddesinin amir hüküm olduğunu belirtmiş ve Divriği ilçesindeki toplantı ve gösteri yürüyüşü yapılması olanaklı yerlerin duyurulması gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Y 8. CD. E.1998/26 K.1998/4491 T.27.03.1998 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

¹⁰⁶ Y 8. CD E.2003/5747 K.2005/12398 T.21.12.2005 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 02.05.2019)

2.6. Anayasa Mahkemesi Kararlarında Toplantı Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Özgürlüğü

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı 2010 yılında yapılan referandumunun halk tarafından kabulü ile Anayasaya işlenmiştir fakat bireysel başvuru sisteminin yürürlük tarihi ise 24 Eylül 2012 olarak belirlenmiş ve bu tarih itibari ile Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvurular alınmaya başlamıştır.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkının getirilmesi şüphesiz haklar ve özgürlüklerin gelişip yerleşmesi açısından çok önemli bir gelişmedir. Bu sistem sayesinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye hakkında vermiş olduğu ihlal kararlarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Anayasa Mahkemesi Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında yer alan haklara yönelik olan ihlallerin yanında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan haklar ve özgürlüklere yönelik ihlalleri de incelemektedir.

Anayasa Mahkemesi usul açısından öncelikle kabul edilebilirlik incelemesi yapmaktadır ve başvurucuların kendisinden önceki iç hukuk yollarının tüketilmesi şartını aramaktadır. İç hukuk yolları tüketilmeden yapılan başvuruları kabul edilemez bulmaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü Anayasanın 34. maddesinde “Herkes önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir”¹⁰⁷ şeklinde düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesine göre sivil toplum eylemi düzenleme özgürlüğü düşüncelerini dile getirme özgürlüğünün özel bir şeklidir, çoğulcu demokrasilerin gelişmesi için zemin hazırlamaktadır. Sivil toplum eylemi düzenleme özgürlüğü

¹⁰⁷ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

düşüncelerini dile getirme özgürlüğünün kolektif şekilde kullanıldığı durumları kapsar. Yine Yüksek Mahkemeye göre az sayıda eylemci tarafından kamusal bir alanda yapılan bir gösteri ifade özgürlüğünün kapsamına girerken daha kalabalık bir şekilde yapılırsa toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün kapsamına girmektedir.

108

Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarda bu hakkın kapsamının nasıl belirleneceği konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına atıflarda bulunarak genel ilkeler belirlemiş ve bu ilkelerin ihlal edilip edilmediğini istikrarlı biçimde incelemiştir. Bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- 1- “Toplumdaki farklı düşünceleri koruyabilmek için toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ifade hürriyeti içerisinde incelenmelidir.
- 2- Azınlıkta olan düşünceler insanları kışkırtıp rahatsız etse bile dile getirilmesine imkan sağlanmalıdır
- 3- Eylem barışçıl nitelik taşıdığı sürece hayatın bazı yönlerini etkilemesi normal karşılanmalıdır.
- 4- Şiddete başvurulmamışsa eyleme katılanlar disiplin cezasına dahi maruz kalmamalıdır.
- 5- Bildirimde bulunmanın amacı bu hakkın kullanılmasını kolaylaştırmak olduğu unutulmamalıdır.
- 6- Orantısız güç kullanan kamu personelinin ilgili makamlarca etkili olarak soruşturulması da bu hakkın kapsamında değerlendirilmelidir.”¹⁰⁹

Anayasa Mahkemesinin bu özgürlük hakkında verdiği kararlar sınıflandırma yapabilecek kadar fazla sayıda olmadığı için ülke gündemine giren ve herkesin dikkatini çeken eylemler ile ilgili vermiş olduğu kararları incelemeyi uygun buluyoruz. Bununla beraber dördüncü bölümde Anayasa Mahkemesinin 2911 sayılı kanunla ilgili son yıllarda vermiş olduğu iptal kararlarına yeri geldiğinde değinilecektir.

¹⁰⁸ Ulaş Karan, **Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü**, 2018, Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-3, Ankara, s. 45-46

¹⁰⁹ AYM Bireysel Başvuru No: 2013/2394 T.25.03.2015, AYM Bireysel Başvuru No: 2013/3924 T.06.01.2015 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

2.6.1. Maden Kazasını ve Yapılan Müdahaleleri Protesto

“Demokratik kitle örgütleri, siyasi partiler ve bireylerin katılımıyla oluşturulan ve Ankara Dayanışması olarak adlandırılan platform maden kazasını ve bir gün önce polisin yaptığı müdahaleyi protesto etmek amacıyla 15/5/2014 tarihinde saat 18.00'de Kızılay'da bulunan Güvenpark'a gitmişlerdir.

Kolluk yetkilileri üstlerinde Ankara Dayanışması önlükleri bulunan gruba yapılacak etkinliğin programını sormuşlar, grup üyeleri 18.00'de basın açıklaması yapılacağı bilgisini vermişlerdir. Bunun üzerine parkta bulunan Çevik Kuvvet polisleri grubun etrafını sarmıştır. Bu gelişme sonrasında tek sıra hâlinde ayakta bekleyen grup yere oturmuştur. Daha sonra kolluk güçleri grup üyelerini kollarına girmek, çekmek ve kaldırıp götürmek suretiyle gruba müdahale etmiştir.”¹¹⁰

Anayasa Mahkemesi, kamu düzenini hiçbir şekilde aksatmamış olan demokratik tepki niteliğindeki gösterinin kolluk kuvvetleri tarafından engellenmesini Anayasanın 34. maddesinin yani barışçıl sivil tohum eylemi özgürlüğüne müdahale olarak değerlendirmiştir. Mahkemeye göre kolluk güçlerinin yapmış olduğu müdahale demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun değildir. Kamu makamlarının demokratik tepkilerini gösterenlere karşı belirli bir ölçüye kadar müsamaha göstermesi gereklidir. Ayrıca Yüksek Mahkeme olayda polisin yapmış olduğu dağılım ikazının hemen ardından grubu dağıtmak için müdahale etmesini ölçüsüz bulmaktadır. Yüksek Mahkemeye göre dağılım ikazı megafon vasıtası ile iyice duyurulduktan sonra grubun dağılması makul bir süre beklenmeli, şayet dağılma olmazsa gruba müdahale edilmelidir.¹¹¹

¹¹⁰ AYM Bireysel Başvuru No: 2015/271 T.15.11.2018 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

¹¹¹ A.g.kar.

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi bu olayda bu hakkın kullanılmasına müdahale edildiğine karar vermiştir.

2.6.2. Anadilde Eğitime Destek Eylemi

“Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası (Sendika) üyesi olup devlet okullarında görev yapan öğretmenlerden oluşan grup 19.09.2011 tarihinde sendikanın Diyarbakır Şubesi tarafından organize edilen eğitimin anadilde yapılmasına destek vermek amacıyla yürüyüş yapmıştır. Yürüyüş Büyükşehir Belediyesi Konukevinden başlayıp, İl Milli Eğitim Müdürlüğü önünde basın açıklaması yapılmasından sonra son bulmuştur. Yürüyüş ve basın açıklaması boyunca “Başkanımız Öcalan... PKK halktır halk burada”, “Sayın Öcalan'ın üzerindeki tecrit kaldırılсын” şeklinde sloganlar atılarak özerklik ve Kürdistan söylemlerinin olduğu terörist başının sözde tecridinin kaldırılmasına yönelik söylemlerde bulunulmuştur.

Yürüyüşe katılan öğretmenlere yetkili makamlarca “kınama” disiplin cezası verilmiştir.”¹¹²

Anayasa Mahkemesi, eylem ortamında bir terör örgütü liderini övücü mahiyette sloganlar atılmış olması gibi genel bir gerekçenin, başvuruçuların barışçıl toplantı hakkının kullanımına müdahale etmek için yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Yüksek Mahkemeye göre şiddet içermeyen bir eyleme katılan ve yasaklanan hareketlerde bulunmayan eylemcilerin az da olsa bir cezalandırma ile karşı karşıya kalmamaları gerekir.¹¹³

Anayasa Mahkemesine göre öğretmenlerin disiplin cezası ile cezalandırılması zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılamadığından onların bu hakkına müdahalede

¹¹² AYM Bireysel Başvuru No: 2015/10676 T.26.12.2018 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

¹¹³ A.g.kar.

bulunulması demokrasinin oturmuş olduğu toplum düzeninin gereklerine uygun bir müdahale olarak değerlendirilemez.¹¹⁴

Sonuç olarak Yüksek Mahkeme olayda bu hakkın ihlalinin söz konusu olduğuna hükmetmiştir.

2.6.3. Gezi Olayları

“Gezi Parkı'nın İstanbul Valiliğinin kararı ile kapatılmasını protesto etmek amacıyla Feminist Kolektif grubu 16/6/2013 tarihinde Gezi Parkı merdivenlerinde basın açıklaması yapacağını duyurmuştur.

Olay günü Feminist Kolektif grubu, Taksim Dayanışması Platformunun basın açıklaması çağrısına uyarak saat 14.00 sıralarında İstiklal Caddesi'nde toplanmıştır. Grubun içerisinde yer alan şahıs baretli, maskeli, gözlüklü ve yağmurluklu olarak İstiklal Caddesi'ni kapatacak şekilde, tramvay yolu üzerine oturarak eylem yapmıştır.

Taksim'in ara sokaklarında bazı göstericiler yüzlerini kapatarak polise taş ve şişe fırlattıkları, kamu mallarına ve özel işyerlerine zarar verdikleri, saldırgan hareketlerde buldukları, polisin geçmemesi için çevrede buldukları çöp konteyneri, taş parkeleri, aydınlatma direkleri, trafik levhaları ile yolları kapatmaya çalışmıştır. Polis eylemcilere göz yaşartıcı gaz atarak müdahale etmiştir.

Şahsın içinde bulunduğu gruba müdahale edilirken Taksim ve çevresinde kamu düzeninin bozulmuş, bazı yolların göstericiler tarafından barikatlar kurularak kapatılmıştır”.

115

Anayasa Mahkemesine göre bu olaylar ülkenin her yerine yayılmış ve olaylarda eylemciler tarafında kaba güç kullanılmıştır. Kolluk kuvvetlerinin bu

¹¹⁴ A.g.kar.

¹¹⁵ AYM Bireysel Başvuru No: 2016/17177 T.19.04.2018 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

olaylara müdahalede bulunması da kamu düzeninin korunması için yerinde ve gereklidir.¹¹⁶

Yüksek Mahkemeye göre Anayasa kişilere hürriyetlerini kullanırken bazı mesuliyetler de yüklemektedir. Bu sebeple eylemcilerin belirtilen kıyafeti giymesi kolluk kuvvetlerinin müdahale etmesine yönelik bir tedbir alma gayesi gütmektedir. Eylemcilerin burada demokratik bir hakkını kullanmaktan başka, şiddet eylemlerine başvurduklarında, polisin müdahalesine yönelik önlem alma amaçlarının olduğunun akla gelmesi makuldür. Ayrıca kolluğun uyarılarına rağmen eylemcilerin gösteriyi sonlandırmaması şahısların kendilerine Anayasanın yüklediği sorumluluklara uygun davranmadığının somut bir göstergesidir.¹¹⁷

Yine Yüksek Mahkemeye göre kolluk güçlerinin müdahalesi olayların kamu düzenine önemli derecede zarar verdiği düşünüldüğünde demokrasinin gereklerine uygundur. Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi bu hakka bir müdahale olmadığına karar vermiştir.¹¹⁸

2.6.4. Berkin Elvan Protestosu

“Gezi Parkı olaylarında yaralanan Berkin Elvan'ın tedavi gördüğü hastanede ölümü üzerine çeşitli sivil toplum örgütü, siyasi parti, demek, oda, sendika ve öğrenci grupları basın açıklaması yapmak üzere 12.3.2014 tarihinde Ankara Kızılay Güvenpark'ta toplanma çağrısı yapmıştır. Kırk kişilik lise öğrencisi bir grup da sloganlar atarak bölgeye gelmiş ve beklemekte olan gruba katılmıştır. Saat 11,45'ten itibaren bazı sendika yöneticileri de elli kişilik bir grupla Güvenpark'a gelmiştir. Katılımcılara destek vermek üzere birçok sivil toplum kuruluşu, öğrenci grupları da bölgeye gelmiş ve gösterici grup 1.200 kişiye ulaşmıştır. Güvenpark'ta bekleyen grup Atatürk Bulvarı'na Bakanlık istikametinden yola inerek yolu araç trafiğine kapatıp beklemeye başlamıştır. Bunun üzerine saat 14.10'da polis anons sistemiyle göstericilere eylemlerinin kanunsuz olduğu belirtilerek yolu açmaları ve dağılmaları gerektiği duyurulmuştur. Aynı şekilde gösteriye katılmayan kişilere ve basın mensuplarına yönelik olarak da güvenli alana geçmeleri uyarısında bulunulmuştur. İkazlara uymayan, dağılmamakta ısrar ederek yolu trafiğe açmayan ve polisler sapan, dolu soda şişesi, taş, sopa, havai fişek

¹¹⁶ A.g.kar.

¹¹⁷ A.g.kar.

¹¹⁸ A.g.kar.

gibi cisimlerle saldıran göstericilere Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü personeli tarafından tazyikli su ve gaz sıkılmak suretiyle müdahale edilmiştir. Daha küçük gruplara ayrılan göstericiler özel binalara ve kamu binalarına, araçlara ve işyerlerine zarar vererek kontrolsüz bir şekilde kaçırmaya başlamışlardır. Söz konusu eylem sırasında grup içerisinde bulunan şahıs, Kızılay Meydanı'nda trafik akarken kavşağın ortasına oturup elindeki flamayı sallayarak tek başına oturma eylemi yapmıştır. Bunun üzerine Çevik Kuvvet polisi başvurucuya müdahale ederek kendisini gözaltına almıştır. Bu esnada başvurucu, eylemine devam etmek istemiş ve polisler direnmiştir.”¹¹⁹

Anayasa Mahkemesine trafiğin çok hızlı ve kalabalık olduğu bir caddede oturma eylemi yolu kapatmak bu hakkın kullanım amacının ötesine geçmektedir. Dolayısıyla Yüksek Mahkemeye göre şahısların polis tarafından tutulması kamu düzeninin sağlanması açısından gereklidir. Mahkeme polisin müdahalesini ölçülü bulmaktadır.

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi bu hakka yönelik bir müdahale olmadığına karar vermiştir. Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu bu karar AİHM içtihatlarına göre değerlendirildiğinde tartışmaya açık bir karardır. Çünkü AİHM'ye göre bir eylem niteliği gereği belli bir süre kamu düzenini bozabilir ve bu duruma kamu makamları müsamaha göstermelidir.

2.6.5. Çadır Eylemleri

“Batman ilinde kurulan Demokratik Çözüm ve Barış Çadırı'nın kaldırılmasını protesto etmek için toplanan grup çadırın kaldırıldığı yere doğru yürüyüş yapmış, çadırın bulunduğu yere geldiği esnada caddenin ortasına oturarak oturma eylemine başlamıştır. Protestonun temel amacı söz konusu çadırın kaldırılmasını protesto etmektir. Grup şiddet içeren eylemlerde bulunmamıştır. Bununla birlikte grup cadde üzerine oturmak suretiyle yolu çift yönlü olarak trafiğe kapatmış ve trafiği kısmen aksatmıştır.

¹¹⁹ AYM Bireysel Başvuru No: 2016/18240 T.18.04.2018 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

Ayrıca grubun terör örgütü PKK'nın talimatıyla orada buldukları kolluk güçleri tarafından iddia edilmiştir. Şahsın PKK'nın emri altında hareket ettiğini kanıtlamak için PKK'ya yakın web sitelerinde yayımlanan genel bir çağrıya dayanılmıştır.”¹²⁰

Anayasa Mahkemesine göre terör örgütünü talimatlarına göre hareket ettiğine dair şüpheler bulunan şahıslara yönelik soruşturma ve kovuşturmalar yapılması normal kabul edilmelidir. Aksi durumda bir düşünce adli makamların takdir yetkisine aykırı bir tutum olur.¹²¹

Yüksek Mahkemeye göre yapılan eylemin şiddet içerip içermediği yapılan soruşturma ve kovuşturma neticesinde öğrenilebilecektir. Şayet terör örgütünün çağrı üzerine yapılmış ise eylemin barışçıl olduğu söylenemeyecek ve eylemciler bu hakkın kapsamından faydalanamayacaktır. Bu sebeple şahısların beş sene süresince ceza tehdidinde maruz kalması normal kabul edilmelidir.¹²²

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi bu hakkın kullanılmasına yönelik bir müdahale olmadığına karar vermiştir.

2.6.6. Deniz Gezmiş Anması

“Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesinin yıl dönümünde, 6.5.2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen anma toplantısı ve protesto gösterisi düzenlenmiştir. Gösteri yürüyüşü, yaklaşık 450 kişinin katılımıyla Üniversite Caddesi üzerinde bulunan bir alışveriş merkezi önünden başlamış; Üniversite Caddesi, İsmet İnönü 1 (Doktorlar) Caddesi, Göksu Kavşağı, Şair Fuzuli Caddesi üzerinden devam etmiş ve gösteri yürüyüşü sırasında Üniversite Caddesi tek yönlü ve İsmet İnönü 1 (Doktorlar) Caddesi, Göksu Kavşağı, Şair Fuzuli Caddesi tamamen olmak üzere yirmi dakika boyunca araç ve tramvay trafiğine kapanmıştır.

¹²⁰ AYM Bireysel Başvuru No: 2013/6186 T.09.03.2016 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

¹²¹ A.g.kar.

¹²² A.g.kar.

Söz konusu gösteri yürüyüşüne katılanlar hakkında ise herhangi bir adli işlem yapılmamıştır. Yürüyüşe katılanlardan bazılarına yolu trafiğe kapattıkları gerekçesiyle ayrı ayrı 356 TL tutarında trafik idari para cezası verilmiştir. Yine grup içerisinde bazılarının ise tramvay yolunu kapatarak Valilikçe yasaklanmış yerde yürüyüş ve basın açıklaması yapma eyleminden dolayı emre aykırı davranış nedeniyle ayrı ayrı 189 TL idari para cezası uygulanmıştır.”¹²³

Anayasa Mahkemesine göre tramvay yolunun kısa bir süre kapatılması suretiyle emre aykırı davranışın kamu düzenini ne şekilde bozduğu ve başkalarının haklarını ne ölçüde etkilediği, ilgili ve yeterli bir gerekçeyle ortaya konamamıştır. Bir başka deyişle kamu düzenini katlanılmaz ölçüde zora sokan, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılmasının ötesine geçen sonuçların doğduğu ispatlanmamıştır.¹²⁴

Yüksek Mahkemeye göre emre aykırı davranış nedeniyle idari para cezası verilmesi bu hakkın kullanılmasına yönelik bir müdahale oluşturur.¹²⁵

Trafik cezası yönünden ise Anayasa Mahkemesine göre göstericilerin cadde ve sokaklarda yürüyüşlerini gerçekleştirirken ne ölçüde trafiği aksattıklarının, kamu düzeninin bozulmasına yol açtıklarının, yürüyüşün doğası gereği kaçınılmaz kabul edilenlerden başka sonuçların ortaya çıkıp çıkmadığının ve hoşgörü gösterilmesini gerektiren kabul edilebilir sınırı idarenin tutanakları ile derece mahkemesinin kararlarının birlikte değerlendirilmesi gerekir. Buna dair bir gerekçelendirme mevcut değildir.¹²⁶

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesine göre bu hakkın kullanımına yönelik bir müdahale olduğuna karar vermiştir.

¹²³ AYM Bireysel Başvuru No: 2014/17391 T.19.04.2018 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

¹²⁴ A.g.kar.

¹²⁵ A.g.kar.

¹²⁶ A.g.kar.

Anayasa Mahkemesinin, Berkin Elvan protestosu ile ilgili olarak vermiş olduğu kararda trafiğin aksaması dolayısıyla polisin yaptığı müdahaleyi orantılı bulup bu kararda idari para cezasını bile orantısız bulması, akıllara Anayasa Mahkemesinin Berkin Elvan kararının siyasi nitelikte mi olduğu sorusunu getirebilir. Çünkü Berkin Elvan protestosu ile ilgili verdiği karar AİHM içtihatlarına uygun değilken burada vermiş olduğu karar AİHM içtihatları ile uyumludur. AİHM yerleşik içtihatlarında bu hakkın kullanımını sırasında trafiğin aksamış olmasını olağan kabul etmektedir.

Anayasa Mahkemesinin bu kararında idari para cezasını bile çok görüp, az önce incelenmiş olan Çadır Eylemleri ile ilgili vermiş olduğu kararda bir ceza tehdidini normal karşıladığı sorusu da akıllara gelebilir. Bir önceki kararda dikkat edilirse eylemin terör örgütünün çağrısı ile yapılma ihtimalini Yüksek Mahkeme dikkate almış ve ceza takibatını normal karşılamıştır.

Yüksek Mahkemenin diğer kararlarına bakıldığında da bu durum görülecektir. Örneğin Başbakanın Adana'ya gelişı sebebiyle protesto gösterisine katılan bir şahsın ceza takibatına maruz kalmasını bu hakkın kullanım özgürlüğüne yönelik bir müdahale olarak değerlendirmiştir.¹²⁷

Sonuç olarak denilebilir ki Anayasa Mahkemesi meydana gelen eylemlerde bir terör bağlantısı şüphesine rastlarsa daha güvenlikçi bir yaklaşımla sergilemektedir.

¹²⁷ AYM Bireysel Başvuru No: 2015/14310 T.12.06.2018 (www.legalbank.net Erişim Tarihi 01.05.2019)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ KARARLARINDA SİVİL TOPLUM EYLEMLERİ

3.1. Sivil Toplum Eylemleri İfade Özgürlüğü İlişkisi

İfade hürriyeti, kişinin kendi düşünce ve kanaatlerini dışarıya herhangi bir baskı altında olmadan aktarabilmesidir. İfade hürriyetinin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için düşünceyi açıklama hürriyetinin sağlanmış olması gereklidir. İfade özgürlüğü kendi düşüncelerini farklı şekillerde diğer insanlara anlatabilme ve onların kendisi gibi düşünmesi için çaba gösterebilme serbestîsidir. Yani ifade özgürlüğünün tam olarak gerçekleşebilmesi için toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebilme özgürlüğünün tam olarak sağlanması gereklidir. Bu sebeple toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğü ifade özgürlüğünün içindedir denilebilir.¹²⁸

Birçok insan hakkının kullanılmasında olduğu gibi ifade hürriyetinin sağlanmasında sorumluluk öncelikli olarak devletindir. İnsanların düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi için devletlerin bazı yükümlülükleri vardır. Bu görevler bu hakkın kullanılmasını engel olmama şeklinde negatif yükümlülükler olabileceği gibi bu hakkın kullanılmasını kolaylaştırma şeklinde pozitif yükümlülükler de olabilir. Bu sebeple devletler bu hakkın kullanılmasına ortam hazırlamakla da görevlidir. Devletler aykırı düşünceleri ifade eden kişilere gelebilecek tehdit ve baskıları önlemekle görevlidir.¹²⁹

İnsanların düşüncelerini aktarabilme özgürlüğünün konusu siyasi olabileceği gibi dini veya ahlaki de olabilir. Bu özgürlüğün önemi aykırı nitelikteki düşüncelerin ifade edilmesinde ortaya çıkar. Bu sebeple insanların düşüncelerini ifade edebilme özgürlüğü çoğulcu demokrasilerin zorunlu bir unsurudur. Bu hak demokrasilerin gelişmesine büyük katkı sağlar. Bu hakkın kullanılmadığı durumlarda insanlar arasındaki fikir alışverişi sekteye uğrayacak ve toplum bir gelişme

¹²⁸ İbrahim Kaboğlu, **Özgürlükler Hukuku 1**, Ankara, İmge Yayınevi, 2006, s. 103

¹²⁹ A.e., s. 104

kaydedemeyecektir. Toplumun kendi sorunlarını halledebilmesi ancak farklı düşüncelerin bir araya gelerek bir sentez oluşturulduğunda mümkündür.¹³⁰

AİHS'nin 11. maddesi, birbiri ile yakından ilgili iki farklı hakkı düzenlemektedir; toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ve dernek kurma hakkı. Sendika kurma ve sendikalara üye olma hakları da, dernek kurma hakkının özel bir görünümü olarak yine 11. Maddede düzenlenmiştir.

3.2. AİHM İçtihatlarında Sivil Toplum Eylemi Düzenleme Hakkı

Barışçıl sivil toplum eylemi düzenleme hakkı sözleşmenin 11. Maddesinde düzenlenen ilk haktır. Maddede yer alan ilk cümleye göre, “Herkesin çıkarlarını korumak amacıyla barışçıl toplantı özgürlüğü hakkı vardır.” AİHM, içtihatlarında sivil toplum eylemi düzenleme özgürlüğünü düşünceyi ifade etme özgürlüğünün içinde değerlendirmektedir.¹³¹

AİHM, bu hak ile sadece şiddet içermeyen sivil toplum eylemlerini koruma altına almaktadır. Sivil toplum eylemlerinin şiddet içermediği müddetçe hangi amaçla yapıldığının bir önemi yoktur. Bu amaçlar siyasal, dinsel veya kültürel nitelikte olabilir. AİHM bu amaçla icra edilen sivil toplum eylemlerinin hepsini korumaktadır.¹³²

Sivil toplum eylemlerinin şiddet içerip içermediği eylemcilerin davranışlarından anlaşılacaktır. Eylemcilerin yapmış olduğu açıklamalar da bu durumun anlaşılmasında yardımcı olacaktır. Eylemcilerin davranışları eylemin başı itibari ile şiddet içeriyorsa

¹³⁰ Peter Jones, “Can Speech Be Intolerant”, *Freedom of Expression: Counting the Costs* Ed. Glen Newey, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2007, s. 14

¹³¹ Osman Doğru, “İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 2006, 2006/64, s.50

¹³² A.e., s. 51

bu durumda AİHM önüne gelen davayı esasa girmeden baştan reddetmekte ve diğer incelemelere geçmemektedir.¹³³

Sivil toplum eyleminin şiddet içerdiği durumlarda AİHM'nin koruması altında olmadığına bir örnek Kamil Kartal/Türkiye davasıdır. “Önceden (48 saat önce) bildirimde bulunmadıkları gerekçesiyle 150 kişilik gösterici guruba dağılmaları yönünde ihtarda bulunan polisler göstericilerin pankart sopalarıyla vurmaya başlamaları sonucunda polisin güç kullanarak gösteriyi dağıtması, göstericilerden 21'ini gözaltına alması olayında göstericilerin vücutlarında darp izlerine rastlanmasına rağmen, olay nedeniyle 24 kolluk mensubunun da vücutlarında darp izlerine rastlandığı olayda; göstericilerin polisin dağılın emri üzerine saldırıya geçmeleri, gerek polise ait araçlara gerekse sivil araçlara zarar vermeleri ve olay yerinde bulunan çeşitli dükkânların camlarını kırmaları”¹³⁴ sebebi ile AİHM sözleşmede korunan haklara bir aykırılık görmemiştir.¹³⁵

Sivil toplum eyleminin genelinin şiddet içermediği fakat bazı eylemcilerin şiddet içeren davranışlarda bulunduğu durumlarda ise AİHM şiddet hareketlerinin ferdi nitelikte veya sivil toplum eyleminin geneline yayılmış nitelikte olup olmadığını değerlendirmektedir. Şayet şiddet hareketleri münferit karakterde ise AİHM, kamu makamlarından şiddete başvuran kişileri eylemden uzaklaştırıp diğer eylemcilerin haklarını kullanmasına müsaade etmesini beklemektedir. Pratikte ise bu durum her zaman mümkün olmamakta şiddet davranışları kitle psikolojisi ile eylemcilerin geneline sirayet etmektedir¹³⁶

Strasbourg Mahkemesinin bir başka kararı münferit nitelikteki şiddet hareketlerinin olduğu sivil toplum eylemlerine mahkemenin yaklaşımına güzel bir örnektir. “Başvurucu avukat bir takım mahkeme kararlarını protesto etmek amacıyla düzenlenen bir gösteri yürüyüşüne katılır. Gösteri esnasında ise yer yer şiddet hareketleri baş gösterir ve bazı kamu binalarına zarar görür. Kamu binalarının

¹³³ Hüseyin İnce, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanılması”, **T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi**, Haziran 2015 Sayı:5, s. 518-519

¹³⁴ *Kamil Kartal/Türkiye*, Başvuru No: 29768/03, 16 Aralık 2008 , s.7

¹³⁵ A.g.kar.

¹³⁶ İnce, a.g.e., s.520

duvarlarına kararları veren hakimlere küfürler yazılmıştır. Başvurucu avukat kalabalık göstericiler arasında yer aldığı için Baronun karşı çıkmasına rağmen kendisine uyarma cezası verilmiştir.”¹³⁷ Davaya cevap olarak Fransız Devleti başvurucunun olayda sessiz kalarak pasif bir onama içinde olduğu savını öne sürmüştür. Mahkeme ise bu savı kabul etmemiş şiddet hareketlerine katılmayan eylemcilerin cezalandırılmayacağını ifade etmiştir. Olayda asıl önemli olanın noktanın şiddet hareketlerinin genele yayılıp yayılmadığının tespit edilmesi olduğunun altını çizmiştir.

138

3.3. Sivil Toplum Eylemi Düzenleme Özgürlüğünün Kullanılmasının Sınırlanması

Sivil toplum eylemi düzenleme hakkı AİHS’de ve anayasada mutlak dokunulmaz nitelikte bir hak olarak düzenlenmemiştir. Sözleşmenin 11. maddesine göre “Bu hakların kullanılması, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla ve ancak yasayla sınırlanabilir”.¹³⁹

AİHM, değerlendirmelerinde öncelikle bu haklara müdahalenin söz konusu olup olmadığını ele alır. Şayet bu hakkın kullanımına yönelik bir müdahale var ise bu müdahalenin ne kadar haklı olduğunu tespit eder. Bu tespiti yaparken de kriterleri ise meşru amacın bulunması, kanunilik ve demokratik toplumda gerekli olmasıdır.¹⁴⁰

3.3.1. Hukuken Öngörülebilirlik

Eğer bir sivil toplum eylemine bir müdahale söz konusu ise AİHM yapılan müdahalenin ülkenin kendi hukuk sisteminde düzenlenip düzenlenmediğine bakar.

¹³⁷Ezelin/Fransa, Başvuru No: 11800/85, 26 Nisan 1991, para. 11

¹³⁸ İnce, a.g.e., s.521

¹³⁹ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

¹⁴⁰ İnce, a.g.e., s. 526

Ülkenin iç hukukunda bir kural ile bu müdahale belirtilmemiş ise mahkeme bu hakkın kullanımının ihlal edildiği sonucuna varır.¹⁴¹

AİHM'nin bu değerlendirmeyi yapmaktaki amacı sınırlamanın bireyler tarafından öngörülebilir olmasını beklemesidir. Burada kastedilen öngörülebilirlik bir vatandaşın davranışlarının sonuçlarının adli ve veya idari anlamda nelere sebep olacağını önceden hesap edebilmesidir. Bu hakkı sınırlayan kuralın sadece hukuken varlığı değil metninden ne anlama geldiğinin açık ve net olması da mahkemece aranmaktadır.¹⁴²

3.3.2. Meşru Amaç

Sözleşmede bu amaçlar sınırlı sayıda belirtilmiştir. Buna göre bu hakkın kullanılması ancak “ulusal güvenlik, kamu güvenliği, suçun ve düzensizliğin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” amaçlarıyla sınırlanabilir. Bu istisnalar haricinde başka bir amaçla sivil toplum eylemi düzenleme özgürlüğü sınırlanamaz.¹⁴³

AİHS’de ifade edilen meşru amaçlar soyut niteliktedir. Bunların somutlaştırılması mahkeme kararları ile olmaktadır. Bununla beraber gerek AİHM gerekse de Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu kararlarda bu ölçütü yüzeysel olarak inceleyip ayrıntılı denetim yapmamakta hemen diğer ölçüt olan demokratik bir toplumda gereklilik ölçütünü incelemeye geçmektedir.¹⁴⁴

Bu hakkın kullanımı yukarıda sayılan amaçlar ile sınırlanırken ölçünün korunmasına dikkat edilmeli sınırlamanın amacını aşmamasına dikkat edilmelidir. Bir taraftan kamu sağlığının korunması amacıyla sınırlama yapılırken diğer taraftan kişilerin mümkün olduğunca sivil toplum eylemi yapabilme hakkının kullanılmasına imkan sağlamaya dikkat edilmelidir. Önemli olan dengelemeyi doğru kurmaktır.¹⁴⁵

¹⁴¹ Karan, a.g.e., s. 130

¹⁴² İnce, a.g.e. s.527

¹⁴³ A.e., s.528

¹⁴⁴ Karan, a.g.e., s. 137-139

¹⁴⁵ İnce, a.g.e., s. 528

Bunun yanında sınırlama soyut sebeplere değil tamamen somut sebeplere dayanmalıdır. Örneğin somut hiçbir açıklaması olmadan soyut bir “kamu güvenliği tehlikesi” ile bu hakkın kullanımını sınırlanamamalıdır.¹⁴⁶

3.3.3. Demokratik Bir Toplumda Gereklik

Demokratik toplumda gereklik ölçütünün özünde demokratik toplum kavramı bulunmaktadır. AİHM Handyside kararında demokratik toplumun tarifini yapmıştır. Demokratik toplumdaki kasıt ise içinde hoşgörü, çoğulculuk ve başkalarının düşünce ve inançlarına saygının olduğu toplumdur.¹⁴⁷

AİHM bu davada demokratik toplumun üç temel özelliğini belirlemiştir: demokratik toplumun bu özelliklerini çokça vurgulamıştır. Mahkeme sözleşmenin 10. Maddesinde yer alan ifade özgürlüğü hakkını toplumların ilerlemesi ve gelişmesi açısından oldukça önemli bulmaktadır.¹⁴⁸

AİHM, Handyside kararı ile ifade özgürlüğünün sınırlarını daha da genişletmiştir. Mahkemeye göre ifade özgürlüğü sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen haber ve düşünceler için değil devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunun yanında mahkeme bu kararında ifade özgürlüğünün ancak ve ancak demokratik toplum düzeninin gerekleri amacı ile sınırlanabileceğinin altını çizmiştir.¹⁴⁹

Demokratik toplum her zaman çoğunlukçu değil çoğulcu bir toplumdur. Demokratik toplumda çoğunluğun fikrilerine muhalif nitelikte olan azınlıkların fikirleri de ifade edilme ve gelişme imkanı bulabilmelidir. Azınlık ve muhalif olan düşünce ve inançlar aşırı ve rahatsız edici boyutta olsalar bile güvence altına alınıp

¹⁴⁶ A.e., s. 529

¹⁴⁷ Handyside/The United Kingdom, Başvuru No: 5493/72, 7 Aralık 1976, para. 45-47

¹⁴⁸ Ömür Aydın, “Politik Alanın Farklı Siyasal Projelere Açıklığı Sorunu: Anayasa Mahkemesi Ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme”, **Mevzuat Dergisi**, Kasım 2010, Yıl:13 Sayı:154

¹⁴⁹ Sevtap Yokuş, “Türk Anayasa Mahkemesinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Siyasal Partilere Yaklaşımı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 2001, Cilt:50 Sayı:4, s. 112-113,

ifade edilmelerine olanak sağlanmalıdır. Devletlerin bu konuda pozitif yükümlülüğü vardır.¹⁵⁰

AİHM zamanla gelişen içtihatlarıyla devletlerin bir hakkı sınırlandırırken uyması gereken en önemli ölçüt olarak kabul etmiştir. Mahkemeye göre “demokratik toplum”un anlamı çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirliliktir. Bu anlamda bazı durumlarda bireysel çıkarlar çoğunluğun çıkarlarına göre önemsiz olarak gözüke de demokrasi her zaman çoğunluğun fikirlerine yer verileceği manasına gelmez. Çoğunluğun dışındaki görüşlerin adil bir biçimde muamele göreceği bir denge bulunması demokrasinin vazgeçilmezidir.¹⁵¹

Demokratik toplumda gereklilik ölçütünün iki dayanak noktası vardır. İlki “çoğulcu toplum”un teminat altına alınmasıdır. Çoğulcu toplum yapısı hoşgörü, şeffaflık, hukukun üstünlüğü,, kamu yararı ile bireysel menfaat arasındaki denge sağlanması ve adil yargılanma demokratik toplumun unsurlarıdır. İkinci dayanak noktası ise insan haklarına saygının etkin bir şekilde yargısal denetim altında olmasıdır. AİHM’ye göre taraf devletin elbette ki bir takdir hakkı vardır. Fakat bu takdir hakkı makul, iyi niyetli ve özenli bir biçimde kullanılmalıdır.¹⁵²

Bu şart ile “toplumsal bir ihtiyaca cevap verme” ifade edilmektedir. Sınırlamanın gerçekten sınırlamanın toplumsal ihtiyaca cevap verip vermediğine bakılması gerekir. Mahkemeye göre sivil toplum eylemi düzenleme hakkının kullanımına müdahale edebilmek için müdahale konusunda kaçınılmaz bir toplumsal ihtiyaç oluşmalıdır.¹⁵³

¹⁵⁰ Karan, a.g.e., s. 141

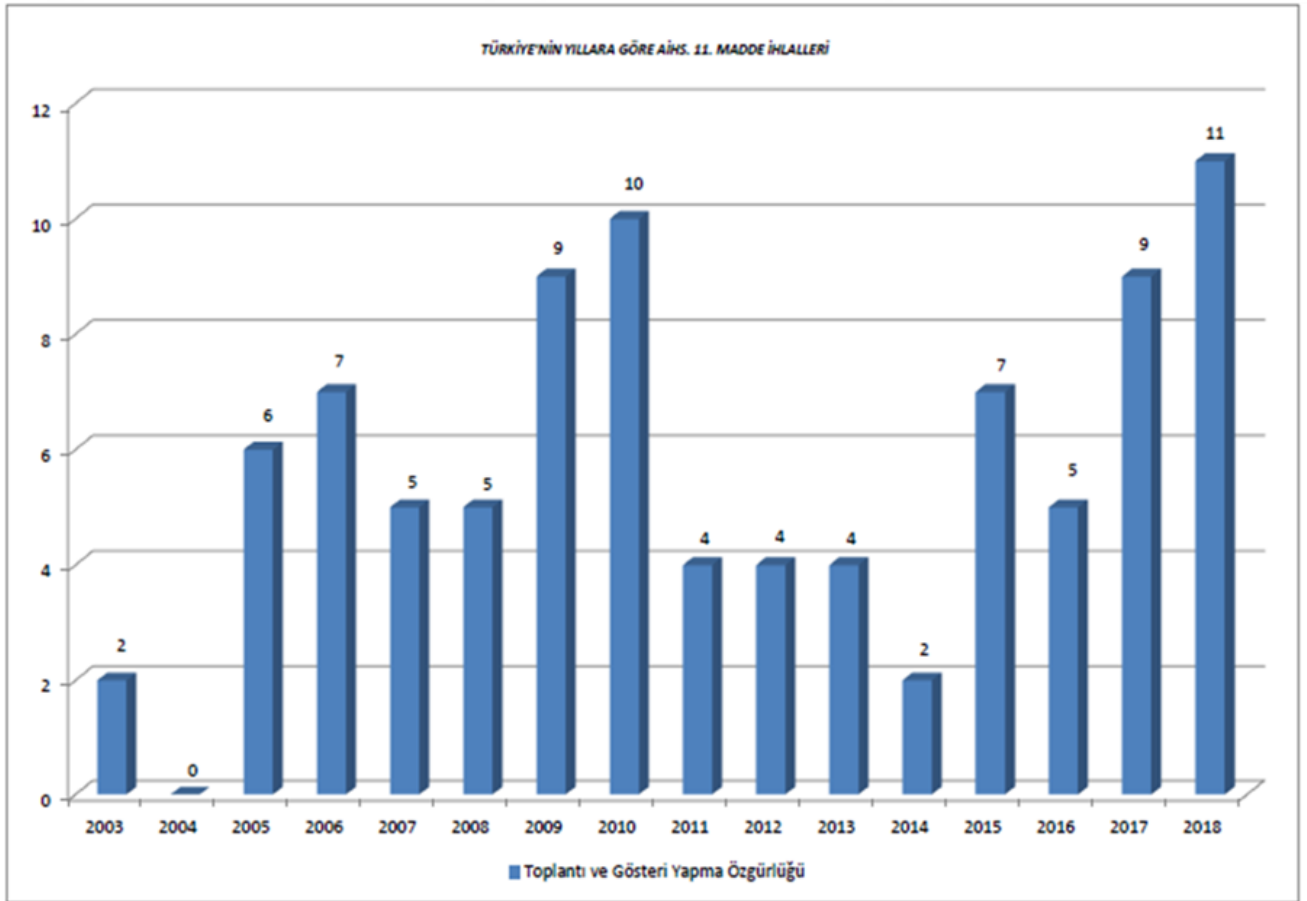
¹⁵¹ Zeynep Hazar, “Siyasi Partilerin Kapatılması ve Demokratik Toplumda Gereklilik İlkesi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme”, **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, Yıl:3 Sayı:2018/1 s. 81-83

¹⁵² A.g.e., s. 83-85

¹⁵³ İnce, a.g.e., s. 530

3.4. AİHM Kararları Doğrultusunda Sivil Toplum Eylemi Düzenleme Özgürlüğünün Kullanımında Türkiye’de Meydana Gelen Sorunlar

Sivil toplum eylemi düzenleme özgürlüğü konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye hakkında vermiş olduğu ihlal kararlarının yıllara göre dağılımına bakıldığında tablo aşağıdaki gibidir.¹⁵⁴

Grafik 1

¹⁵⁴ <http://www.inhak.adalet.gov.tr/istatistik/2018/12.pdf>, Erişim Tarihi:01.03.2019

Tabloya bakıldığında 2010'lu yıllardan sonra ihlal kararlarında bir azalma olsa da 2015 yılı itibari ile ihlaller yine artma eğilimine girmiştir.

Strasbourg Mahkemesinin sivil toplum eylemi düzenleme hakkı ile ilgili Türkiye aleyhine vermiş olduğu ihlal kararlarına bakıldığında sorunların aşağıdaki gibi 5 başlık altında kümelendiğini görebiliriz;

- 1- Uygulamada Bildirim Sisteminin İzin Sistemine Dönüşmesi
- 2- Eylemin gerçekleşmesi için yeterli süre verilmemesi
- 3- Eylemin yapılacağı yerin kamu makamlarınca yasaklanmış olması
- 4- Kolluk güçlerinin orantısız güç kullanımı
- 5- Görevi kötüye kullandığı iddia edilen kamu görevlilerine yönelik etkin soruşturma yapılmaması

Şimdi AİHM'nin vermiş olduğu kararlar doğrultusunda bu alt başlıkları irdeleyelim. İrdeleme yapılırken öncelikle AİHM'nin alt başlık ile ilgili olarak vermiş olduğu uluslararası nitelikte olan yol gösterici kararları ele alınacak sonra da Türkiye lehine veya aleyhine verilmiş olan kararlar incelenecektir. Kararlar seçilirken AİHM'nin kendi kararlarına atıfta bulunduğu davalara öncelik verilmiştir.

3.4.1. Uygulamada Bildirim Sisteminin İzin Sistemine Dönüşmesi

AİHM bir sivil toplum eyleminin izne veya bildirim şartına bağlı kılınmasını sözleşmeye aykırı bulmamaktadır. Mahkemeye göre devletler kamu güvenliğini sağlayabilmek amacıyla sivil toplum eylemi düzenleme hakkını kullanmak isteyenlerin belli bazı kuralları yerine getirmesini bekleyebilirler.¹⁵⁵

Devletlerin ulusal hukuk sistemlerine göre bildirimde bulunmamış olmak sivil toplum eylemini kanuna aykırı hale getirebilir fakat İnsan Hakları Avrupa sözleşmesine aykırı hale getirmez. Bir sivil toplum eylemi bildirimde bulunmuş olmamasına rağmen şiddet içermiyor ise sözleşmenin korumasından yararlanmaktadır. Kamu makamları burada bir sınıra kadar hoşgörülü davranmak durumundadırlar. Bazı

¹⁵⁵ İnce, a.g.e., s. 531

durumlarda güncel olan bir olayı protesto etmek gayesi ile sivil toplum eylemi düzenlemek için şekil şartlarını yerine getirmeye çalışmak eylemden beklenen gayeye ulaşılamamasına sebep olabilir. Bu sebeple mahkeme şayet şiddet içermiyorsa bildirimde bulunulmamış olmasını hakkın korunmasının kapsamı dışına çıkarmaz.¹⁵⁶

Ülkemizin yasal mevzuatında sivil toplum eylemi düzenleyebilmek için izin şartı değil bildirim şartı bulunmaktadır. Fakat kamu makamları zaman zaman bu bildirim sistemini izin sistemine dönüştürebilmektedir. Örneğin bir toplantı düzenlemek için valiliğe bildirimde bulunulduğunda valilik makamı o toplantının yapılmasının yasaklanmasına karar verebilmektedir. Bu yasaklamalarda gerekçe ise genellikle kamu güvenliği şeklinde ifade edilmektedir.¹⁵⁷

Ülkemizde sıklıkla karşılaşılan bir diğer uygulama ise bildirimsiz olarak yapılan sivil toplum eylemlerinin kanuna aykırı olduğu gerekçesi ile dağıtılması durumudur. Bildirimsiz olarak başlayan bir gösteri sırasında kolluk güçleri gösterinin kanunsuz olduğunu duyurmakta ve gösteri yapan grubun dağılmaması üzerine güç kullanarak grubu dağıtmaktadır.

AİHM, Bukta ve diğerleri/Macaristan kararı bu konuda yol gösterici olan önemli kararlardan birisidir.

“1 Aralık 2002 tarihinde, Rumen Başbakanı'nın, Budapeşte'ye yaptığı resmi ziyarette, Rumen Milli Bayramı vesilesiyle, o zamana kadar Macaristan'ın olan Transilvanya'nın Romanya'ya bağlılığının ilan edilmiş olduğu Gyulafehérvár'da 1918'de toplanan milli meclisin anısına bir resepsiyon düzenlemiştir. Resepsiyondan bir gün önce, Macar Başbakanı, bu resepsiyona katılma kararını halkla paylaşmıştır. Eylemciler, Gyulafehérvár Milli Meclisi'nin, Macar tarihinde kötü bir yan anlamı olduğu düşüncesiyle, Macar Başbakanı'nın, bu resepsiyona katılmaktan imtina etmesi gerektiği düşünmüştür ve resepsiyonun yapılacağı yer olan, Budapeşte'deki Kempinski otelin önünde, eylem yapma kararı almışlardır. Bu

¹⁵⁶ A.e., s.532

¹⁵⁷ <https://odatv.com/valilik-taksim-kararini-verdi-25041915.html>, Erişim Tarihi: 29.04.2019

niyetlerinden polisi haberdar etmemişlerdir. Yaklaşık 150 kişiyi bulan eylemciler, otelin önünde toplanmışlardır. Polis de orada bulunmaktadır. Büyük bir gürültü kopmuştur. Bu toplantının, resepsiyonun güvenliği için tehlike arz ettiğine kanaat getiren polis, toplantıyı dağıtma kararı almıştır. Polis, eylemcileri, otelin yakınlarındaki bir parka doğru itmiştir ve eylemciler, bir süre sonra, oradan ayrılmışlardır.”¹⁵⁸

AİHM bu eylemin ilgili devlet hukukuna göre kanunsuz olmasına rağmen sonlandırılmasının sözleşmedeki sivil toplum eylemi düzenleme hakkına müdahale oluşturduğuna ettiği karar vermiştir. Mahkemeye göre siyasi nitelikte bir olaya verilmek istenen tepkinin şekil şartları sebebi ile gecikmiş olması bu tepkinin amacına ulaşamamasına neden olacaktır. Dolayısıyla bu tarzdaki güncel olaylarda bildirimde bulunulmasını beklemek hakkın ölçüsüz olarak kısıtlanmasına sebep oluşturur.¹⁵⁹

AİHM'nin Türkiye hakkında ihlal kararı vermiş olduğu Oya Ataman/Türkiye davası bildirim konusunu yakından ilgilendirmektedir:

“ F tipi cezaevlerini protesto etmek gayesi ile İstanbul'da bildirim yapılmadan basın açıklaması ve akabinde bir yürüyüş yapılmıştır. Yürüyüş esnasında hiçbir şekilde şiddet içeren davranışlarda bulunulmamıştır. Kolluk güçleri eylemin kanunsuz olduğunu megafonla duyurarak eylemcilerin dağılmasını istemiştir. Eylemciler ise uyarıları dinlememiştir. Bunun üzerine biber gazı kullanılarak sivil toplum eylemi dağıtılarak eylemciler gözaltına alınmıştır.”

¹⁶⁰

¹⁵⁸ Bukta/Macaristan, Başvuru No: 25691/04, 17 Ekim 2007, para. 7-12

¹⁵⁹ A.g.kar., para. 39

¹⁶⁰ Oya Ataman/Türkiye, Başvuru No: 74552/01, 5 Aralık 2006, s. 2

AİHM yapmış olduğu incelemede izinsiz olsa bile şiddet içermeyen eyleme kamu makamlarının bir miktar hoşgörü göstermesi gerektiğini vurgulamıştır. Mahkemeye göre eğer sivil toplum eylemi barışçıl ise kolluk güçleri eylemcilerin amaçlarına ulaşarak kendilerini ifade edebilmesi için sabırlı davranmalıdır.¹⁶¹

AİHM Türkiye hakkında vermiş olduğu bir başka ihlal kararında ise olay şu şekilde gelişmiştir:

“5 Ağustos 2000’de bir grup göstericinin, basın açıklamasında bulunmak ve F-tipi cezaevlerini protesto etmek için tramvay hattını durdurmak üzere İstanbul’daki İstiklal Caddesi’nde toplanacağına ilişkin bir istihbarat raporu alan polis memurları ve çevik kuvvet mensupları, söz konusu mevkie yerleştirilmiştir. Öğlen vakti eylemciler 39 kişiyle, F-tipi cezaevlerini protesto etme amaçlı bir basın açıklaması yapmak üzere İstiklal Caddesi’nde toplanmıştır. Polis grubun dağılmasını ve toplanmaya son verilmesini istemiş ve gruba, yetkili makamların haberdar edilmemesi nedeniyle gösterinin kanuna aykırı olduğunu bildirmiştir. Göstericiler uymayı reddetmiş, sloganlar atarak ve basın açıklamasını yüksek sesle okuyarak İstiklal Caddesi boyunca ilerlemeye teşebbüs etmiştir. Müteakiben, 12.30 sıralarında cop ve göz yaşartıcı gaz kullandığı iddia edilen polis, grubu dağıtmıştır.”¹⁶²

AİHM, yarım saat içerisinde başlayıp sona eren eyleme karşı kamu makamlarının sabırsız davranmasını hayretle karşılamaktadır. Mahkeme bu davada sözleşme ile korunan hakka bir müdahale olduğuna karar vermiştir.

3.4.2. Süre Sorunu

Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün süresine kamu makamlarının tahammül sınırı AİHM’ne göre ne kadar olmalıdır? Eylemcilerin sonuç alınıncaya kadar aynı

¹⁶¹ A.g.kar., s.4-5

¹⁶² Balçık ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 25/02, 29 Kasım 2007, s. 1

eylemi belirli aralıklarla tekrar etmesine kolluk güçleri müsamaha göstermeyebilir mi? AİHM'nin toplantı ve gösteri yürüyüşünün süresi açısından vermiş olduğu kararlara bakıldığında aradığı kriterin eylemin amacına ulaşmasının sağlanmasının olduğu görülecektir. AİHM, kamu makamlarının bu konuda belli bir müddet sabırlı davranmasını beklemektedir.

AİHM Yılmaz ve Diğerleri/Türkiye kararında kolluk güçlerinin sabırsız davranması sebebiyle ihlal kararı vermiştir.

“19 Aralık 2002 tarihinde, eylemciler hayata dönüş operasyonunun yıldönümü sebebi ile anma etkinliği düzenlemek istemiştir. Grup slogan ata ata ve flamalı bayraklarla İstiklal Caddesi girişine kadar gelmiş ve caddeyi kapatarak yaya ve araç trafiğine engel olmuştur. Kolluk kuvvetleri eylemin kanunsuz olması sebebi ile eylemcilerden dağılmalarını istemiş eylemi yapmaları için farklı bir yer göstermiştir. Eylemciler ise bu ihtarla uymamıştır. Bunun üzerine kolluk kuvvetleri eylemi güç kullanarak dağıtmıştır.”¹⁶³

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi eylemcilerin oluşturduğu sorunun sadece trafik problemi olduğunu bunun haricinde herhangi bir somut tehlikenin bulunmadığını belirtmiştir. Trafik sorununun ise kamuya açık bir alanda gerçekleştirilen her etkinlikte meydana gelebileceğini ve bu durumun katlanılabilir bir durum olduğunu ifade etmiştir. Hatta alandaki eyleme katılmayan diğer kişilerin eleştirilerinin bile beklenebilir olduğunu vurgulamıştır. Gösterici grubun muhtemel trafik sıkıntıları dışında kamu düzenini tehlikeye atacak bir tehdit oluşturmadığını ifade etmiştir. Mahkemeye göre eylemcilerin adli takibat geçirmesi bu hakkın özüne yapılan bir müdahale oluşturur.¹⁶⁴

¹⁶³ Yılmaz ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 25499/04, 13 Ekim 2009, s.1-2

¹⁶⁴ A.g.kar., s.3-4

AİHM'ne göre her olayın kendi özel şartlarına bakılmalıdır. Şayet eylemi gerçekleştirenlerin kendilerini ifade edebilmeleri açısından yeterli süre verilmişse AİHM ihlal kararı vermemektedir. Mesela Çiloğlu ve diğerleri/Türkiye davası ihlal kararı vermediği davalardan birisidir.

“1995 yılından itibaren tutuklu aileleri tarafından Galatasaray Lisesinin ön kısmında oturma eylemi yapılmaktadır. Bu eylemlerin yapıldığı bir haftada kolluk güçleri eylemcilere dağılmaları yönünde uyarıda bulunmuştur. Grubun dağılmaması üzerine kolluk güçleri eylemi güç kullanarak sonlandırmıştır.”¹⁶⁵

AİHM'ye göre yıllardır süregelen eylem amacına çoktan ulaşmıştır. Bu eylemin daha fazla sürdürülmesi diğer insanların serbestçe dolaşma hakkını ihlal edecektir. Bu sebeple mahkeme bu eylemde sivil toplum eylemi düzenleme hakkına yönelik bir müdahale olmadığına karar vermiştir.¹⁶⁶

3.4.3. Mekan Sorunu

2911 sayılı kanunda 2017 yılı öncesinde; mekânsal olarak, “Genel yollar ile parklarda, mabetlerde, kamu hizmeti görülen bina ve tesislerde ve bunların eklentilerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisine bir kilometre uzaklıktaki alan içinde toplantı yapılamaz ve şehirlerarası karayollarında gösteri yürüyüşleri düzenlenemez. Genel meydanlardaki toplantılarda, halkın ve ulaşım araçlarının gelip geçmesini sağlamak üzere valilik ve kaymakamlıklarca yapılacak düzenlemelere uyulması zorunludur” ifadesi yer almaktaydı. Fakat Anayasa Mahkemesi 2017 yılında vermiş olduğu kararda “Genel yollar” ibaresini Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Çiloğlu ve diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 73333/01, 6 Mart 2007, s.2

¹⁶⁶ A.g.kar., s.5-6

¹⁶⁷ AYM, E. 2014/101, K. 2017/142, 28.9.2017 Resmi Gazete Tarihi:27.12.2017 Sayı:30283

Mahkeme iptal kararında bu ibarenin koyulmasının toplantı ve gösteri yürüyüşü nedeniyle kişilerin seyahat özgürlüğünün engellenmemesi olduğunu belirtmiş ve seyahat özgürlüğünün korunması için böyle bir yasaklama yapılmasına gerek olmadığını altını çizmiştir.

Yine Anayasa Mahkemesi aynı kararda 2911 sayılı kanunda bulunan toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhının belirlenmesini düzenleyen 6. maddede bulunan “vatandaşların günlük yaşamını zorlaştırmayacak” ibaresini Anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir.¹⁶⁸ Yüksek Mahkemeye göre kamusal alanlar özgürlüklerin kişilerce kullanılmasının çatıştığı alanlardır ve bu sebeple haklar arasında bir denge gözetmek gerekmektedir. Dolayısıyla bir yeri başkalarının farklı amaçlarla kullanılmasının kısıtlanması o yerde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesinin yasaklanmasını gerektirmez.¹⁶⁹ Fakat 25/7/2018 tarihli ve 7145 sayılı Kanun¹⁷⁰ ile bu fıkarda yer alan “genel asayiş bozmayacak” ibaresinden sonra gelmek üzere “, “vatandaşların günlük yaşamını aşırı ve katlanılmaz derecede zorlaştırmayacak” ibaresi eklenmiştir. Bu durum kanunun önceki haline göre biraz daha yumuşak olsa da yine de tartışmaya açıktır.

Kanun koyucunun “parklarda” toplantı ve gösteri yürüyüşünü yasaklamakla neyi kastettiği tam olarak anlaşılammaktadır. Bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün amacı kamuoyunun dikkatini çekmek olduğuna göre halkın yoğun olarak bulunduğu bir parkta toplantı ve gösteri yürüyüşünün yapılması elbette ki beklenen bir durumdur. Mevzuatta yer alan bu hükmün nasıl yorumlanacağına bir garantisi yoktur.

AİHM ise bu konuda kamusal alan özel alan ayrımı yapmakta kamusal alanda yorumunu ifade özgürlüğü açısından geniş tutmakta fakat özel alanda bir başka hak olan mülkiyet hakkı ile çekişme söz konusu olduğu için her iki hak açısından dengeli bir tutum sergilemektedir. AİHM bu durumu Appleby/İngiltere kararında incelemiştir. Söz konusu olayda,

¹⁶⁸ A.g.kar.

¹⁶⁹ A.g.kar.

¹⁷⁰ 7145 Sayılı Kanun, Resmi Gazete Tarih: 25.7.2018 Sayı: 30495

“Çevreci bir aktivist olan başvuru ailesiyle beraber büyük bir alışveriş merkezinde yeşil alanların korunmasıyla alakalı bildiri dağıtmak ve yeşil bir alana yapılacak olan binayı protesto etmek amacıyla imza toplamak ister. Ancak alışveriş merkezi ve ek binaları özel mülkiyet üzerindedir ve bu alışveriş merkezinin sahibi eylemin yapılmasına izin vermez.”¹⁷¹

Mahkeme bu davada sivil toplum eylemi düzenleme hakkının ihlal edilmediğine karar vermiştir.

AİHM'nin bu konuda yol gösterici nitelikte olan kararı Taranenko/Rusya davasında vermiş olduğu karardır.

“Kırk kişilik bir grup, devlet başkanının politikalarını protesto etmek amacıyla, güvenlik görevlilerini iterek Moskova'daki başkanlık binasına girip, kendilerini bir ofise kilitlemiş, ardından Başkan'ın istifasına yönelik broşürler fırlatıp, slogan atmıştır. Bu eylemler sonucunda polisin olay yerine gelip müdahale etmiş ve göstericileri tutuklamıştır. Protestocu grupta yer alan bir eylemci, yargılama sırasında bir yıl tutuklu kalmış, daha sonra üç yıl hapis cezasına çarptırılmış, fakat cezası ertelenmiştir.”¹⁷²

AİHM'ye göre yapılan eylem bir yaptırım gerektirmektedir fakat bu yaptırım uzun tutukluluk şeklinde olmamalıdır. Böyle bir yaptırıma başvurulması diğer kişiler üzerinde hakkın kullanılmasına yönelik bir çekince oluşturur.¹⁷³

¹⁷¹ Appleby/İngiltere, Başvuru No: 44306/98, 6 Mayıs 2003, para. 10-21

¹⁷² Taranenko/Rusya, Başvuru No: 19554/05, 15 Mayıs 2014, para. 9

¹⁷³ A.g.kar., para. 90-97

AİHM'nin bu konuda Türkiye hakkında ihlal kararı verdiği davalardan birisi, Uzunget ve Diğerleri/Türkiye davasıdır.

“31 Temmuz 2000 tarihinde eylemciler F-tipi cezaevlerini ve Bergama Cezaevi'nde meydana gelen olayları (27 Temmuz 2000'de tutuklular ve güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir) protesto etmek amacıyla Ankara'daki umumi bir parkta toplanmıştır. Katılımcılar, F-tipi cezaevleri ve Bergama Cezaevi'nde meydana gelen olaylar hakkındaki endişelerini dile getirmek için bir basın açıklaması yapmak istemişlerdir. Polis memurları, megafon kullanarak kalabalığı gösterinin, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na aykırı olduğu yönünde uyarmıştır. Grup, polisin uyarısına önem vermemiştir. Polis memurları bunun üzerine başvuruların da dahil olduğu yirmi dört kişiyi yakalamış ve göz altına almıştır.”¹⁷⁴

AİHM, bu davada eylemcilerin kamu güvenliğine yönelik tehdit oluşturduğuna dair somut göstergelerin olmadığını ifade etmiştir. Meydana gelen rahatsızlığın ise hoş görülebilir derecede olduğunu belirtmiştir. AİHM kolluk güçlerinin müdahalesini orantısız bulmuştur. Dolayısıyla, sivil toplum eylemi düzenleme hakkının kullanımına yönelik bir müdahale olduğuna hükmetmiştir.¹⁷⁵

3.4.4. Kolluk Güçlerinin Orantısız Güç Kullanımı

Sivil toplum eylemleri en çok kolluk güçlerinin müdahalesi ile sınırlandırılmaktadır. Kolluk bu müdahale yetkisini Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun “Amir, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağı ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanılarak dağıtılır.”

¹⁷⁴Uzunget ve Diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 21831/03, 13 Ekim 2009, s.2

¹⁷⁵ A.g.kar., s.6-7

Hükmünden almaktadır.¹⁷⁶ Dağıtmanın ne şekilde yapılacağı ise PVSK'da düzenlenmiştir. Buna göre polis kademeli ve orantılı güç kullanmalıdır. ¹⁷⁷

Kanunun metninde çok bir sorun yoktur, sorun uygulamada çıkmaktadır. Çoğu zaman bildirimsiz gösteriler, kolluk tarafından kanunsuz kabul edilerek sonlandırılması yönünde ikaz yapılmaktadır. Eylemciler dağılmayınca da kolluk gücüne direnmiş olmakta ve bu durumda kolluğun direnmeyi etkisiz hale getirme salahiyeti ortaya çıkmaktadır. ¹⁷⁸

AIHM, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile ilgili olarak yapılan başvuruların neredeyse tamamına yakınında kolluk güçlerinin orantısız güç kullanmasından dolayı ihlal kararları vermektedir. Türkiye hakkında verilen 11. madde ile ilgili ihlal kararlarının bu kadar fazla olması sebebiyle 2013 yılında vermiş olduğu İzci/Türkiye kararında “Orantısız güç kullanımının Türkiye’de yapısal bir problem olduğunu” ifade etmiştir. Bu karar Türkiye açısından yol gösterici nitelikte bir karardır. ¹⁷⁹

“2006 yılının Mart ayında İstanbul ilinde Kadınlar günü münasebeti ile bir eylem gerçekleştirilmiştir. Eylem sırasında kolluk güçleri hiçbir uyarıda bulunmadan grubu zor kullanarak dağıtmıştır. Eylemciler ise hiçbir karşılık vermemiş sadece kaçmaya çalışmışlardır. Yani eylem barışçıl bir eylemdir. Olaylar sonucunda yaralanan göstericiler olmuş, kolluk güçlerinin orantısız güç kulanması nedeni ile haklarında açılan soruşturmalar bir sonuca ulaşamamıştır. AIHM bu olayda 11. maddenin yanında 3. maddenin ihlaline de karar vermiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁶ 2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

¹⁷⁷ 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu

¹⁷⁸ İnce, a.g.e., s.538

¹⁷⁹ A.e., s.539

¹⁸⁰ İzci/Türkiye, Başvuru No: 42606/05, 23 Temmuz 2013, para.98

AİHM bu davada Türkiye'ye bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Mahkeme, Türkiye hakkındaki birçok kararda, kolluk görevlilerinin gösterilerdeki orantısız güç kullanımını nedeni ile sözleşmenin ilgili maddelerinin sürekli ihlal edildiğini ifade etmiştir. Söz konusu kararların verildiği davaların ortak özelliği, kamu yetkililerinin şiddet içermeyen sivil toplum eylemlerine hoş görülmesi olmamaları ve sert bir şekilde eylemlere müdahale etmeleridir. AİHM, orantısız güç kullanan kamu görevlileri hakkında etkin soruşturma yapılması için Türk makamlarını gereken tedbirleri almaya davet etmektedir.¹⁸¹

Mahkemenin konu ile ilgili vermiş olduğu bir başka kararın konusu şöyledir:

“Kenan Mak isimli üniversite öğrencisinin 3 Mayıs 1998’te gerçekleşen bir saldırıda hayatını kaybetmesi üzerine üniversite öğrencileri her sene anma etkinliği düzenlemektedir. Bu anma etkinliklerinden birisinde öğrenciler etkinlik için kendilerine izin verilen alan olan kantinden çıkarak üniversite bahçesinde yürümek istemişlerdir. Kolluk kuvvetleri ise yapılmak istenen eylemin kanunsuz olduğunu belirtmiş ve gruptan eylemi sonlandırmalarını istemiştir.”¹⁸²

AİHM, kalabalığın hızlı biçimde dağıldığına dikkat çekmiş ve gösterinin sadece 11 dakikadan biraz fazla sürdüğünü ifade etmiştir. Sonuç olarak AİHM bu hakkın kullanılmasına yönelik ölçsüz bir müdahale olduğunu tespit etmiştir.¹⁸³

AİHM vermiş olduğu ihlal kararlarından orantısız güç kullanımına örnek olabilecek bir diğer kararda ise olay şu şekilde gerçekleşmiştir:

¹⁸¹ A.g.kar., para. 72-74

¹⁸² Akgöl ve Göl/Türkiye, Başvuru No: 28495/06 ve 28516/06, 17 Mayıs 2011., s.3-4

¹⁸³ A.g.kar., s.8-9

“Ekim 2002 tarihinde İstanbul Üniversitesi akademik yılının açılışı sırasında düzenlenen merasimde üniversite rektörünün konuşma yaptığı esnada bir grup öğrenci slogan atmaya başlar. Polis öğrencileri uyarır ve önceden bildirim yapılmadığını ve gösterinin yasa dışı olduğunu ileri sürer. Öğrenciler protestolarına devam edince de polis güç kullanarak öğrencileri dağıtır ve 19 tanesini Beyazıt karakolunda gözaltına almıştır.”¹⁸⁴

Mahkemeye göre öğrencilerin slogan atması töreni aksaklığa uğratmıştır. Fakat burada öğrencileri dışarıya çıkarıp törene devam etmek şeklinde bir çözüme gidilebilecekken öğrencilerin kötü muameleye maruz kalarak yakalanmalarının tercih edilmesi ölçsüz bir müdahale oluşturur. Bu sebeple mahkemeye göre öğrencilerin sivil toplum eylemi düzenleme hakkı ihlal edilmiştir.¹⁸⁵

AİHM'nin zaman zaman ihlalin bulunmadığına yönelik vermiş olduğu kararlar da olmaktadır. Buna bir örnek Kamil Kartal/Türkiye kararıdır.

“Kasım 2002 tarihinde ABD'nin Irak'a müdahale ihtimalini protesto etmek üzere Taksim'de toplanan 150 kişilik bir gösterici grubu İstiklâl caddesinden Taksim'e doğru yürüyüşe geçer. Meydana varmadan önce polis barikatı ile karşılaşılır. Polis şefi gösterinin yasa dışı olduğunu ihtar eder (gösteriyi 72 saat önceden otoritelere haber verme kuralına uyulmamış olması sebebiyle). Bunun üzerine göstericiler polisler pankart sopalarıyla vurmaya başlarlar. Polis güç kullanarak gösteriyi dağıtır ve 21 gösterici gözaltına alınır. AİHM'nin olayla ilgili olarak yapmış olduğu tespitlere göre göstericiler polisin dağılım emri üzerine saldırıya geçmişler, gerek polise ait araçlara gerek sivil araçlara zarar vermişler ve olay yerinde bulunan çeşitli dükkanların camlarını kırmışlardır.”¹⁸⁶

¹⁸⁴ Açık ve diğerleri/Türkiye, Başvuru No: 31451/03, 13 Ocak 2009, s.2

¹⁸⁵ A.g.kar., s.8-9

¹⁸⁶ Kamil Kartal/Türkiye, Başvuru No: 29768/03, 16 Aralık 2008, s.2

Mahkeme gösterinin barışçıl nitelikte olmaması sebebiyle herhangi bir hak ihlalinin olmadığına karar vermiştir. AİHM'nin barışçıl olmayan gösterileri bu hakkın koruması kapsamına almadığını daha önce belirtmiştik.¹⁸⁷

Orantısız güç kullanımı konusunda bir diğer sorun da biber gazı kullanılmasıdır. AİHM biber gazı kullanılmasını yasaklamamakta fakat usulüne uygun olarak kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. AİHM Oya Ataman/Türkiye¹⁸⁸ davasında bu duruma bir açıklık getirmiştir. Fakat başvuran bu durumu belgeleyemediği için ihlal kararı vermemiştir. AİHM söz konusu kararda biber gazının kimyasal silah olmadığını ifade etmiştir. Bununla beraber vücutta yanma, tahriş gibi etkilerinin olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹

Biber gazının orantısız kullanımı konusunda mahkemenin vermiş olduğu bir diğer önemli karar Ali Güneş/Türkiye kararıdır.

“Başvuran 28.06.2004 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen bir NATO toplantısı protestosuna katılmış ve söz konusu protesto eylemi sırasında gözaltına alınmıştır. Başvurucu iki polis memuru tarafından kollarından tutulurken bu memurlardan biri tarafından, yakın mesafeden burnuna ve ağzına sprey sıkılma anını görüntüleyen bir fotoğraf ulusal bir gazetede yayınlanmıştır.”¹⁹⁰

¹⁸⁷ A.g.kar., s.6-7

¹⁸⁸ Oya Ataman/Türkiye, Başvuru No: 74552/01, 5 Aralık 2006, s.2

¹⁸⁹ A.g.kar., s.4-6

¹⁹⁰ Ali Güneş/Türkiye, Başvuru No: 9829/07, 10 Nisan 2012, para. 5-27

Mahkeme bu davada biber gazı kullanımının standartlarına dair Avrupa Konseyinin tavsiye kararlarına¹⁹¹ değinmiş ve polisin orantısız güç kullanması sebebiyle ihlal kararı vermiştir.

3.4.5. Hak İhlallerine Yönelik Etkin Soruşturma Yapılmaması

İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi sivil toplum eylemi düzenleme hakkı ile ilgili Türkiye içtihatlarına bakıldığı zaman yürütmeye yer alan kişiler hakkında etkili bir soruşturma yürütülmediğinin ifade edildiği görülecektir. Uygulamada çoğu kez adli ve idari makamlar kolluk güçlerinin soruşturulmasına ilişkin isteksiz davranmaktadır. Çoğu kez soruşturmalar 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunda yer alan mülki amirin iznine takılmaktadır. İşkence ve eziyet suçları açısından kamu görevlileri hakkında soruşturma açılabilmesi için mülki amirin izni gerekmemektedir. Fakat iddia makamları davayı görevi kötüye kullanma suçundan açtıkları için bu istisnanın pratikte bir faydası olmamaktadır. Dolayısıyla etkin soruşturma yürütülememektedir.¹⁹²

AİHM'nin Necati Yılmaz/Türkiye kararı bu konuda önemli bir karardır.

“Başvurucu, Başbakanı konuştuğu sırada fındık fiyatlarının düşük olduğunu söyleyerek protesto etmesi üzerine gözaltına alınmıştır. Başvuranın ifadesine göre kendisi

¹⁹¹ “Biber gazı kullanımının kontrolüne ilişkin düzenlenen net bir yönetmelik en azından şunları içermelidir:

- Biber gazının hangi durumda kullanılabilceğine dair talimatlar; biber gazının kapalı alanlarda kullanılmaması gerektiğini açıkça belirtmelidir;
- Biber gazına maruz kalan tutukluların derhal doktora ulaştırılmalarına ve kendilerine kurtulma tedbirlerinin sunulmasına dair hakları;
- Biber gazı kullanma yetkisi verilmiş personellerin nitelikleri, eğitimleri ve yeteneklerine ilişkin bilgi;
- Biber gazının kullanımına ilişkin yeterli bir raporlama ve denetim mekanizması.”

¹⁹² Tolga Şirin, “Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkında İlişkin Sorunlar”, **Anayasa Hukuku Dergisi**, 2013, C:2 S:4, s.307-308

kolluk tarafından darp edilmiştir. Şahsın darp ile ilgili doktor raporu da mevcuttur. Necati Yılmaz'ın darp iddialarına yönelik açılan soruşturmalar kolluk görevlilerinin isim listesinin temin edilememesi nedeni ile bir sonuca ulaşamamış ve takipsizlik kararı verilmiştir. Başvuranın üst mahkemeye yaptığı itiraz ise rapora rağmen reddedilmiştir.”¹⁹³

Mahkeme kamu makamlarını kamu görevlilerinin soruşturulması konusunda yetersiz ve isteksiz bulmuştur. Soruşturmaların etkisiz olması sebebi ile olağan hukuk yollarının tüketilmesinin gerekmediğine karar vermiş incelemiş olduğu davada etkin soruşturma yapılmasının sivil toplum eylemi düzenleme hakkının kapsamı içinde olduğunu vurgulamıştır. Sonuç olarak bu hakkın ihlal edildiğine karar vererek Türkiye’yi 12.000 Euro tazminata mahkûm etmiştir.¹⁹⁴

¹⁹³ Necati Yılmaz/Türkiye, Başvuru No: 15380/09, 12 Şubat 2013, para.6-37

¹⁹⁴ A.g.kar., para.46-64

SONUÇ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda Türkiye’de Sivil Toplum Eylemlerinin İncelenmesi üzerine yapmış olduğumuz tez çalışmasında;

Sivil toplum eylemlerinin ne demek olduğunu daha iyi anlayabilmek için sivil toplumun ne demek olduğunu ve bu kavramının nasıl ortaya çıktığını, tarihsel gelişim aşamalarının neler olduğu inceleyerek tezimize bir başlangıç yaptık. Daha sonra ise sivil toplum kavramı ile yakından alakalı olan sivil itaatsizlik kavramının ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturup, Martin Luther King, Gandi, Sokrates gibi sivil itaatsizlik öncülerinin temel felsefelerini açıklamaya çalıştık. Buradan sivil itaatsizlik eylemlerinin sivil toplum eylemi anlamında ilk eylemler sayıldığını ifade ettik.

Küreselleşmenin etkileri ile sivil toplum eylemi kavramının da değişime uğradığını belirttik. Globalleşme ile birlikte yeni sivil toplum eylemlerini türlerinin ortaya çıktığını gördük ve bunları ortaya çıkan dinamikleri irdeledik. Yeni sosyal hareketler olarak adlandırılan bu sivil toplum eylemlerinin farklı niteliklerinden bahsettik.

Tezimizin asıl konusunu oluşturan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarını incelemeyen önce ülkemiz hukukunda toplantı ve gösteri yürüyüşü mevzuatının önemli noktalarına değindik. Daha sonra ilk derece mahkemelerinde 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanununa muhalefet suçundan ceza alanlar hakkında Yargıtay tarafından nasıl kararlar verildiğini inceledik. AB uyum yasaları çerçevesinde çıkarılan 6352 sayılı kanunda yer alan “düşünce ve kanaat açıklama yöntemi” ibaresini Yargıtay’ın geniş yorumladığını ifade ettik. Özellikle son yıllarda Yargıtay’ın AİHM içtihatlarına uyumlu nitelikte kararlar verdiğini gördük. Yargıtay’ın toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkındaki kararlarını gruplandırarak bu yöndeki çalışmalara faydalı olmaya çalıştık.

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı getirilmesi ile birlikte Anayasada düzenlenen toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkında Anayasa Mahkemesinin vermiş olduğu kararları inceledik. Anayasa Mahkemesinin ülke gündemine sık sık gelen olaylar hakkında vermiş olduğu

kararların genelde özgürlükten yana olduğunu fakat bazı kararlarında güvenlikten yana tutum sergilediğini görmüş olduk.

Çalışmamızın temelini oluşturan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarını ise son bölümde inceledik. AİHM'nin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile ifade özgürlüğünü iç içe kullandığını belirttik. AİHM'nin toplantı ve gösteri yürüyüşü özgürlüğünün sınırlanabilmesi için asgari şartların neler olduğunu ifade ettik. AİHM'nin özellikle demokratik toplumda gerekli olma ölçütünde kısıktıcı nitelikte olsa bile muhaliflerin ve azınlığın görüşlerini ifade etmesi için devletlerin pozitif yükümlülüğü olduğunun altını çizdiğini vurguladık.

Çalışmamızın asıl faydalı olacak kısmını ise AİHM'nin toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü ile ilgili olarak Türkiye hakkında verdiği ihlal kararlarında ortaya çıkan sorunlar başlığı altında incelediğimiz kısım oluşturmaktadır. Bu kısımda AİHM'nin Türkiye'ye yol gösterici nitelikteki kararlarını ve bu kararın konusunu oluşturan olayları irdeledik. Bazı eksiklerin mevzuattan bazı eksikliklerin uygulamalardan kaynaklandığını gördük.

Sonuç olarak AİHM içtihatlarına göre genel bir değerlendirme yapacak olursak diyebiliriz ki öncelikle mevzuat açısından 12 Eylül darbesinden kalma bir kanun olan 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü kanunu Anayasaya ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uygun olarak yeniden düzenlenmelidir. Anayasa Mahkemesi vermiş olduğu iptal kararları ile kanunu uluslararası sözleşmelere uygun hale getirmeye çalışsa da bu yeterli olmamaktadır. Özellikle toplantı ve gösteri yürüyüşünün zamanı ve mekanı açısından kanun halen tartışmalı durumdadır. Ayrıca adli makamların orantısız güç kullanan kolluk güçleri hakkında etkin soruşturma yapabilmesi için 4483 sayılı kanunda düzenlemeler yapılmalıdır.

Kamu makamları bildirim sistemini izin sistemi olarak algılamamalı güvenlik gerekçesi ile toplantı ve gösteri yürüyüşünü hemen yasaklama yoluna gitmemelidir. Mümkün olduğunca tüm önlemleri alarak hakkın kullanılmasına fırsat vermelidir.

Kolluk güçleri barışçıl bir toplantı ve gösteri yürüyüşü esnasında olabildiğince sabırlı ve hoş görülü davranmalıdır. Bildirimsiz olarak başlamış olsa bile barışçıl nitelikteki toplantı ve gösteri yürüyüşlerini sırf bildirim yapılmadığı gerekçesi ile

kanuna aykırı olması sebebiyle hemen dağıtmaya çalışmamalıdır. Belirli bir müddet toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyenlerin kendilerini ifade etmesine imkan sağlamalıdır.

Kolluk güçlerine özellikle de toplumsal olaylara müdahale eden birimlere kademeli ve orantılı güç kullanımı konusunda eğitim ve seminerler verilmeli ve bu seminerlerde orantısız güç kullanımı ile ilgili AİHM'nin vermiş olduğu ihlal kararlarından örnekler verilmelidir. Yine kolluk güçlerinin biber gazı kullanımı ile seminerler alması sağlanmalı ve seminerlerde konudaki asgari standartların neler olduğu üzerinde durulmalıdır.

Son olarak denilebilir ki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları doğrultusunda Türkiye'de sivil toplum eylemleri incelendiği zaman özgürlükler açısından temel problemlerini çözme konusunda gelişmekte olan fakat ağır ilerleyen bir tablo vardır.

KAYNAKÇA

Acar-Savran, Gülnur:	Sivil Toplum ve Ötesi Rousseau , Hegel, Marx, İstanbul, Belge Yayınları, 2013
Al-Sharmani, Mulki:	“Legal Reform and Feminist Activism”, Feminist Activism, Women’s Rights, and Legal Reform , Zed Books Ltd, New York, 2013
Aydın, Ömür:	“Politik Alanın Farklı Siyasal Projelere Açıklığı Sorunu: Anayasa Mahkemesi Ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme”, Mevzuat Dergisi , Kasım 2010, Yıl:13 Sayı:154
Bıçak, Vahit:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü , Liberte Yayınları, Ankara, 2002
Bilir, Faruk:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Yargılama Yetkisi , Ankara, Adalet Yayınları, 2012
Bove Jose, Gilles Luneau:	Sivil İtaatsizliğe Çağrı , Çev. Işık Ergüden, İstanbul, İletişim Yayınları,2006
Bulut, Nihal:	“Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılma Nedeni Olarak Genel Ahlak”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi , C:IV, S:1-2, 2000, s. 29-42
Castells, Manuel:	Communion Power , New York, Oxford University Press,2009
Castells, Manuel:	İsyen ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler , İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013
Çelik, Özge:	Kadınların İnsan Hakları Hareketi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi , 2012, Cilt:14 Sayı:1, 149-169
Çımrın, Füsün Kökalan:	“Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi Sayı:2 Haziran 2010, 45-58

Doyle, Timothy:	Environmental Movements in Minority and Majority Worlds , New Brunswick, NJ, USA, Rutgers University Press, 2004
Doğru, Osman	“İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Uygulamasında Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi , 2006, 2006/64, 39-69
Eder, Klaus:	The New Politics of Class Social Movements and Cultural Dynamics in Advanced Societies , London, Sage Publications, 1996
Erdoğan, Mustafa:	“Sivil Toplum: Bir Kavram Anatomisi”, 21. Yüzyılın Eşliğinde Türkiye’de Siyasal Hayat , Ed. Adnan Küçük, Selahaddin Bakan, Ahmet Karadağ, İstanbul, Aktüel Yayınları
Ertan, Birol:	“Toplumsal Başkaldırının İktisadi Göstergelerle ilişkisi”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi , Cilt:12 Sayı:47 Yaz: 2014
Ertan, Cihan:	“Yeni Sosyal Harekeler Bağlamında Türkiye’de Eşcinsel Hareket”, Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar , Ekim 2008, Cilt:2 Sayı:4, s.1-17
Göze, Ayferi:	Siyasal Düşünceler ve Yönetimler , 9.Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, Temmuz 2000
Gözler, Kemal:	Anayasa Hukuku Dersleri , Bursa, Ekin Yayıncılık, 2014
Guidry John A., Michael D. Kennedy and Mayer N. Zald:	“Globalizations and Social Movements”, Globalizations and Social Movements Culture, Power, and the Transnational Public Sphere , Ed. John A. Guidry, Michael D. Kennedy and Mayer N. Zald, United States of America, The University of Michigan Press, 2003
Habermas, Jürgen:	“Sivil İtaatsizlik:Demokratik Hukuk Devletinin Denektaş1.Almanya’da Otoriter Legalizm Karşıtlığı”, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik , Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014,
Hamsici, Mahmut:	Dereler ve İsyandar , Ankara, Nota Bene Yayınları, 2011

Harter, John Henry:	New Social Movements, Class, and the Environment: A Case Study of Greenpeace Canada , Newcastle, Cambridge Scholars Publishing
Hazar, Zeynep:	Siyasi Partilerin Kapatılması ve Demokratik Toplumda Gerekliklik İlkesi: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Çerçevesinde Bir İnceleme”, Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi , Yıl:3 Sayı:2018/1
Hoffer, Eric:	Kesin İnançlar , Çev. : Erkil Günur, 8. Basım, İstanbul, İm Yayınları, Şubat 2005
İşıklı, Alparslan:	Sendikacılık ve Siyaset , Ankara, İmge Yayınevi, 2000
İlkiz, Fikret:	“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İfade Özgürlüğü Açısından Basın, Radyo ve Televizyon Kanunlarının Değerlendirilmesi”, İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku , İstanbul: Ceza Hukuku Derneği Yayını (No:1), 2003
İnce, Hüseyin	“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Altında Barışçıl Gösterilerde Orantısız Güç Kullanılması”, T.C. Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi , Haziran 2015 Sayı:5, 517-553
Jones, Peter:	“Can Speech Be Intolerant”, Freedom of Expression: Counting the Costs , Ed. Glen Newey, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2007
Kaboğlu, İbrahim:	Özgürlükler Hukuku 1 , Ankara, İmge Yayınevi, 2006,
Karaarslan Erol,	“Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Düşünce Özgürlüğü”, İstanbul Barosu Dergisi , C:78, S:4, 2004, s.1437-1466
Karagöz, Betül:	“Türkiye’de 1980 Sonrası Kadın Hareketinin Siyasal Temelleri ve İkinci Dalga Uğrağı”, Memleket Siyaset Yönetim , 2008, Cilt: 3, Sayı: 7, 168-190
Karan, Ulaş	Örgütlenme ve Toplanma Özgürlüğü , Ankara, Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-3, 2018

King, Martin Luther:	“Birmingham Cezaevinden Mektup”, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik , Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014
King, Martin Luther:	“Letter From The Birmingham City Jail”, Civil Disobedience in Focus , Ed. Hugo Adam Bedau, Taylor & Francis e-Library, Routledge
Kocasakal, Ümit, Emine Eylem Aksoy ve Pınar Memiş:	“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında İfade Özgürlüğü”, İfade Özgürlüğü ve Türk Ceza Hukuku , İstanbul, Ceza Hukuku Derneği Yayını, 2003
Kuczyinski, Jurgen:	İşçi Sınıfı Tarihi , Galip Üstün (çev.), İstanbul, Sosyalist Yayınlar, Mayıs 1994
Lewis, David Levering:	King A Biography , Chicago, University of Illinois Press, 2013
Mardin, Şerif:	Türkiye’de Toplum ve Siyaset , İstanbul, İletişim Yayınları, 2013
Marx, Karl ve Friedrich Engels:	Komünist Manifesto , Çev. Levent Kavas, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003
Melucci, Alberto:	“Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması”, Yeni Sosyal Hareketler , Ed. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999
Nişancı, Şükrü:	Sivil İtaatsizlik , İstanbul, Nesil Yayın Grubu, 2013
Offe, Claus:	“Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması”, Yeni Sosyal Hareketler , Ed. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları
Okumuş, Ali:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye’de Hürriyeti , Ankara, Adalet Yayınevi, 2007
Ökçesiz, Hayrettin:	Sivil İtaatsizlik , İstanbul, Legal Kitapevi, 2011
Önder, Tuncay:	Ekoloji, Toplum ve Siyaset , Ankara, Odak Yayınları, 2003

Özcan, Mehmet, Arif Köktaş ve Enver Bozkurt:	Avrupa Birliği Hukuku , Ankara, Asil Yayınevi, 2011
Özen, Hayriye:	“Bergama mücadelesi; Doğu Gelişimi ve Sonuçları”, Atılım Üniversitesi , Dergisi, Mart 2009, Sayı:14, s. 45-57
Özer, M. Akif:	“Derin Ekoloji”. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi , Ekim 2001, Cilt:10 Sayı:4, s. 64-79
	“Paris Komünü”, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi , Cilt II, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989
Passy, Florence:	“Social Networks Matter. But How?”, Social Movements and Networks Relational Approaches to Collective Action , Ed. Mario Diani And Doug Mc Adam, New York, Oxford University Press, 2013
Plato:	“Crito”, Civil Disobedience in Focus , Ed. Hugo Adam Bedau, Taylor & Francis e-Library, Routledge
Platon:	Sokrates’in Savunması , Çev. Arif Çokona, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012
Ponting, Clive:	A Green History of The World The Environment and The Collapse of Great Civilizations , Optimum Popoulation Trust Jounal Volume 10 April 2010
Rawls, John:	“Definition And Justification Of Cvil Disobedience”, Civil Disobedience in Focus , Ed. Hugo Adam Bedau, Taylor & Francis e-Library, Routledge
Rawls, John:	“Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı”, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik , Çev. Yakup Coşar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014

Sanlı, Leyla:	Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler , İstanbul, Alan Yayıncılık, 2005
Sarıbay, Ali Yaşar:	Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam , İstanbul, Sentez Yayıncılık, 2014
Selby, Gary S.:	Martin Luther King and the Rhetoric of Freedom The Exodus Narrative in America’s Struggle for Civil Rights , Texas, 2008
Smith, Jackie and Ernesto Verdeja:	“Introduction”, Globalization, Social Movements and Peacebuilding , Ed. Jackie Smith and Ernesto Verdeja, New York, Syracuse University Press, 2013
Stammers, Neil:	Human Rights and Social Movements , New York, Pluto Press, 2009
Steinberg, Marc W. and Patricia Ewick:	“The Work Stories Do: Charles Tilly’s Legacy On The Provision Of Reasons, Storytelling, And Trust In Contentious Performances”, Advances In The Visual Analysis Of Social Movements . Ed. Nicole Doerr, Alice Mattoni, and Simon Teune, Bingley in UK, Emerald Group Publishing Limited, 2013,
Sunnemark, Fredrik:	Ring Out Freedom! The Voice Of Martin Luther King, Jr. And The Making Of The Civil Rights Movement , Bloomington in USA, 2004
Uçar, Şahin:	Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş , Ankara, Vadi Yayınları, 2000
Şentürk, Ünal:	“Küresel Yeni Sosyal Hareketler ve Savaş Karşıtlığı”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi , Mayıs 2006, Cilt:30 No:1, s.31-46
Şimşek, Leyla:	“Türkiye’de Feminist Hareketin Kısa Tarihçesi”, derl., Özgürlüğü Ararken: Kadın Hareketlerinde Mücadele Deneyimleri , Amargi Yayıncılık, 2005
Şirin, Tolga	“Türkiye’de Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkına İlişkin Sorunlar”, Anayasa Hukuku Dergisi , 2013, C:2 S:4

Tanilli, Server:	Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Cilt IV , 6.Baskı, İstanbul, Adam Yayınları, Aralık 2004
Tanör, Bülent:	Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu , Ankara, BDS Yayınları, 2000
Tarrow, Sidney:	Power in Movement : Social Movements and Contentious Politics , Cambridge and New York, Cambridge University Press, Cambridge,1998
Tatar, Taner:	Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler , Ortadoğu Analiz, Eylül 2013 Cilt:5 Sayı:57
Tezcan, Durmuş, Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar, Rifat Murat Önok:	İnsan Hakları El Kitabı , Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2014
Thoreau, Henry David:	Sivil İtaatsizlik , Çev. Melis Olçum, İstanbul, Kafekültür Yayıncılık, 2013
Thoreau, Henry David:	"Civil Disobedience", Civil Disobedience in Focus , Ed. Hugo Adam Bedau, Taylor & Francis e-Library, Routledge
Thoreau, Henry David:	Civil Disobedience Resistance To Civil Government , Auckland in New Zealand, The Floaitng Press, 2008
Tilly, Charles:	Toplumsal Hareketler , Çev.: Orhan Düz, İstanbul, Babil Yayınları, 2008
Touraine, Alain:	"Toplumdan Toplumsal Harekete", Yeni Sosyal Hareketler , Ed. Kenan Çayır, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1999,
Tuncel, Gökhan:	Sivil Toplum ve Devlet , İstanbul, Bilsam Yayınları, 2011, s.13-29
Türkdoğan, Orhan:	Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi , İstanbul, Bilge Yayıncılık, 2013

Türküne, Mümtaz'er:	Şiyaset , İstanbul, Nesil Yayın Grubu, 2011
Vinthagen, Stellan:	A Theory of Nonviolent Action: How Civil Resistance Works , London, Zed Books Ltd, 2015
Wolfson, Todd:	Digital Rebellion The Birth of the Cyber Left , United States of America, University of Illinois Press, 2014
Yokuş, Sevtap:	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve 1982 Anayasası'nda Hak ve Özgürlüklerin Kötüye Kullanımı , Ankara, Yetkin Yayınları, 2002
Yokuş, Sevtap:	"Türk Anayasa Mahkemesinin ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Siyasi Partilere Yaklaşımı", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi , 2001, Cilt:50 Sayı:4
	http://derelerinkardesligi.org/web/index.php?option=com_content&task=view&id=290&Itemid=9 , Erişim Tarihi: 01.04.2016
	http://nukleersiz.org/dosya/tuerkiye%E2%80%99de-nuekleer-karsiti-hareket , Erişim Tarihi: 01.04.2016
	http://www.yurtsuz.net/News.aspx?newsid=617#.V0WGgjWLQdU , Erişim Tarihi: 15.04.2016
	https://tr.wikipedia.org/wiki/LGBT_sosyal_hareketleri , Erişim Tarihi: 20.04.2016
	https://tr.wikipedia.org/wiki/LGBT_sosyal_hareketleri , Erişim Tarihi: 20.04.2016
	http://www.mus.pol.tr/Duyurular/Documents/16.06.2014Basin_Aciklamasi_Yapilamayacak_Yerler.pdf , Erişim Tarihi: 20.03.2019
	https://www2.tbmm.gov.tr/d24/2/2-0880.pdf , Erişim Tarihi: 10.04.2019
	http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-cevre-programi.tr.mfa , Erişim Tarihi: 30.04.2019

	http://www.inhak.adalet.gov.tr/istatistik/2018/12.pdf , Erişim Tarihi:01.03.2019
	http://www.unicankara.org.tr/language/tr/bm-sistemi-bm-turkiye/#UNWOMEN , Erişim Tarihi: 10.04.2019
	https://odatv.com/valilik-taksim-kararini-verdi-25041915.html , Erişim Tarihi: 29.04.2019

